T. C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

KÜRESEL FİNANSAL KRİZİN (2008) ULUSAL VE BÖLGESEL ÖLÇEKTE TÜRKİYE-AB YAKINSAMA SONUÇLARI

DOKTORA TEZİ

ÖMER DİLER

KOCAELİ – 2021

T. C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

KÜRESEL FİNANSAL KRİZİN (2008) ULUSAL VE BÖLGESEL ÖLÇEKTE TÜRKİYE-AB YAKINSAMA SONUÇLARI

DOKTORA TEZİ

Ömer DİLER

Prof. Dr. Yusuf BAYRAKTUTAN

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No:10.03.2021/07

KOCAELİ – 2021

ÖNSÖZ

Büyüme ve kalkınma, iktisat biliminin başlıca araştırma konularındandır. Ülkelerin iktisadi, sosyo-kültürel, demografik ve coğrafi dağılımlarının farklı olması, gelişmişlik düzeylerinin de değişkenlik göstermesine sebep olmuştur. Sadece ülkeler arası değil, ülke içerisindeki bölge ve iller arasında dahi gelişmişlik seviyeleri farklılık gösterebilmektedir.

Neo-Klasik iktisadi görüşten yola çıkılarak yakınsama hipotezi ele alındığında, incelenen birimlerden (ülke, bölge, il, sektör vb.), göreli olarak daha düşük gelire sahip olanların zamanla daha hızlı bir büyüme performansıyla yüksek gelirli olanlara yakınsayacağı varsayılmaktadır. Bu çalışma ile de, küresel finansal kriz bağlamında, Türkiye ve AB üye ülkelerinden seçili NUTS-II bölgelerinin yakınsama ilişkisinin araştırılması amaçlanmıştır.

Öncelikle bu çalışmanın tamamlanmasında büyük katkıları olan, bilgi ve birikimini doktora eğitimim süresince her daim paylaşıp desteğini esirgemeyen kıymetli danışmanım Sayın Prof. Dr. Yusuf Bayraktutan'a sonsuz sayılarımı ve teşekkürlerimi sunarım.

Doktora eğitim sürecimin her aşamasında emeği olan ve özellikle çalışmamın ekonometrik analiz bölümünde değerli desteklerini esirgemeyen, bilgilerini her daim sabırla paylaşan Sayın Prof. Dr. Selçuk Koç'a şükran ve minnetlerimi sunarım.

Tez izleme komitesi üyeliği süresince kendisinden yararlandığım, değerli önerileriyle katkı sağlayan Sayın Doç. Dr. Ferhat Pehlivanoğlu'na teşekkürlerimi borç bilirim.

Lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimlerimin tümünde yanımda olan kıymetli eşim Gamzegül Bilginer Diler'e, evlatlarım Ediz Alp Diler ve Ata Kıvanç Diler'e her daim beni destekledikleri için sonsuz minnettarım. Son olarak tüm zor şartlara rağmen bana inanan, maddi ve manevi katkılarını esirgemeyen başta babam Mustafa Diler ve annem Huriye Diler olmak üzere tüm aileme sonsuz şükranlarımı sunarım.

Ömer DİLER

Kocaeli, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ i

İÇİNDEKİLER ii

ÖZET iv

KISALTMALAR LİSTESİ vi

TABLOLAR LİSTESİ vii

GRAFİKLER LİSTESİ viii

ŞEKİLLER LİSTESİ ix

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. YAKINSAMA KAVRAMI VE TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1. TEMEL KAVRAMLAR 3

1.2. YAKINSAMA – IRAKSAMA TARTIŞMALARI 3

1.3. YAKINSAMA TÜRLERİ 5

1.3.1. Beta Yakınsaması 5

1.3.2. Sigma Yakınsaması 6

1.3.3. Diğer Yakınsama Türleri 7

1.4. İKTİSADİ BÜYÜME VE YAKINSAMA 8

1.4.1. Neoklasik Büyüme (Solow) Modeli ve Yakınsama 8

1.4.2. İçsel Büyüme Modelleri 13

1.4.3. Diğer Yaklaşımlar 15

İKİNCİ BÖLÜM

2. İKTİSADİ KRİZ VE YAKINSAMA

2.1. KRİZ KAVRAMI 17

2.2. KRİZLERİN NEDENLERİ 18

2.3. KRİZ TÜRLERİ 19
2.3.1. Reel Sektör Krizleri 20
2.3.2 Finansal Krizler 21
2.3.2.1 Bankacılık Krizleri 22
2.3.2.2. Dış Borç Krizi 23
2.3.2.3. Döviz Krizleri 23
2.4. KRİZ MODELLERİ 24
2.5. DÜNYA EKONOMİSİNDE KRİZLER VE 2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİ 25
2.5.1. Dünya Ekonomisinde Krizlerin Kısa Tarihi 25
2.5.2. 2008 Krizinin Oluşumu ve Yayılımı 26
2.5.3. Küresel Finansal Krizin AB ve Türkiye'ye İktisadi Etkileri 31
2.5.4. Küresel Finansal Krizin AB ve Türkiye'ye Bölgesel Etkileri 35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 2008 KRİZİ'NİN ÜLKELER VE BÖLGELER ARASI YAKINSAMA SONUÇLARI
3.1. LİTERATÜR İNCELEMESİ 40
3.2. YÖNTEM 47
3.2.1. Beta Yakınsama, Sigma Yakınsama ve Aritmetik Ortalama Yakınsama 47
3.3. ANALİZ 49
3.3.1. Veri Seti, Beta Yakınsama Analizi ve Bulgular 49
3.3.2. Varyasyon Katsayısı ile Sigma Yakınsama Analizi ve Bulgular 53
3.3.3. Aritmetik Ortalama ile Yakınsama Analizi ve Bulgular 55

SONUÇ 69
KAYNAKÇA 76
ÖZGEÇMİŞ 86

ÖZET

İktisat literatüründe sıkça ele alınan yakınsama hipotezine göre, incelenen birimlerden (ülke, bölge, il, sektör vb.) göreli olarak daha düşük gelire sahip olanı zamanla daha hızlı bir büyüme performansıyla zengin olanlara yakınsayacaktır. Avrupa bütünleşmesinin önemli amaçlarından biri de bölgesel gelişme farklarının en az düzeyde tutulmasıdır. Tam üyelik öncesi aday ülkelerden beklentilerden biri de belirli iktisadi göstergeler bakımından AB ortalamasına olabildiğince yakınsamalarıdır.

Finansal kriz süreci, temel iktisadi değişkenlerde yüksek oranlı bozulmalar eşliğinde bölgeler ve ülkeler arasında gelişme düzeyi farklılıklarına tesir etmektedir. 2007'den itibaren ABD'de başlayıp AB'ye yayılan küresel kriz, ulusal ve bölgesel ölçekte etkili olmuş; yakınsama bağlamında tartışmaya değer sonuçlar üretmiştir.

Bu çalışmada, aday ülke statüsünde olan Türkiye'nin, AB üyesi ülkeler ile küresel finansal kriz sonrası yakınsama ilişkisi araştırılmış; küresel finansal krizin, görece düşük gelirli düzey-2 bölgeleri özelinde yakınsama bakımından bir fırsat olup olmadığı, makroiktisadi göstergeler ışığında, 2004 - 2017 dönemi için analiz edilmiştir. Türkiye'nin kriz sürecinde AB'ye yakınsadığı; örneklemdeki 81 bölgeden 26 bölgenin pozitif ve 18 bölgenin negatif yakınsadığı; 21 bölgenin pozitif ve 11 bölgenin negatif ıraksadığı; 5 bölgenin ise, göreli konumunda kayda değer değişim olmadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yakınsama, Avrupa Birliği, Büyüme, Bölgesel dengesizlik, İktisadi Kriz.

ABSTRACT

According to the convergence hypothesis, the relatively low income economic units like a country, region, or state, will have a better growth performance and will converge to the high income ones in time. One of the most important targets of European integration is to keep regional differences at the lowest level. During the process of full membership, a candidate state must converge to the Union averages for the defined criteria.

The financial crisis process has different impacts on the level of development between regions and countries, due to high rates of deterioration in basic economic variables. The global crisis which started in the USA and spread to the EU starting from 2007 has been effective on a national and regional scale; has produced results worth discussing in the context of convergence.

In this study, the convergence relationship of Turkey (as a candidate state) with EU member states has been analyzed to understand; whether the global financial crisis is an opportunity for convergence in relatively low-income NUTS-2 regions for the period 2004-2017 in the focus of macroeconomic indicators. 81 regions have been included to the analysis and as a result, Turkey has converged to EU during the crisis; 26 regions converge positively and 18 regions negatively; 21 regions diverge positively and 11 negatively; also the relative position of the 5 regions did not change significantly.

Key Words: Convergence, European Union, Growth, Regional disparities, Economic Crisis.

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AR-GE: Araştırma ve Geliştirme

EUROSTAT: Avrupa Birliği İstatistik Ofisi

FFE: Faktör Fiyatları Eşitliği Teoremi

GSKD: Gayri Safi Katma Değer

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GSYİH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

İBB: İstatistiki Bölge Birimi

KBGSYİH: Kişi Başına Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

MB: Merkez Bankası

OECD: Organization for Economic Co-operation and Development (İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)

TFV: Toplam Faktör Verimliliği

TR42: Doğu Marmara kalkınma bölgesi

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo-1: GSYİH Yıllık Değişim Oranları (%, 2004 – 2017).....32

Tablo-2: Fiyatlar Genel Düzeyinde Değişim Oranları (%, 2004 – 2017) 33

Tablo-3: Kamu Borç Stokunun GSYİH'ya Oranı (%, 2004 – 2018).....34

Tablo-4: İşsizlik oranı (%, 2004 – 2017) 35

Tablo-5: Seçilmiş AB ve Türkiye NUTS-2 Bölgelerinde GSYİH (AVRO; 2004 – 2017).....37

Tablo-6: Seçilmiş AB ve Türkiye NUTS-2 Bölgelerinde KBGSYİH (AVRO; 2004 – 2017) 38

Tablo-7: Yakınsama Analizi İçin Literatür Özeti …….....41

Tablo-8: Koşullu Beta Yakınsaması Regresyon Analiz Sonuçları……...……..50

Tablo-9: Yıllara Göre Bölgelerin KBGSYİH'sındaki Değişim Oranları……...……51

Tablo-10: Yıllara Göre 81 Bölgenin Standart Sapma, Ortalama ve Varyasyon Katsayıları……...54

Tablo-11: 1. Grup, KBGSYİH Bağlamında AB Ortalamasına Pozitif Yakınsayan Bölgeler ……..……....58

Tablo-12: 2. Grup, KBGSYİH Bağlamında AB Ortalamasına Negatif Iraksayan Bölgeler……...……60

Tablo-13: 3. Grup, KBGSYİH Bağlamında AB Ortalamasına Pozitif Iraksayan Bölgeler ……..……..……..62

Tablo-14: 4. Grup, KBGSYİH Bağlamında AB Ortalamasına Negatif Yakınsayan Bölgeler ……..……..……..64

Tablo-15: 5. Grup, KBGSYİH Bağlamında AB Ortalamasına Benzer Gelişen Bölgeler Bölgeler ……..……..……...65

Tablo-16: Dönemlere ve Bölgelere Göre Hesaplanan Ortalama KBGSYİH'nın AB28 ortalama KBGSYİH'ya oranı ……....66

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik- 1: Solow diyagramı …….....11

Grafik-2: Solow Büyüme Modelinde Geçiş Süreci 12

Grafik-3: ABD 12 Aylık Kısa Vadeli Faiz Oranı (%) ve Yıllık Tüketici Fiyatları Endeksi (%)…….27

Grafik-4: 1. Çeyrekler İtibariyle Mevsim Etkisinden Arındırılmış Konut Satın Alma Endeksi……28

Grafik-5: ABD Hane Halkı Borcunun GSYİH'ya Oranı %……29

Grafik-6: ABD Bütçe Açığı (Milyon USD) ……...30

Grafik-7: ABD Enflasyon Oranı, Büyüme Oranı ve İşsizlik Oranı (%)……...31

Grafik-8: Bölge Bazında Büyüme Oranlarının Dağılımı ve Sigma Yakınsama …..50

Grafik-9: Yıllara Göre Varyasyon Katsayısı ve Sigma Yakınsama ……..55

Grafik-10: Türlerine göre Yakınsama/Iraksama Grupları …….……56

Grafik-11: 1. Grup Bölgelerin Kriz Öncesi ve Sonrası KBGSYİH'larnın AB28 KBGSYİH'sına Oranı ……..……..57

Grafik-12: 2. Grup Bölgelerin Kriz Öncesi ve Sonrası KBGSYİH'larnın AB28 KBGSYİH'sına Oranı .....……..59

Grafik-13: 3. Grup Bölgelerin Kriz Öncesi ve Sonrası KBGSYİH'larnın AB28 KBGSYİH'sına Oranı ……..……..61

Grafik-14: 4. Grup Bölgelerin Kriz Öncesi ve Sonrası KBGSYİH'larnın AB28 KBGSYİH'sına Oranı …….……..63

Grafik-15: 5. Grup Bölgelerin Kriz Öncesi ve Sonrası KBGSYİH'larnın AB28 KBGSYİH'sına Oranı …….……..65

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil-1: Krizlerin Sınıflandırılması…….....20

GİRİŞ

Avrupa bütünleşmesinin temel amaçlarından biri, bölgesel gelişme farklarının en az düzeyde tutulmasıdır. Bu bağlamda aday ülkelerden beklentiler, üyelik öncesinde birlik kriterlerine olabildiğince yakınsamalarıdır. Yakınsama, "tek bir noktaya eğilim gösterme", "gittikçe daha benzer hale gelme" ya da "süreç içinde özdeşleşme" eylemi/durumu olarak ifade edilmektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) aday statüsü kazanması ile beraber bölgesel kalkınma politikalarında önemli değişmeler gözlemlenmiş ve AB ülkelerine benzer bir bölgesel yapılanmaya gidilmiştir. Bu süreçte bölgesel analizlerin sağlıklı ve AB ile uyumlu yapılabilmesi için AB istatistiki sınıflandırma birimleri koşullarında 12 Düzey-1 Bölgesi ve 26 Düzey-2 Bölgesi belirlenmiştir. Düzey 2 bölgelerinde koordinasyonu sağlamak ve yeni bölgeselcilik yaklaşımını uygulamak üzere Kalkınma Ajansları kurulmuştur.

Yakınsama hipotezine göre, incelenen birimlerden (ülke, bölge, il, sektör vb.), göreli olarak daha düşük gelire sahip olanlar, zamanla daha hızlı bir büyüme performansıyla yüksek gelirli olanlara yakınsayacaktır. Bölgeler arası iktisadi, sosyo-kültürel ve demografik dağılımların farklı olması, gelişmişlik düzeylerinin farklı olması sonucunu doğurmaktadır. Gelişmişlik düzeyleri açısından uzun dönemli büyüme dinamiklerinin belirlenmesinde önemli bir yaklaşım olan yakınsama hipotezinin bulguları, ülkelerin aldıkları iktisadi kararları giderek daha fazla etkileyecek konuma ulaşmaktadır.

Türkiye – AB özelindeki yakınsama analizlerinde, özellikle 2008 öncesi dönemlerin ele alındığı çalışmaların daha çok ulusal ölçekte gerçekleştirildiği görülmekte; bölge veya il bazlı karşılaştırmalı uluslararası yakınsama çalışmalarına sıklıkla rastlanmamaktadır. Bu çalışmada, Türkiye ve AB ülkeleri arasında, özellikle de AB'ye beşinci genişleme ile dahil olan ülkelerin, yakınsama düzeylerinin 2008 küresel krizinin etkileri ile birlikte araştırılması amaçlanmıştır. Bu sayede aday ülke olarak Türkiye'nin, AB'deki gelişmiş ülkeler ile kriz sonrası yakınsayıp yakınsamadığının ortaya çıkarılması ve AB'ye yeni üye ülkeler ile bir karşılaştırma yapılarak belirlenen kriterler bağlamında Türkiye'nin performansının görülmesi hedeflenmektedir.

Ortaya çıkan sonuçlar, uygulanmakta olan ulusal ve bölgesel kalkınma politikalarında etkinliğin de bir yansıması olabilecektir. AB ve aday ülkeler arasında karşılaştırmalı yakınsama analizleri gerçekleşeceğinden, iktisat politikalarının yakınsama özelinde sonuçları, diğer ülkeler ile mukayeseli olarak ayrıca irdelenebilecektir.

Bu çalışmanın öne çıkan bir diğer özelliği ise, bölge bazında bir karşılaştırmanın yapılacak olmasıdır. Bu kapsamda yeni bölgesel yapılanmanın kısa dönem etkinliğinin test edilmesi de mümkün olacağı gibi, TR42 bölgesi ve AB ülkelerinin seçilmiş bölgeleri ile karşılaştırmalı analiz gerçekleştirilecek ve 2008 krizi sonrası bölgesel ölçekteki gelişmelerin yakınsama-ıraksama bağlamındaki etkileri saptanacaktır. Bölgesel bazda gerçekleştirilecek ampirik çalışma dahilinde, Kocaeli, Sakarya, Bolu, Düzce ve Yalova illerini kapsayan TR42 bölgesine iktisadi göstergeler bağlamında benzeyen AB'den seçilmiş bölgelerle yakınsama ilişkisinin varlığı araştırılacaktır.

Üç bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde, yakınsa hipotezi ile ilgili temel kavramlar ve teorik ayrıntılar incelenecek; iktisadi büyüme ve yakınsama tartışmaları değerlendirilecektir.

İkinci bölümde, kriz kavramının teorik çerçevesi ele alınacak; kriz tanımı, nedenleri, türleri etkileri, vb ele alınacaktır. Ayrıca küresel ölçekte önemli krizler ve 2008 küresel finansal krizi üzerinde durulacaktır.

Üçüncü ve son bölümde, iktisat literatüründe yakınsama hipotezi ile ilgili çalışmalar özetlendikten sonra bu çalışmanın yöntemi, model ve değişkenleri tanıtılarak; Solow büyüme modelinin geçerliği beta yakınsaması özelinde test edilecek; Sigma yakınsamanın varlığı varyans analizi ile incelenecek ve son olarak, özgün bir yöntem olan aritmetik ortalama yöntemi ile bölgeler arasındaki kriz öncesi ve sonrası AB-28 ortalama KBGSYİH'sına yakınsama/ıraksama durumu analiz edilecek ve elde edilen bulgular yorumlanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. YAKINSAMA KAVRAMI VE TEORİK ÇERÇEVESİ

Yakınsama, ölçülebilir değişkenler bağlamında farklı birimlerin (birey, firma, kent, bölge ve ülke) göreli konumlarının zaman içindeki seyrini değerlendirmektedir. İktisat biliminde XX. yüzyılın ikinci yarısında sıkça işlenen yakınsama hipotezi, gelişmekte olan ekonomilerin gelişmiş ekonomilere zaman içerisinde yakınsayacağı konusunu araştırmaktadır (Coulombe, 2000: 713). Bu bölümde neoklasik iktisadi büyüme modelinin anahtar içeriklerinden biri olan yakınsama hipotezinin kavramsal çerçevesi sunulacak ve yakınsama türleri açıklanacaktır. Büyüme teorileri bakımından yakınsama olgusu ele alınarak bölüm tamamlanacaktır

1.1. TEMEL KAVRAMLAR

GSYİH, bir dönemde bir ülke sınırları içerisinde üretilmiş bütün nihai mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları ile hesaplanmış değeri olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım vd 2012: 46). GSYİH ülke nüfusuna bölündüğünde Kişi Başına Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (KBGSYİH) elde edilmektedir. İktisadi açıdan belirli değişkenlerdeki (genellikle GSYİH ya da KBGSYİH) bölgesel, ulusal ya da uluslararası farklılıkların zaman içerisindeki seyri, yakınsama hipotezinin başlıca araştırma konularındandır. Yakınsama görüşünün ana iddiası, "belli koşullar altında geride olmak, başlangıçtaki liderden daha hızlı büyüme kabiliyeti ve üretkenliği yaratır" biçimindedir (Rassekh, 1998: 86). Yakınsama, kelime olarak, tek bir noktaya eğilim gösterme, gittikçe daha benzer hale gelme durumunu anlatır (Quah, 1996: 1). İktisat bilimi dışında birçok farklı bilim alanında da kullanımına rastlanan yakınsama kavramına, her bir farklı durumda farklı anlam yüklenebilmektedir. İktisat literatüründeki konu ile ilgili tartışmalara detaylı olarak aşağıda değinilmektedir.

1.2. YAKINSAMA – IRAKSAMA TARTIŞMALARI

Ekonomiler arasında gelir farklılıklarının azalıp azalmayacağı konusundaki tartışmalar iktisat biliminin en eski tartışmalarından biri olsa da (Rassekh, 1998: 85), yakınsama hipotezi adı altında literatürdeki yerini, Solow (1956) ve Swan (1956) tarafından geliştirilen neoklasik büyüme kuramının bir çıkarımı olarak almıştır. Neoklasik büyüme teorisi, ekonomilerin uzun dönemdeki büyümesini teknoloji gibi

tamamen model dışında belirlenen dışsal bir faktöre indirgemekte, gelişmekte olan ekonomilerin, gelişmiş ekonomilere kıyasla daha yüksek bir büyüme oranını yakalayarak kişi başına gelir düzeylerinin birbirine yakınsayacağını öngörmektedir (Solow, 1956: 70).

Abromovitz'in (1986: 385) yakınsama hipotezi olarak adlandırdığı konu, ülkelerin uzun dönemli makroiktisadi zaman serilerinin yayınlanması ve ekonometrik yöntemlerdeki gelişmelerin etkisi ile 1980'li yılların ortalarından itibaren daha yoğun işlenmiştir. 1956 yılında Solow Modeli'nin formüle edilmesi ile beraber teorik temellere oturan yakınsama hipotezi, sadece iktisadi değil, aynı zamanda istatistiksel olarak da incelenmeye başlanmıştır.

Yakınsama hipotezine göre, gelişmekte olan ülkeler, düşük sermaye/emek oranına, aynı zamanda gelişmiş ülkelere göre daha yüksek sermayenin marjinal ürününe sahiptirler (Barro, 1991: 407). Bu koşullarda gelişmekte olan ülkelerde sermaye miktarındaki bir birim artış, gelişmiş ülkelere göre gelirde daha büyük oranda bir artışla sonuçlanacaktır. Uluslararası sermaye daha yüksek kar potansiyeli sunan gelişmekte olan ülkelere yönelecek ve bu ülkeler, gelişmiş ülkelere göre daha hızlı büyüme trendine sahip olabilecektir (Abdioğlu ve Uysal, 2013: 125-126).

Yakınsama hipotezi, ilk olarak Baumol (1986: 1071-1085) tarafından test edilmiştir. 16 endüstrileşmiş ülkeye ait 1870–1979 yılları arasındaki kişi başı reel gelir serilerini kullanarak yatay kesit regresyon analizi ile yakınsama araştırmasını yapan Baumol'un elde ettiği bulgu, ele alınan ülkeler arasında güçlü bir kişi başı reel gelir yakınsaması olduğu yönündedir.

DeLong (1988: 1148), Baumol'un çalışmasını eleştirmiş ve yanlı sonuçlar ürettiğini savunmuştur. Baumol, 1870 yılının en yüksek gelirli ülkelerini değil, 1979 yılının en yüksek gelirli ülkelerini örneklemine dâhil eden bir analiz yapmıştır ve DeLong, Baumol'un çalışmasını bu yönden eleştirmiştir.

Romer (1986) ve Lucas'ın (1988) büyüme kuramına katkıları (yeni büyüme teorisi), DeLong ile Baumol arasında ortaya çıkan yakınsama tartışmasına yeni bir boyut kazandırmıştır. Solow modeli ile yeni büyüme teorisi arasında yakınsama tartışması nedeniyle ortaya çıkan çekişme, amprik çalışmalara da yansımıştır.

Yakınsamayı test eden çalışmalarda yakınsama bulgusuna ulaşılması, Solow büyüme modelinin geçerliliği ve yakınsamayı reddeden bulgular ise yeni büyüme teorisinin geçerliliği şeklinde yorumlanmıştır (Ceylan, 2010: 49). Yeni büyüme teorisinin de Solow modeli kadar yakınsama hipotezi ile ilgilenmesi, bu konuda çok zengin bir literatürün oluşmasını sağlamıştır. Konunun gelişimine katkı sağlayan önemli çalışmalar, Romer (1986), Baumol (1986), DeLong (1988), King ve Rebelo (1989), Barro (1991), Mankiw, Romer ve Weil (1992), Barro ve Sala-i Martin (1992), Bernard ve Durlauf (1996), Evans ve Karras (1996), Rassekh (1998), Murthy ve Ukpolo (1999), Islam (2003) ile Jan ve Chaudhary (2011) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Yakınsama hipotezi, XX. yüzyılın ikinci yarısı ile beraber uygulama alanı bulsa da, XVIII. yüzyıldan beri iktisat biliminin konularındandır. Tarihsel süreç içerisinde hipotezin yaşadığı değişim ile zengin bir terminoloji ve literatür ortaya çıkmıştır. Bu amaçla bugüne kadar gelişen yakınsama türleri aşağıda işlenecek olup, büyüme ve yakınsama ilişkisi de ayrıca ele alınacaktır.

1.3. YAKINSAMA TÜRLERİ

Yakınsama hipotezi, ulusal, bölgesel ve sektörel başta olmak üzere geniş bir çalışma alanına sahiptir. Bu sayede yakınsama kavramı, çeşitli şekillerde yorumlanmakta ve farklı türleri üzerinde durulmaktadır: Mikro ve makro yakınsama, yakalama, ülke içindeki ve ülkeler arası yakınsama, büyüme oranlarındaki ve gelir düzeylerinde yakınsama, β ve σ yakınsaması, koşulsuz ve koşullu yakınsama, kulüp yakınsaması, gelir ve toplam faktör verimliliği (TFP) yakınsaması, deterministik ve stokastik yakınsama gibi türleri aşağıda incelenecektir.

1.3.1. Beta Yakınsaması

Görece düşük gelirli ülkelerin yüksek gelirli ülkelerden hızlı büyümesi anlamına gelen Beta (β) yakınsaması (Sala-i Martin, 1994: 2), ülkelerin başlangıç gelir düzeyleri ile büyüme oranları arasındaki ilişkiyi saptamayı amaçlamakta ve katsayısının adından dolayı Beta yakınsaması ismi ile anılmaktadır. Neo-Klasik büyüme kuramlarına göre, ekonomiler uzun dönemde durağan durum dengesine ulaşacaktır. Ülkelerin bu dengeye ulaşmaları aynı hızla olmayacaktır ve başlangıçta sermaye birikimi görece düşük ülkelerde, sermayenin marjinal verimliliği, modellerde

yer alan azalan verimler varsayımı nedeniyle, diğer ülkelere göre daha yüksek olacaktır. Bu durumda, başlangıçta görece az gelişmiş olan ülkeler sermaye verimliliğindeki avantajları sayesinde, yüksek gelirli ülkelerden daha hızlı büyüme oranına kavuşacaktır. Bu yaklaşıma göre, ülkelerin başlangıç gelir düzeyleri ile büyüme oranları arasında negatif bir ilişki bulunmalıdır (Islam, 2003: 314).

β yakınsaması, koşullu, koşulsuz (mutlak) ve kulüp yakınsaması olarak üçe ayrılmaktadır. Galor'a (1996: 1056) göre, ülkeler arasında kişi başına gelirler uzun dönemde başlangıç gelirlerinden bağımsız olarak yakınsıyorsa bu koşulsuz yakınsamadır. Ülkelerin üretim fonksiyonları, teknolojileri, tercihleri ve diğer iktisadi faktörleri benzer ise, uzun dönemde başlangıç gelirlerinden bağımsız yakınsama koşullu yakınsama olarak tanımlanmaktadır. Kulüp yakınsaması ise, üretim fonksiyonları, teknolojileri, tercihleri ve diğer iktisadi faktörlerin başlangıçta aynı olması sonucunda uzun dönemde kişi başına gelirlerinin birbirine yakınsaması durumudur.

1.3.2. Sigma Yakınsaması

Gelir dağılımındaki yayılımının zaman içinde azalması ile ilgili yakınsama türü sigma (σ) yakınsaması olarak adlandırılmaktadır (Sala-i Martin, 1994: 3). Barro (1989), Friedman (1992) ve Lichtenberg'e (1994) göre, yakınsamayı test etmek için sadece başlangıç gelirinin büyüme oranı üzerindeki etkisine bakmak yetersizdir; onun yerine ülkeler arası büyüme oranlarına ve/veya gelir düzeyleri arasındaki dağılımın dinamiklerine de bakılmalıdır. Burada σ, ya bölgeler arası gelir dağılımı ya da büyüme oranlarının standart hatasıdır (Young, et.all., 2006: 3).

Quah'a (1996: 1053) göre, tek anlamlı yakınsama, sigma yakınsamasıdır ve beta yakınsaması, sigma yakınsaması için herhangi bir bilgi sağlamadığından, incelenmesi gereksizdir. Asıl bakılması gereken nokta, ülkelerin gelir farklılıklarının zaman içindeki seyri olmalıdır. Buna göre, sigma yakınsamasını test etmek için, ülkelerin kişi başına reel milli gelir ya da verimlilik düzeylerinin, incelenen dönem içerisindeki dağılımına bakılmalıdır. Dağılımı incelemek için kriter olarak çoğunlukla, milli gelirlerin ya da verimliliklerin logaritmasının standart sapması kullanılırken, standart sapmanın ortalamaya bölünmesi ile bulunan varyasyonun katsayısı da kriter olarak yer almalıdır. Bu noktada, standart sapmanın ya da varyasyon katsayısının

azalıyor olması, sigma yakınsamasının varlığının kanıtı olarak sunulmaktadır (Rassekh, et.all., 2001: 149).

1.3.3. Diğer Yakınsama Türleri

Yakınsama kavramı ile ilgili literatürde karşılaşılan sınıflandırmalar genellikle ikili yapılar halinde yer almaktadır. İkili yapılardan ilk olarak mikro ve makro yakınsama incelenecektir. Mikro yakınsama, ekonomiler arası homojen faktör gelirinin eşitlenmesine doğru bir eğilim anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Faktör – Fiyat Eşitliği Teoremi önemli bir temeldir. Bu teorem, standart Hecksher-Ohlin-Samuelson Modelinin koşulları altında, ticari engeller kalktığı için, ticaret yapan ülkelerde aynı faktör gelirlerinin yakınsayacağını ileri sürmektedir. Makro yakınsama ise, kişi başına gelir, işçi başına çıktı, toplam faktör verimliliği ve büyüme oranları gibi makroiktisadi değişkenler üzerine odaklanmaktadır (Rassekh, 1998: 86).

Yakınsama olgusunu teorik olarak araştıranlar, genellikle gelir yakınsaması ile kişi başına düşen gelirdeki yakınsamaya yoğunlaşırken, Dowrick ve Nguyen (1989), gelir yakınsaması yanında, doğrudan teknolojik yakalama süreci ile ilgilenmiştir. Bu kapsamda, teknolojinin en yakın ölçüsü olduğu için, ülkeler arasında TFV yakınsaması olup olmadığını incelemiş; gelir yakınsamasının başlangıç TFV farklılıklarına bağlı olarak hızlanacağı ya da yavaşlayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Bernard (1996) ve Jones (1997) ise, TFV ölçümünün nasıl yapılacağını ve TFV ayrıştırılmasını ele alarak ülkeler arası ve ülke içi yakınsamayı incelemiştir. TFV yakınsamasına ilişkin analizlerde, ayrıca bir ülke içinde yakınsamayı tetikleyen sektörler ile ülkeler arasında yakınsamayı tetikleyen sektörlerin TFV katkılarında yakınsama olup olmadığı da ayrıca araştırılmıştır (Ceylan, 2010: 57).

Yakınsama literatüründe işlenen bir diğer ikili ayrım ise deterministik yakınsama ve stokastik yakınsamadır. Bernard ve Durlauf (1996), Carlino ve Mills (1993), Evans (1996), Evans ve Karras (1996), Qi ve Papel (1999), zaman serisi analizleriyle hem ülke içi yakınsama hem de ülkeler arası yakınsama biçimlerini araştırmışlardır. Yakınsama analizlerinde zaman serisi yaklaşımının kullanılmaya başlanmasıyla birlikte, yakınsamanın, deterministik ve stokastik tanımlaması yapılmıştır. Deterministik yakınsama, nispi değişkenin logaritmasının düzeyde durağanlığı anlamına gelmektedir. Stokastik yakınsama ise değişkenin grup

ortalamasına oranının logaritmasının düzeyde durağanlığı anlamına gelmektedir. Burada hareketle deterministik yakınsama, ülkelerin sabit bir zamanda aynı çıktı değerine sahip olması durumunu yansıtırken, sabit bir zamanda aynı çıktı değerine değil de aynı çıktı tahminlerine sahip olunması ise stokastik yakınsamadır (Le Pen, and Sevi, 2010: 6). Bu yöntemin bir avantajı, sonuçların yakınsamanın değerlendirildiği bir kritere dayandırılmamasıdır. Böylelikle elde edilen sonuçlar daha güvenilir olmaktadır (Nahar, and Inder, 2002: 2011-2014).

1.4. İKTİSADİ BÜYÜME VE YAKINSAMA

Yakınsama hipotezi, neoklasik büyüme teorisinin önemli çıkarımlarından biri olmaktadır. Bu bölümde, yakınsama hipotezinin daha iyi anlaşılması için büyüme teorileri detaylı olarak incelenecek; öncelikle neoklasik büyüme modelinin formülasyonu işlenecektir. İçsel büyüme modeli ile beraber iktisat literatüründe yer alan diğer büyüme modellerine de değinilerek çalışmanın birinci bölümü tamamlanacaktır.

1.4.1. Neoklasik Büyüme (Solow) Modeli ve Yakınsama

Neo-klasik büyüme teorisi, göreli düşük gelirli ülke veya bölgelerin yüksek gelirli ülke veya bölgelerden daha büyük büyüme oranlarına ulaşıp ulaşamayacağı sorusunu cevaplamaya çalışmaktadır. Solow, Harrod ve Domar'ın büyüme modellerini temel bazı nedenlerle eleştirmiştir: sermaye-hasıla oranı dışsallıktan çıkarılıp model içerisinde belirlenen bir değişken olarak kullanılmış, emek bir üretim faktörü olarak ele alınmış, emek ve sermaye arasında ikamenin mümkün olduğu varsayılmış, yatırım ve tasarruf yapanların aynı kişiler olduğu, ekonomilerin daima istikrarlı olduğu ve uzun dönemde kararlı ve dengeli büyüme sürecine girecekleri belirtilmiştir (Solow 1956: 65). İlave olarak, Harrod-Domar'ın sermaye-emek oranını sabit kabul etmesi ile ortaya çıkan bıçak sırtı denge problemi, Solow'un bu oranı sabit kabul etmeyip değişken olarak modele dahil etmesiyle çözülmüştür. Neo-klasik büyüme teorisinde, tek mallı bir ekonomi mevcuttur. Tek malın üretildiği, tüketildiği ve yatırımının yapıldığı modelin temel varsayımları şunlardır (Solow, 1956: 65-94; Swan, 1956: 334-361):

i. Dışa kapalı bir ekonomide, tek bir sektör mevcuttur ve bu sektörde homojen nitelikte tek bir mal üretilmektedir.

ii. Tam istihdam ve tam rekabet koşulları mevcuttur.

iii. Üretim, sonucu oluşan gelirin bir bölümü tüketilmekte, bir kısmı tasarrufa dönüşmektedir. Tasarruflar ise doğrudan yatırıma yönlendirilmektedir.

iv. Hasıla sadece iki üretim faktörüne (emek ve sermaye) bağlı olarak değişmektedir.

v. Ölçeğe göre sabit getiri mevcuttur.

vi. Tasarruf oranı, nüfus ve teknolojik gelişmenin dışsal olduğu ve sabit bir hızla arttıkları varsayılmaktadır.

vii. Üretimde azalan verimler kanunu geçerlidir.

Modelde, iktisadi büyümenin asli kaynağı olan teknolojinin nasıl ortaya çıktığı açıklanmamakta (Shaw, 1992: 611) ve bu husus modelin en çok eleştiri alan noktası olmaktadır.

Neoklasik büyüme modeli, Solow (1956), Burmeister ve Dobell (1970), D. Romer, (1996), Baro ve Martin (1990) Baro ve Martin (1995) ve Jones (2001) çalışmalarından yararlanılarak aşağıda açıklanmaktadır. Modelde çıktı, Y ile gösterilirken, K sermayeyi ve L işgücünü temsil etmektedir.

$$Y = f(K, L) = K^{\alpha} L^{1-\alpha} \quad (1)$$

α'nın 0 ile 1 arasında değer aldığı bu fonksiyonda, ölçeğe göre sabit getiri vardır. Bu durumda firmalar, w tutarında ücreti işgücü başına öderken kullandıkları bir birim sermaye için r seviyesinde faiz ödemektedir.

$$\max_{K,\,L} F(K,L)-rK-wL \quad (2)$$

Bu çerçevede firmalar, sermaye ve işgücü kullanılarak üretilen değerin marjinal değeri, sermaye getirisi ile ücrete eşit oluncaya dek işgücü ve sermaye kullanmaya devam edeceklerdir. Üretim fonksiyonu, I = rK +wL biçiminde maliyet

fonksiyonuna dönüştürülür ve kar maksimizasyonu için üretim fonksiyonu ve maliyet fonksiyonu arasında bir Lagrange Denklemi oluşturularak şu eşitlik yazılabilir:

$$L=F(K,L)+\lambda(I-wL-rK) \quad (3)$$

Yukarıdaki denklemde emek ve sermayeye göre kısmi türevler alındığında,

$$\frac{\partial L}{\partial K}=\frac{\partial L}{\partial K}-\lambda r=0 \text{ ise } \lambda=\frac{\partial F}{\partial K}\frac{1}{r} \text{ ve } \frac{\partial L}{\partial K}=\frac{\partial L}{\partial K}-\lambda w=0 \text{ ise } \lambda=\frac{\partial F}{\partial K}\frac{1}{w}$$

elde edilir. Eşitlik-3'te, $\frac{\partial F}{\partial L}$ emeğin marjinal ürünü ve $\frac{\partial F}{\partial K}$ sermayenin marjinal ürünüdür. Böylece,

$$\frac{\partial F}{\partial L}\frac{1}{w}=\frac{\partial F}{\partial L}\frac{1}{r} \text{ ise}, \frac{\partial F/\partial L}{\partial L/\partial K}=w/r \text{ olmaktadır.}$$

Bu koşullarda firmanın karını maksimize edebilmesi için emeğin ve sermayenin marjinal ürünlerinin oranının, faktör fiyatları oranına (ücret ve faiz) eşit olması gerekmektedir. Eşitlik-2'deki üretim fonksiyonu, çalışan başına sermaye k= K/L ve çalışan başına çıktı y= Y/L olarak düzenlendiğinde

$$Y=K^{\alpha} \quad (4)$$

olmaktadır. Bu durumda sermaye ne kadar ise, çıktı da o oranda olmaktadır. Modelde sermaye birikimini tanımlayan bir diğer eşitlik şudur:

$$\dot{K}=sY-dK \quad (5)$$

Eşitlik-5'e göre, sermaye stoku değişimi, dK'nın (üretim amortismanlarının) brüt yatırım miktarı olan sY'den çıkarılması ile elde edilmektedir. Eşitlik-4'teki üretim fonksiyonu $k=\frac{L}{L}=logk=logK-logL$ şeklinde yazıldığında kişi başına indirgenmekte olup Eşitlik-5 ile birleştirildiğinde, k = sy − (n + d)k formülü oluşmaktadır. Bu eşitlikte işçi başına üretim amortismanı yani dK, k'yi azaltırken çalışan başına yatırım olan sy de k'yi arttırmaktadır. Eşitlikteki nk ise, artan nüfus sebebiyle k'da gerçekleşen azalmadır. Böylelikle, Solow Büyüme Modeli'nin iki eşitliğine ulaşılmaktadır:

$$Y=K^{\alpha} \quad (6)$$

ve

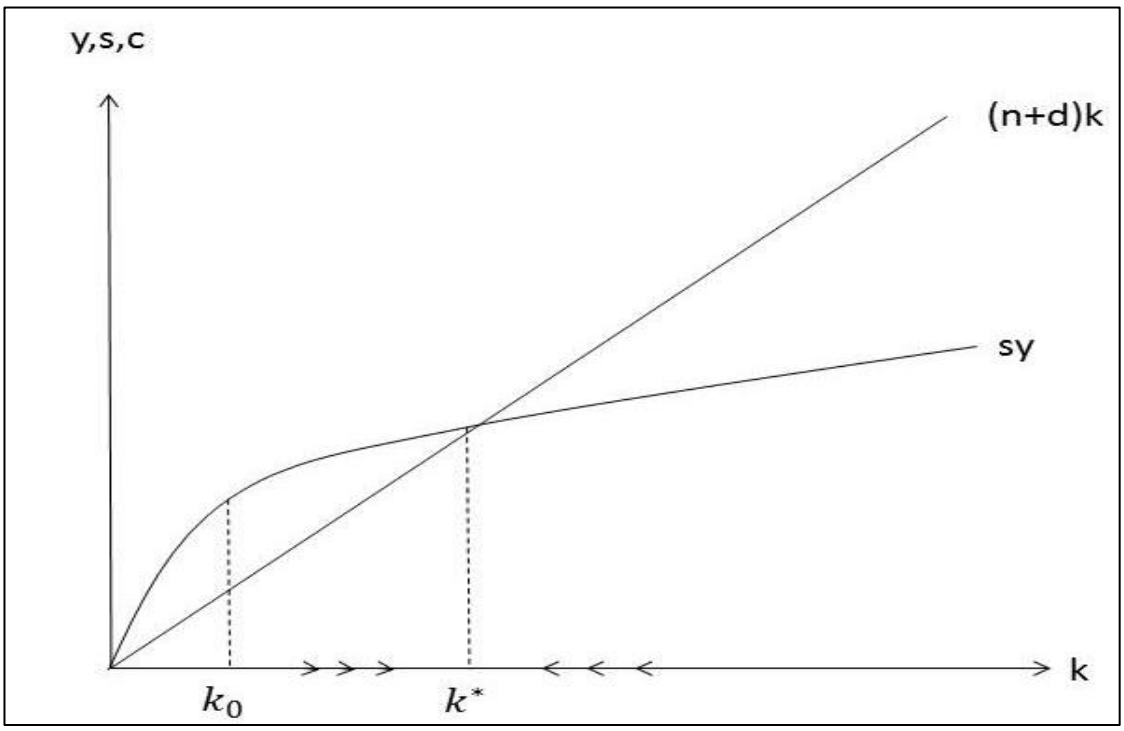
$$\overset{0}{K} = sy - (n + d)k \qquad (7)$$

Eşitlik-6 yerine Eşitlik-7 yazıldığında, işçi bazında çıktı ve sermayenin durağan durumunu belirlemek için $\overset{0}{K} = sy - (n + d)k$ eşitliğine ulaşılmaktadır. Ayrıca işçi bazında denge sermaye stokuna ulaşmak için, $\overset{0}{K}$ sıfıra eşitlendiğinde,

$$= \left(\frac{s}{n+d}\right)^{\left(\frac{1}{(1-\alpha)}\right)} \text{ ve } y^* = \left(\frac{s}{n+d}\right)^{\left(\frac{1}{(1-\alpha)}\right)} \qquad (8)$$

çalışan başına sermaye ve çıktının durağan durum miktarları elde edilmektedir. Yatırım/tasarruf oranı yüksek olan ülkeler, diğer koşullar aynı iken, daha yüksek gelirli olma eğilimindedirler (Jones, 2001: 29). Çalışan bazında sermaye birikimi daha fazla olacağından, birim çalışan başına çıktı miktarı da artacaktır. Diğer taraftan nüfusu yüksek artan ülkelerin yoksullaşma yönünde eğilimleri olacaktır.

Grafik- 1: Solow diyagramı

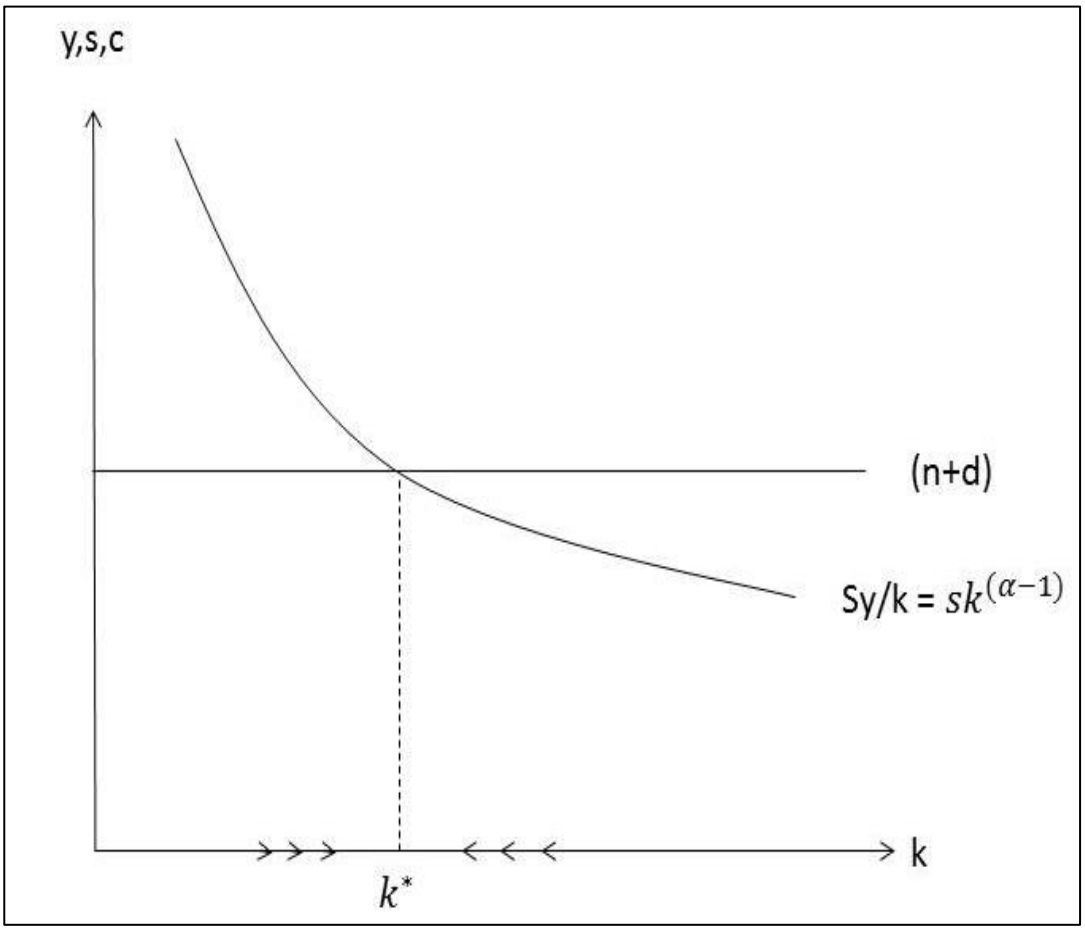
Kaynak: Solow, 1956: 70

Grafik-1'de yer alan (n+d)k eğrisi çalışan bazında sermaye miktarının sabitlenmesi amacıyla gerekli olan yatırım miktarını gösterirken sy eğrisi yatırım miktarının kişi başına düşen payını göstermektedir. Her iki eğri arasındaki fark ise kişi bazında sermaye miktarındaki değişimi göstermektedir. Pozitif yönlü değişimler sonucunda çalışan bazında sermaye artışı gerçekleşmesi sermaye derinleşmesi anlamına gelmektedir. Bu durumda k0'daki artış, sy = (n+d)k noktasına yani K*'a

0

kadar devam edecektir ve K = 0 çalışan bazında sermayenin sabitlendiği bu noktada durağan durumuna ulaşacaktır.

Grafik-2: Solow Büyüme Modelinde Geçiş Süreci

Kaynak: Jones, 2001: 33

Ekonomi k* seviyesinden daha yüksek çalışan bazında sermaye stoku seviyesine geçtiğinde, k*'ın sağ tarafında çalışan başına yatırım tutarı, sermaye/çalışan oranını sabit tutmak için gerekenden daha az olduğundan, çalışan başına sermaye düşecek ve k* seviyesine gelinceye dek bu düşüş sürecektir. Solow Büyüme Modeli'ne

göre, durağan durumda, birim çalışan çıktısı sabittir ve büyüme oranı nüfus artışı kadardır. Modele göre ekonomilerde büyüme devamlı değildir sürelidir. Bir ekonomi başlangıç seviyesi durağan durum değerinin altında çalışan başına sermaye stokuyla başlıyorsa, k ve y'nin büyümesi durağan duruma geçiş süreci boyunca sürecektir. Durağan duruma seviyesine ekonomi ulaştıkça büyüme hızı yavaşlayacak ve nihayetinde sıfırlanacaktır.

Solow diyagramının yer aldığı Grafik-2'de eğiri aşağı eğimlidir. Bunun sebebi, çalışan başına sermaye ne kadar yüksek ise, sermayenin ürünü olan y/k'nın , sermaye birikimine göre azalan getirili olması sebebiyle eğri aşağıya doğru eğimlidir. n+d, k'ya bağlı olmadığından yataydır. Sermaye stokunun büyüme oranına ulaşmak için ise iki eğri arasındaki boşluk kullanılmaktadır. Bu bağlamda, bir ekonomide sermaye/emek oranı, kendi sermaye durağan durum değerinin ne kadar altındaysa, o kadar hızlı büyüyecek ya da tersi durumda o oranda azalacaktır.

Öncülüğünü R. Solow (1956), Swan (1956) ve Denison'un (1961) yaptığı (Ehrlich,1990:1) neoklasik büyüme modellerine olan desteğin 20. yüzyılın sonlarına doğru azalmasıyla içsel büyüme modelleri ön plana çıkmıştır. Aşağıda işlenecek olan ve öncülüğünü P. Romer'in (1986) yaptığı içsel büyüme modelleri ise, neoklasik büyüme teorilerinin aksine, teknolojiyi modelin dışında değil, içinde belirlemekte ve aynı şekilde sermayenin artan getirisinin olduğunu vurgulamaktadır (Parker, 2014:2).

1.4.2. İçsel Büyüme Modelleri

Neo-klasik büyüme modeline göre, ülkeler farklı durağan durum değerlerine sahiptirler ve bu durağan durum düzeylerinden uzaklaşmış olsalar da yeniden bu değere yakınsayacaklardır. Buradan hareketle yapılan eleştirilerden birine göre Neo-klasik büyüme modeli, yakınsama ilişkisini açıklarken sürecini açıklayamamaktadır. Neoklasik model sadece durağan durum değerine yakınsama sürecini açıklayabilmekte ve bu da koşullu yakınsama olarak tanımlanmaktadır (Ateş, 1998: 3). Modelde durağan durumdaki büyüme, sadece dışsal teknolojik gelişmelere bağlanırken, bu durumun neoklasik modeldeki üretim fonksiyonun azalan verimler yasası üzerine kurulmuş olmasından kaynaklandığı savunulmaktadır.

1960'lı yıllarda Arrow (1962) ve Uzawa (1965) gibi bazı iktisatçılar, Solow büyüme modelinin dışsal teknoloji varsayımına teknolojik gelişmenin iktisadi etmenlere dayanarak içsel bir biçimde açıklanabileceğini savunmuştur. İçsel büyüme teorisinde büyüme, kamu veya özel sektör tarafından Ar-Ge ve beşerî sermayeye yönelik yapılacak harcamalarla sağlanmakta olup, içsel büyüme modellerinde bağımsız bir üretim faktörü olarak bilgi, üretim fonksiyonunun temelini oluşturan bir faktör olmaktadır (Arrow,1962: 155).

Bu teori ile, dışsal teknolojik gelişme prensibine gerek kalmadan durağan durum büyümeyi açıklamak mümkün olmaktadır. Romer'e (1986: 1034) göre, teknolojinin içselleştirilmesi, teknolojik bilginin yapılan yatırımlar ile artmasına neden olmakta ve sektör geneline yayılmasını sağladığını varsaymaktadır. Bu bağlamda içsel büyüme modelinde, neoklasik modelin aksine ülkelerin gelir seviyelerinin birbirine yakınsaması için, gelişmekte olan ülkelerin öğrenme potansiyelinin yüksek olduğu ar-ge'ye dayalı beşeri sermaye yoğun sektörlere yatırım yapmaları gerektiği, aksi halde bu yönde önlemlerin alınmaması durumunda gelişmiş ülkeler ile ıraksamanın meydana gelebileceği varsayılmaktadır.

Barro (1991: 422), çok sektörlü içsel büyüme modeli'nde sektörler arası dengesizliklerden hareketle koşullu yakınsama sürecini ele almaktadır. Kişi basına reel gelir düzeylerinin uluslararası yakınsaması ancak benzer kurumsal koşullara sahip ülke grupları içinde gerçekleşebilir. Bu süreçte, gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere yapılan sermaye transferlerinin yakınlaştırıcı etkisi, gelişmiş ülkelerdeki teknolojik gelişmelerle yok edilecektir.

Tamura'ya (1991: 536-539) göre içsel büyüme modeli yakınsama sürecini açıklayamazken, geliştirdiği modelde gelir yakınsamasının kaynağı beşeri sermaye yakınsaması olmaktadır. Daha çok beşeri sermaye stokuna sahip ekonomilerin yeni bilgi stokları oluşturma sürecini yaşamaları nedeniyle marjinal üretkenliği zamanla azalırken, görece düşük beşeri sermaye stokuna sahip ekonomiler ise bilginin yayılmasından yararlanarak beşeri sermaye stoklarını geliştirip marjinal üretkenliğini artırmaktadırlar. Ancak ulaşılan yakınsama yereldir ve bütün dünya ölçeğinde bakıldığında çok sayıda durağan durum dengesi ve dolayısıyla yakınsama grubu oluşmaktadır.

1.4.3. Diğer Yaklaşımlar

Yakınsama hipotezinin yoğun olarak işlendiği büyüme modelleri yanında konuyla ilgilenen ve aşağıda temas edilecek başka yaklaşımlar da vardır.

Abramovitz (1986: 405), iktisadi kalkınmanın başlangıç düzeyi ile büyüme oranı arasında ters bir ilişi olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre, bir ülkenin kişi basına gelir düzeyi ne kadar düşükse, verimlilikteki artış oranı da o derece yüksek gerçekleşecektir. Yakalama potansiyelinin anahtarı, teknolojik açık ve sosyal yetenektir. Abramovitz'in yakalama hipotezi'nde gelişmekte olan ülkelerin sosyal yeteneklerinin geliştirilmesi, gelişmiş ülkelerdeki göreli ileri teknolojinin yapısal özellikleriyle kendi ülkelerindeki teknolojinin yapısal özelliklerini bir araya getirerek uyumlaştırmalarını sağlayacaktır. Sosyal yeteneklerin geliştirilmesinin amacı, ülkeler arasındaki sosyo ekonomik farkların giderilme çabası sonucu oluşacak yakınsama sürecini başlatacak hareket için gerekli olan ve karşılıklı etkileşimle biçimlenen çalışmanın gerçekleştirilmesidir.

Parez ve Soete (1988: 475), yakalama potansiyelinin merkezinde sosyal yetenekten çok teknolojik açık olgusunu görmektedir. Bu bağlamda fırsat pencereleri yaklaşımına göre, tekno ekonomik paradigma içerisinde ürünler olgunlaştıkça teknolojisinin standartlaşması gelişmekte olan ülkelerin teknolojik yapıları için çakışma ve birinci fırsat penceresi olmakta; paradigma kaymalarının olduğu dönemde ise gelişmiş ülkenin geçmişten kalan kurumları, gelişme çizgilerinde fiziki ve mali yükler oluştururken, teknolojik ve sosyal etkileşimle birinci fırsat penceresinde çakışma yasayan yoksul ülkeler için bu dönem, hareket ve ikinci fırsat penceresi olarak gerçekleşmektedir. Gerschenkron'un (1962: 8-9) sistemleştirmesindeki anahtar faktör, "geç kalmış" ülkelerin kendi ekonomik geri kalmışlıklarıdır. Gelişmiş ekonomilerin, gelişmekte olan ekonomilere sağlayacağı birçok olanak bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki eğitim düzeyinin düşüklüğü, iş gücüne nitelik kazandırılması, sanayileşmek vb. konularda kendilerince bir çaba göstermelerine gerek olmadan gelişmiş ülkeler tarafından daha önceden yaratılmış olan teknolojik ve kurumsal gelişmelerden yararlanabilirler. Ancak bu süreç kendiliğinden meydana gelmez; katkıda bulunacak kurumlara ihtiyaç vardır ve ancak bu kurumların katkıları oranında gelişme hızlanabilecektir.

Yakınsamaya ilişkin kavramsal ve teorik ayrıntıları ortaya koyan ilk bölümün ardından ikinci bölümde iktisadi kriz kavramı, nedenleri, türleri, örnekleri ve etkileri üzerinde durulacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İKTİSADİ KRİZ VE YAKINSAMA

Kriz, istikrarlı ve sürdürülebilir büyümeyi sekteye uğratan iktisadi koşullardan biridir. Etkisi itibariyle sektörel, yerel ve ulusal olabildiği gibi küresel ölçekte de gözlemlenen kriz, türleri itibariyle de çeşitlilik göstermektedir. Bu bölümde öncelikli olarak krizin kavramsal çerçevesi ele alınacak olup literatürde kabul görmüş tanımlar incelenecektir. Kriz kavramının daha iyi anlaşılabilmesi adına krize neden olan faktörlerin üzerinde durulacak ve kriz türleri açıklanacaktır. XX. yüzyılda yaşanan krizler yorumlanacak ve 2007 küresel finansal krizinin tartışılmasıyla bölüm tamamlanacaktır.

2.1. KRİZ KAVRAMI

Dil etimolojisi bakımından Yunancadaki krisis kelimesine dayanan kriz kelimesi, iktisat literatüründe çöküntü, bunalım, durgunluk ya da buhran gibi terimlere karşılık gelmektedir. (Turgut, 2007: 35). İktisadi araştırmalarda sıkça işlenen bir konu olması ve farklı türlerde ortaya çıkmasından ötürü zaman içerisinde kriz ile ilgili çok fazla tanım ortaya çıkmıştır. Bayraktutan'a (2000:15) göre kriz, bir ekonominin temel dengelerinde ortaya çıkan sürdürülemez yapılanmanın onarımı için kendiliğinden oluşan dalgalanma olarak tanımlanırken, Kibritçioğlu'da (2001: 174), herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasındaki fiyat veya miktarlarda kabul edilebilir bir değişme sınırının dışında gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olarak değerlendirmiştir.

Bayraktutan (2000: 15), Aktan ve Şen (2002: 2), Mishkin (1996: 710), Claessens ve Köse (2013: 3) ile Parasız ve Bildirici'nin (2003: 492) tanımlarından yola çıkarak, krizin unsurlarına yönelik elde edilen temel çıkarımlar ise şu şekildedir.

i. Kriz, önceden bilinmeyen ya da öngörülemeyen bazı gelişmelerin; makro ve mikro düzeyde ciddi olarak etkileyecek sonuçlar ortaya çıkarmasıdır. Beklenmedik bir anda aniden ortaya çıkan olumsuz gelişmeleri kriz olarak adlandırmak doğru olmakla beraber, normal süreç içerisinde ortaya çıkan her sorun da kriz olmamaktadır.

ii. Kriz, önceden tahmin edilemeyen ya da bilinemeyen ve bir anda ortaya çıkmaktadır,

iii. Kriz, bir tehlike ve tehdit olmakla beraber yeni fırsatların oluşmasını da sağlamaktadır. Bu bağlamda tamamen 'negatif' özellikte bir kavram değildir,

iv. Krizlerin yaşandığı ekonomilerdeki etkisinin kısa ya da uzun sürmesi, ekonominin kriz karşısında tedbirleri zamanında almasına ve bunları uygulamasına bağlıdır,

v. Krizlerin bulaşıcı özelliği de bulunmaktadır. Bir ekonomide ya da sektörde başlayan kriz, bir diğer ekonomi ya da sektörü etkisi altına alabilmektedir.

20. yüzyılın ikinci yarısı ile beraber küresel finans sisteminin Bretton-woods Konferansı ile şekillenmesi, IMF ve Dünya Bankası'nın kurulması, krizlerin oluşum nedenlerini de değiştirmiştir. Aşağıda krizlerin ortaya çıkmasındaki temel sebepler incelenecek ve ardından kriz türleri incelenecektir.

2.2. KRİZLERİN NEDENLERİ

Temelde iktisadi krizler, reel ve finansal sektörlerde arz fazlalığı veya talep daralması gibi çeşitli sebeplerden kaynaklanabilmektedir. Öte yandan, ülke dışı konjonktürel nedenler yanında ülke içi nedenler de krizlere yol açabilmektedir. Ayrıca krizler, her zaman iktisadi nedenlerle oluşmamaktadır. Örneğin, ülke düzeyinde ortaya çıkan doğal afetler iktisadi krize neden olabilmektedir. Benzer şekilde siyasi, teknolojik, askeri ve ekolojik gelişmelerin aralarında bulunduğu etkenler krizlerin oluşmasına öncülük edebilmektedir (Aktan ve Şen, 2001: 1228).

Ekonomik krizlerin oluşumunu finans sektöründeki aksaklıklar da etkileyebilmektedir. Bordo'ya (2007: 2-5) göre, finansal kurumların yönetimi, öngörü eksikliği, kırılganlığı arttıracak düzeyde aşırı borçlanmaları, likidite sıkışıklığı gibi nedenlerle ödeme güçlüğüne düşeceği endişesi, likit olmayan varlıkların paraya dönüştürülme girişimi sonucu faiz oranlarının artması ve varlık fiyatlarının düşmesi,

düşük değerli varlıkların zorunlu olarak satılması ile ticari bankaların ve diğer finansal kurumların portföy değerlerinin düşmesi ve ödeme güçlüğüne girmeleri krizlerin oluşmasının başlıca nedenleridir.

Kriz oluşumunu finansal kaynaklara dayandıran bir başka iktisatçı da Kindleberger'dir (1978: 3). Teoriye göre krizler, zorunlu olarak likiditenin arttırılması, ters beklentiler ve borçların yol açtığı durgunluk sebebiyle oluşmaktadır. Ayrıca, cinnet, panik ve kırılma (mania, panic and crash) olmak üzere üç aşamadan oluşan krizlerin birinci yani cinnet aşamasında, yatırımcılar, ellerinde para tutmak istemeyip reel veya finansal varlıklara yönelmektedirler. İkinci aşama olan panik aşamasında, reel veya finansal varlıklardan paraya doğru bir hareket söz konusu olmakta ve son aşama olan kırılma aşamasında, reel ve finansal varlıkların tümünde değer kaybı oluşmakta ve kriz başlamaktadır.

Krizlerin oluşum nedenleri, türlerine bağlı olarak farklılık göstermektedir. Kriz türleri aşağıda ayrıca ve ayrıntısıyla ele alınmaktadır.

2.3. KRİZ TÜRLERİ

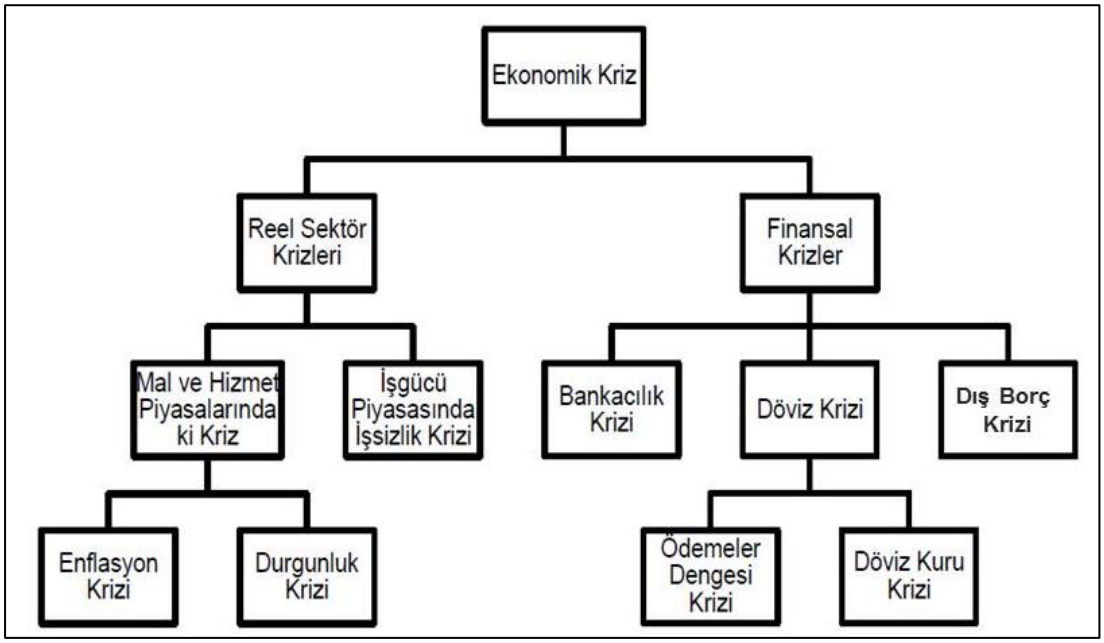
İktisadi krizler, oluşma evresindeki etkenlere göre farklı şekillerde ortaya çıkmakta; temelde reel sektör krizleri ve finansal krizler olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır (Kibritçioğlu, 2001: 175). Reel sektör krizleri, mal-hizmet piyasaları ile işgücü piyasalarını içeren ve enflasyon-resesyon, işsizlik olgularına dayanan krizlerdir. Finansal krizler ise Bankacılık, para-döviz, dış borç-ödemeler dengesi ve borsa gibi türlere ayrılmaktadır (Bayraktutan, 2006: 25).

Şekil-1'de şematize edilen farklı kriz türleri birbirlerini etkilediğinden bağımsız olarak düşünülmemelidir. Benzer şekilde reel iktisadi istikrar ile finansal istikrar arasında da yakın bir etkileşim olduğu bilinmektedir. Finansal kesim bir ülkedeki kaynak dağılımda önemli bir işlev gördüğünden, buradaki istikrarsızlıklar süratle reel sektöre yayılmaktadır. Finansal istikrarsızlığın derinleşmesi reel kesimi etkisi altına almakta ve kriz oluşmaktadır.

Reel sektör, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerini kapsar. Tarım sektörü, uluslararası standart iktisadi faaliyetler sınıflamasında bir numaralı sektör olup içine tarım, hayvancılık, avcılık, ormancılık ve balıkçılık faaliyetleri girmektedir. İmalat

sanayi sektörü, tarım ürünleri ve madenlerin işlenerek mamul duruma getirilmesi için faaliyetlerin yürütüldüğü sektördür (Metinsoy, 2010: 14). Enerji dağıtım faaliyetleri, elektrik, havagazı, makine ekipman üretimi gibi faaliyetler, imalat sanayi sektörüne örnektir. Hizmetler sektörü ise, fiziksel varlığı olmamakla birlikte alım ve satımı mümkün olan, tüketiciler veya firmalar tarafından üretildiği anda tüketilen iktisadi bir faaliyet olarak tanımlanır. Hizmetler sektöründe inşaat, ticaret, ulaştırma ve haberleşme, devlet hizmetleri, vb. bulunmaktadır.

Şekil-1: İktisadi Krizlerin Sınıflandırılması

Kaynak: Kibritçioğlu, 2001: 175

2.3.1. Reel Sektör Krizleri

Üretimde meydana gelen daralmalar ve fiyatlardaki artışlar, arz fazlası dolayısıyla fiyatlardaki düşüşler, iflaslar ve işsizlik oranlarındaki artışlar reel sektörde görülen krizlerdir. Arz fazlalığı ve talep yetersizliği gibi iktisadi nedenlerle oluşabilen reel krizler, siyasal olaylar, teknolojik koşullar ve doğal afet (deprem, sel vb.) gibi farklı nedenlerle de ortaya çıkabilmektedir (Öztürk, 2010: 52).

i. İşsizlik Krizi: Emek piyasasındaki işsizlik oranlarının kabul edilebilir düzeyin (doğal işsizlik oranı) üstüne çıkması olarak tanımlanmaktadır (Kibritçioğlu, 2001: 174). İşsizlik, çalışabilecek durumda olan kişilerden bir bölümünün çalışmak

istedikleri halde iş bulamamalarından ve dolayısıyla gayri iradi olarak işsiz olmalarından kaynaklanan bir olgudur. İşsizlik türleri ortaya çıkış nedenlerine göre 4 başlık altında toplanabilir. Bunlar, geçici işsizlik, yapısal işsizlik, konjonktürel işsizlik ve mevsimsel işsizliktir. Kriz aşamasında, firmaların küçülmesi ve iflasların artması işsizliği artırıcı bir etken olmaktadır. Bu sebeple talep daha da düşerek ekonomiyi daraltmaktadır. Üretim azalması kapasite kullanımı düşmekte işsizlik artmaktadır. İşsizliğin artması, ücret gelirlerini düşürür bu ise toplam talebin azalması, nihayetinde de yatırımların düşmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu döngü sebebiyle ekonomi kriz ile karşılaşabilecektir (Kar ve Taban, 2006).

ii. Enflasyon Krizi: mal ve hizmet piyasasında gerçekleşen yüksek ve sürekli artışlar sonucu oluşmaktadır. Enflasyon krizi birçok etki sonucunda ortaya çıkmakta olup başlıca etkenler; para arzı genişlemesi, yüksek kamu açıkları, döviz kuru artışı sonucunda ithalat maliyetinin artması ve yüksek enflasyon beklentisi olmaktadır. (Kibritçioğlu, 2001: 177). Enflasyon krizinin şiddetini fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen artış oranı belirlerken, ılımlı, dörtnala ve hiper olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Ilımlı enflasyon, tek haneli düşük enflasyon oranını temsil etmektedir ve kriz oluşturacak oranda bir fiyatlarda artış olmamakla beraber yerel para birimi günlük hayat ile beraber tasarruf amaçlı da kullanılmaktadır. Dörtnala enflasyonda oran çift hanelerdedir ve milli paraya güven görece daha azdır. Günlük işlemlerde yerel para birimi kullanılmaktadır fakat yerel para birimi değeri sürekli değiştiğinden tasarruf amacıyla kullanılmamaktadır. Hiper enflasyonda, yıllık enflasyon üç hatta dört haneli oranlara ulaşmaktadır. Yerel para birimi günlük işlemler için bile elde tutulmak istenmez ve mümkün olan en kısa sürede mala dönüştürme güdüsü hakimdir (Aktan, 1994: 207).

2.3.2 Finansal Krizler

Döviz ve hisse senedi piyasalarında şiddetli fiyat dalgalanmaları veya bankacılık sisteminde geri dönmeyen kredilerin aşırı derecede artması sonucunda yaşanan sorunlardır (Kibritçioğlu, 2001: 175). Bu sorunların başlıca kaynakları, sermaye piyasasındaki dalgalanmalar, para-maliye-kur politikalarının etkisizliği ve uluslararası uyumu, bankalardaki vade yapılarının uyumsuzluğu, açık-fazla pozisyonlar vb. gösterilebilmektedir.

Mishkin'e (1996: 710) göre, finansal krizler, asimetrik bilgi teorisi bağlamında, ters seçim (adverse selection) ve ahlaki tehlike (moral hazard) olgularına dayanmakta olup, "fonların en verimli yatırım fırsatlarına sahip ekonomik birimlere kanalize edilmesindeki etkinliği kaybetmesi nedeniyle finansal piyasalarda ortaya çıkan doğrusal olmayan bozulma" olarak tanımlamaktadır.

Bayraktutan'a (2006: 25) göre, finansal krizler, bankacılık, döviz ve dış borç krizi olmak üzere üç ana başlığa ayrılmaktadır. Bankacılık krizleri, finans kuruluşlarının yükümlülüklerini yerine getirmekte zorlanmaları ile sonuçlanan banka hücumları (bank run) ve/veya kamu otoritesince bankalara el konulması sonucunda ortaya çıkarken, dış borç krizleri, ülkenin dış borçlarını ödemekte zorlandığı ve borç yükümlülüklerini yerine getiremediği durumlarda oluşmaktadır. Ulusal paranın devalüasyon sonucu yüksek değer kaybı, rezerv kayıpları, faiz oranlarının aşırı artması sonucunda yaşanan finansal kriz ise döviz krizi olmakta olup, finansal krizler detaylı olarak aşağıda işlenmektedir.

2.3.2.1 Bankacılık Krizleri

Doğası gereği finansal kurumlar kırılgan bir yapıya sahiptirler. Özellikle aşırı değerlenen döviz kuru, uluslararası rezervlerin yetersizliği, ekonomik durgunluk ve aşırı kredi büyümesi gibi nedenlerden ötürü bankacılık sektörü krizle karşılaşabilmektedir. Bu dönemde banka iflaslarıyla beraber piyasada panik havası oluşurken, bankalara olan güven azaltır, mevduat sahipleri de likit varlıklarını çekmek için toplu olarak bankaya hücum eder ve süreç bankacılık krizi sonuçlanmaktadır (Kaminsky, 2000, 6). Banka hücumları, XIX. yüzyıl ve XX. yüzyılın başlarında sık olarak gözlemlenirken özellikle büyük buhran döneminde ve 2008 küresel finansal kriz esnasında şiddetli olarak yaşanmıştır (Claessens, and Kose, 2013: 18-19).

Bankacılık sektöründeki yapısal reformların olmaması ve bankaların yeterli düzeyde denetlenmemesi bankacılık krizlerinin bir diğer oluşma nedenidir. Nitekim 2001 krizi sonrası Türk bankacılık sektörüne getirilen düzenlemeler neticesinde, 2008 küresel finansal krize Türk bankacılık sektörü, AB ülkeleri ve ABD bankacılık sektörlerine kıyasla görece daha hazırlıklı yakalanmıştır (Bostan ve Bölükbaş, 2011: 111).

2.3.2.2. Dış Borç Krizi

Dış borçlarını düzenli olarak ödemekte olan bir ülkenin borcunun anapara ve faizlerini ödeyemeyeceğini ilan etmesi dış borç krizi olarak tanımlanmaktadır (Sachs, 1998: 244). Bir ülke devlet dış borçlarını ödeyemezse, buna devletin temerrüdü denir.

1960'lar ile beraber gelişmekte olan ekonomiler, IMF ve Dünya Bankası başta olmak üzere finans kuruluşlarından kredi kullanmaya başladılar. Hem IMF hem de Dünya bankası kredileri mevcut finansal durumlarını güçlendirme ve ekonomiyi canlandırma amacıyla verilmiştir. 1982 yılında gelişmekte olan ekonomilerden Meksika, borçlarını geri ödeyemeyeceğini deklare etmesi ile beraber diğer gelişmekte olan ekonomilerde benzer beyanlar ile iflaslarını açıklamış ve bu durum literatürde yerini borç krizi olarak almıştır (Sahiti, et.all., 2009: 35). Kullanılan kredilerin geri ödemesi için Dünya bankası ve IMF "yapısal düzenleme" adı altında istikrar politikalarını ülkelere uygulamış ve dış ticaret rejimini ve dış ödemeler sistemini libere etmek yoluyla dış dengeyi sağlamayı ve enflasyonu kontrol etmeyi amaçlamıştır. Bu uygulamada kullanılan başlıca politika araçları ise; devalüasyon, kamu harcamalarında kısıntı ve vergilerde artış, yurtiçi kredi büyümesinde azalma ve reel faiz oranındaki artıştır (Bayraktutan, ve Özkaya, 2002: 2).

2.3.2.3. Döviz Krizleri

Literatürde para krizleri olarak da tanımlanan döviz krizleri, ulusal para birimine duyulan güvenin kaybolması sonucunda fonların yoğun bir biçimde ülkeyi terk etmeye başlamaları ile Merkez Bankası'nın (MB) tüm desteklemelerine rağmen mevcut kurun sürdürülemeyerek ulusal paranın devalüe edilmesi veya tümüyle dalgalanmaya bırakılması biçiminde tanımlanmaktadır. (Seyidoğlu, 2001: 583) Ülkedeki döviz kurundaki aşırı değer artışı, yabancı para cinsinden kısa vadeli yabancı borçlardaki artış, cari hesap açığındaki artış ya da sabit döviz kuru sistemini değiştirmeye yönelik uygulanan politikalar para krizinin ortaya çımasındaki temel sebeplerdendir (Faretti, and Razin, 2000: 286).

Para krizleri, ödemeler dengesi krizi ve döviz kuru krizi olarak iki başlık altında toplanmaktadır. Ödemeler dengesi krizlerine sabit kur sistemini uygulayan ülkelerde rastlanırken bu ülkelerde döviz rezervlerindeki düşüş dikkat edilmesi gereken

noktadır. Esnek kur sistemi uygulayan ülkelerde döviz kuru krizleri gözlemlenirken rezerv azalmaları yerine kur değişimlerine odaklanılmaktadır (Kibritçioğlu, 2001: 175).

Yukarıda değinilen kriz türlerinin çeşitliliği, modern ekonomik yapının işlemeye başladığı tarihlerden günümüze kadar gerçekleşen ekonomik krizlerin çokluğu ve neredeyse her birinin birbirinden farklı olması, geliştirilen teorik modelleri krizleri açıklamak için yetersiz bırakmış ya da geçersiz kılmıştır. (Yay, vd., 2001: 24). Bunun üzerine para krizleri üç ayrı teorik model üzerine oturtulmuş olup bir sonraki başlık altında kriz modelleri incelenecektir.

2.4. KRİZ MODELLERİ

1980 sonrası krizlerin oluşumunu açıklamaya yönelik yapılan araştırmalar, iktisadi kriz olgusunu temelde üç farklı kriz modeline dayandırmaktadır.

Krugman (1979; 311) tarafından geliştirilen birinci nesil kriz modelleri, para krizlerini açıklamaya yönelik ilk öncü araştırmaların genel adıdır. Krugman'ın, Salant ve Henderson'un (1978: 627) altın piyasası üzerine yaptığı incelemeden hareketle oluşturduğu ve kanonik kriz olarak da anılan modellerin birincisi, 1970'lerde Latin Amerika ülkelerinde yaşanan krizleri açıklamak üzere geliştirilmiştir. Birinci nesil kriz modellerine göre kriz, sürdürülemez politikalar ile beraber yapısal dengesizliklerden kaynaklanan öngörülebilir gelişmelerdir. Krugman, sabit kuru korumanın imkansız olduğu ve rezervlerin tükendiğinde krizin başlayacağı sonucuna varsa da, modeldeki spekülatif atakların başlama zamanının belirsizliği konusundaki eksikliği Flood ve Garber (1984: 1-13) gidermiştir. Flood ve Garber, bütçe açığı dışında özel sektör zafiyetini fark eden aktörlerin, hükümetin genişletici politikalara başvurması sonucu sabit kur rejiminde ulusal paranın devalüasyonu ile sonuçlanacağını tahmin edip spekülatif atağa geçmektedir (Bayraktutan, 2006: 26).

İkinci nesil kriz modelleri, Obsfeld (1986: 72-81; 1994: 189-213) tarafından geliştirilmiştir ve makroiktisadi politikaların sürdürülebilirliği ile ilgili aniden ortaya çıkan olumsuz beklentiler ve kendi kendini besleme özelliği üzerinde durmaktadır. Bu modellerde piyasa aktörleri, beklentilerini oluştururken kendi davranışlarının iktisat politikası uygulamalarını etkilemeyeceğini varsaymaktadır (Pasenti, 2000: 3).

Birinci nesil modeller, ulusal paraya yönelik ani spekülatif atakların rasyonel olduğunu; döviz kurunun sürdürülemeyeceği inancı yaygınlaştığında, spekülatif saldırıların kaçınılmaz olduğunu vurgular. Bu çerçevede, spekülatif saldırıların zamanlamasının tahmin edilebileceği ileri sürülmektedir. Oysa ikinci nesil modellerde, spekülatif saldırılar rasyonel olabileceği gibi olmayabilir de; bu çerçevede, bu modellere göre spekülatif saldırıların zamanlaması tahmin edilemez (Işık ve Togay, 2002: 35). İkinci nesil kriz modelleri, kriz nedenlerini daha geniş çerçevede ele almasına karşın, krizleri öngörülemez olarak değerlendirmeleri, beklentileri dışsal olarak algılamaları, özel sektör beklentilerinde değişimin önemi üzerinde dururken hükümetlerin sorumluluklarını ihmal etmeleri gibi sebepler ile eleştirilmiştir.

Üçüncü nesil kriz modelleri, 1997 Asya krizinden sonra Krugman (2005: 2) tarafından ilk iki kriz modellerinden farklı olarak geliştirilmiştir. Bu kriz modellerinde para krizleri ile finansal sektör ilişkilendirilirken, krizlerin temelinde bankacılık sektörü olduğu ileri sürülmektedir. Üçüncü nesil modeller, farklı ülkelerde art arda yaşanan krizleri bulaşma (contagion) modelleri ile açıklamıştır. Bulaşma ile kastedilen, bir ülkede başlayan krizin bir başka ülke için kriz ihtimalini doğurmasıdır. Bulaşmaya göre, bir ülkede başlayan bir kriz, ticari ve finansal bağlantılar ile, başka bir ülkenin makroiktisadi göstergelerini ve/veya piyasa aktörlerinin beklentilerini etkilemelidir (Bayraktutan, 2006: 26).

2.5. DÜNYA EKONOMİSİNDE KRİZLER VE 2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİ

Dünya ekonomisinin istikrarı önündeki temel engellerden biri ekonomik krizler olmuştur. Ölçek olarak küresel olduğu gibi ülke özelinde krizlere yıllar içinde sıklıkla rastlanmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde Dünya'da ve Türkiye'de bugüne kadar yaşanan önemli krizler incelenecek olup, sebepleri ve etkileri üzerinde durulacaktır.

2.5.1. Dünya Ekonomisinde Krizlerin Kısa Tarihi

XX. yüz yıl ile beraber büyük buhran başta olmak üzere dünya ekonomisinde birçok ekonomik kriz yaşanmıştır. Bu yüzyılda ilk olarak, 1923 ile 1928 yılları arasındaki ekonomik genişleme sonucunda 1929 yılında Kuzey Amerika ve Avrupa'yı

merkez almasına rağmen, dünyanın geri kalanını da etkisi altına alan (özellikle de sanayileşmiş ülkelerde) ve yıkıcı etkilerle sonuçlanan büyük buhran yaşanmıştır. Büyük buhran sonrasında 1970'lere kadar dünya ekonomisinde küresel ölçekte kriz gerçekleşmemiştir. Ancak 1970'lere gelindiğinde, ilki 1973-1974 yıllarında, ikicisi ise 1979 yılında olmak üzere iki petrol krizi yaşanmıştır (Bayraktutan, 2000: 15).1990'lı yıllar ile beraber dünyanın çeşitli bölgelerinde krizler baş göstermiştir. Bu dönemde ilk olarak 1992-1993 yıllarında Avrupa Para Sistemi krizi gerçekleşirken, 1994 yılında Meksika'da tekila krizi olarak adlandırılan kriz yaşanmış, Arjantin ve Brezilya başta olmak üzere Latin Amerika ülkelerini farklı tarihlerdeki krizleri ile etkilemiştir (Devarajan, et.all. 2001: 6-11). 90'lı yıllarda yaşanan bir diğer kriz de Asya krizidir. 1997 yılında kriz sürecine giren Asya ejderhaları (Hong Kong, Singapur, Güney Kore ve Tayvan) ile kaplanları (Endonezya, Malezya, Filipinler ve Tayland) 2000'li yıllardan itibaren toplanma sürecine girmişlerdir (Allen, and Gale, 2007: 15). Asya krizi, Rusya'yı da etkisine almıştır ve 1998 yılında dünya finans piyasalarını da olumsuz etkileyen Rusya krizi yaşanmıştır. Bu dönemde Rus finans kurumları batarken piyasalar çökmüş ve sosyal etkilerin derin yansımaları gözlemlenmiştir (Pinto, et.all. 2009: 408).

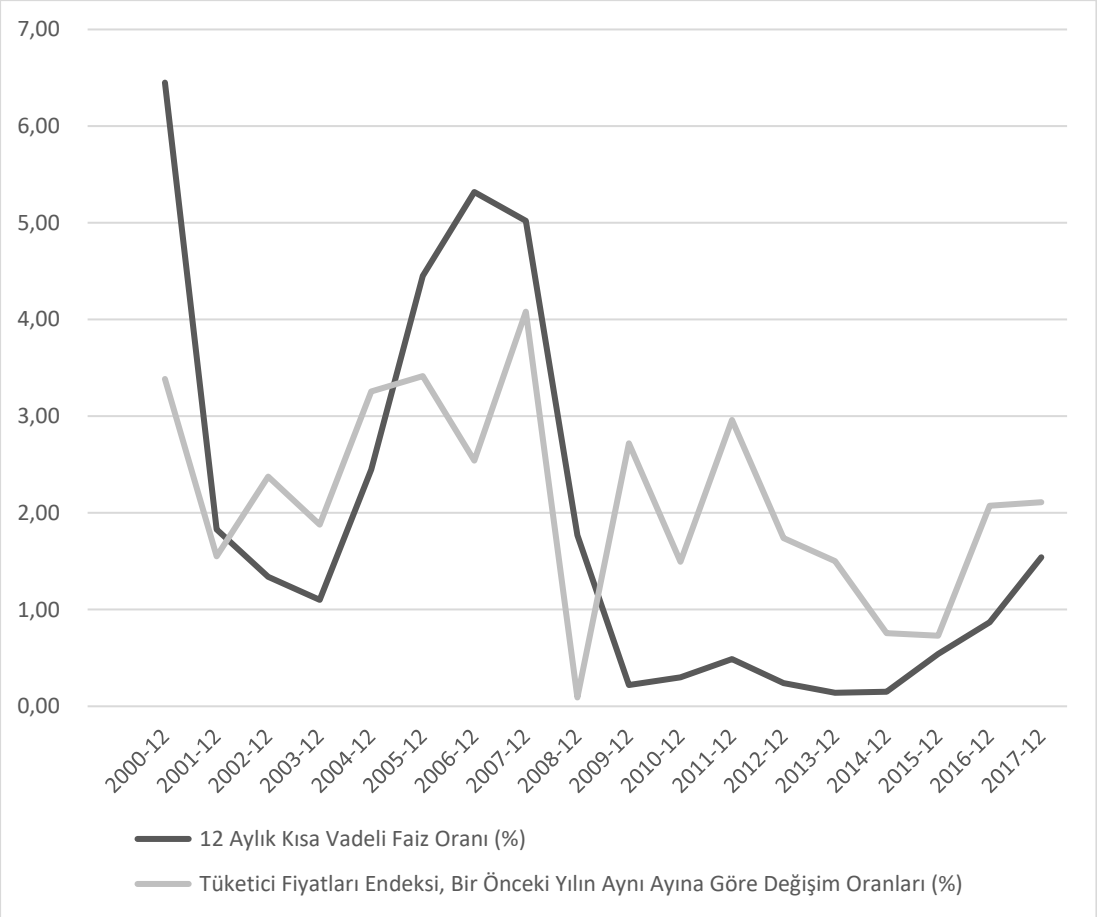
2007-2008 yıllarına gelindiğinde, etkisi itibariyle 1929 ekonomik buhranına benzetilen küresel ölçekte bir kriz daha yaşanmıştır. ABD konut ve finans piyasalarında başlayan kriz kısa sürede reel sektöre sirayet etmiş ve diğer ülkelere yayılmıştır (Helleiner, 2011: 68-69). AB ve Türkiye'yi de etkisi altına alan krizin oluşumu, yayılımı ve etkileri ile ilgili detaylar bir sonraki başlık altında incelenecektir.

2.5.2. 2008 Krizinin Oluşumu ve Yayılımı

Dünyada 2007-2008 yıllarında ortaya çıkan küresel finansal krizin kaynağı ABD'de 2007 yılı Ağustos ayında başlayan mortgage krizidir. Finans piyasalarında başlayan krizin oluşum evresi ise 2001 ve 2002 yıllarında ABD ekonomisinde yaşanan durgunluğa kadar dayanmaktadır. Ekonomiyi tekrar canlandırmak adına ABD Merkez Bankası (FED), 2001'de %6,5 olan kısa vadeli faiz oranlarını 2003 yılına kadar %1 seviyesine indirmiştir. Aynı dönemde enflasyon oranlarının da %1 seviyelerinde seyretmesi ile beraber finansman maliyetleri düşmüş ve özellikle konut sektöründe talep artışı yaşanmıştır.

Sermayenin konut yatırımlarına kaymasının temel sebebi, konut fiyatlarının değerlenen bir trende sahip olmasıdır. Grafik-4 incelendiğinde 2001 yılının ilk çeyreğinde 146,6 olan konut satın alma endeksi, 2007 yılının ilk çeyreğinde 224,26'ya yükselerek %53 artış göstermiştir. Bu dönemde küresel likiditede bolluk yaşanması ile beraber, finans kuruluşlarının kullandırdığı riskli krediler (subprime ipotekli konut kredileri) de artmıştır (Alantar, 2008: 2).

Grafik-3: ABD 12 Aylık Kısa Vadeli Faiz Oranı (%) ve Yıllık Tüketici Fiyatları Endeksi (%)

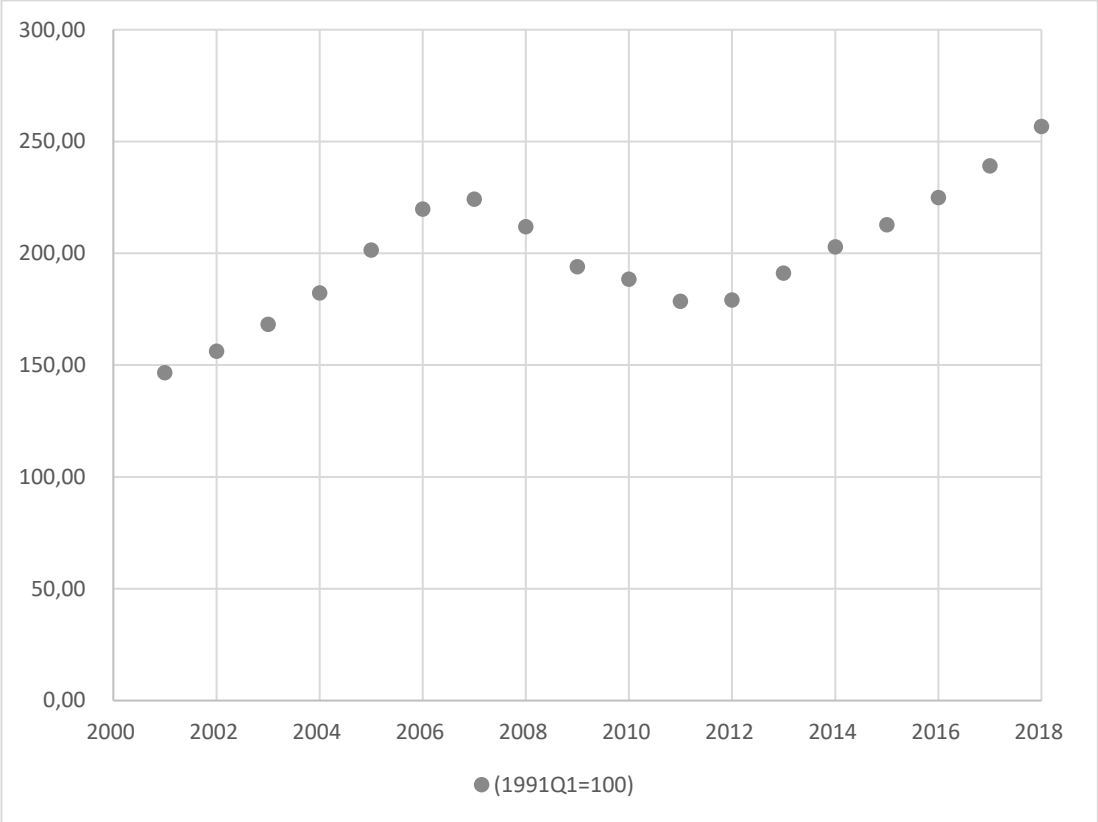

Kaynak: OECD, 2018

ABD'deki düşük gelirli ve zayıf kredi geçmişi olan kişilerin ev sahibi olabilmesi için oluşturulan bu krediler, krizin oluşmasındaki temel etkenlerden biri olmuştur (Hevner, 2009: 135). 2000 yılında kullanılan subprime ipotekli konut kredisi tutarı, toplam ipotekli krediler içerisinde %7'lik paya sahip olurken, 2006 yılında bu oran %20 seviyelerine gelmiştir. Parasal olarak ise 2000 yılında 180 milyar dolar

seviyesinde olan subprime ipotekli konut kredisi, 2006 yılında 600 milyar dolar seviyesine yükselmiştir (Jaffee, 2008: 10-11).

Grafik-4: 1. Çeyrekler İtibariyle Mevsim Etkisinden Arındırılmış Konut Satın Alma Endeksi

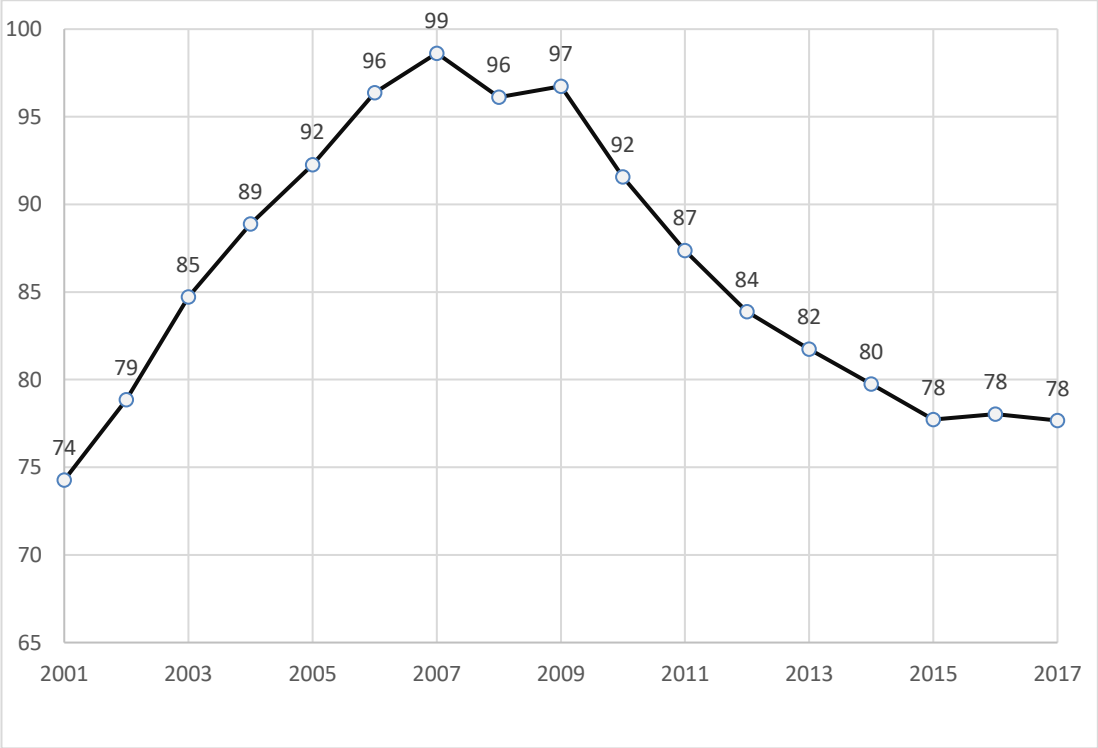
Kaynak: Federal Housing Finance Agency, 2018

Kredi kullanımının artması ile beraber hane halkı borç yükü, harcanabilir gelirinin üzerinde kritik bir seviyeye ulaşmıştır. 2001 yılında %74 seviyesinde olan hane halkı borcunun GSYİH'ya oranı, 2007 yılında %99,63 olarak gerçekleşmiştir.

Konut fiyatlarının hane halkının gelirleri ile satın alınamayacağı kadar artması üzerine FED, ekonomiyi rahatlatmak ve artmakta olan enflasyon oranını düşürmek için faiz oranlarını yükseltmiştir. Grafik-3 verilerine göre FED, 2004 yılında %1 seviyesinde olan faiz oranlarını 2006 yılında %5,25'e yükseltmiş ve krizi tetikleyen unsurlardan biri uygulanmıştır. Uygun kredi koşullarının azalması sonucunda konut talebinde azalma gözlemlenirken 2007 yılı ile beraber konut fiyatları azalma trendine girmiştir. 2007 yılının ilk çeyreğinde 224,26 ile zirve yapan konut satın alma endeksi 2011 yılına dek düşerek 178,59 seviyelerine gerilemiştir. Bu gelişmeler neticesinde

birçok hane halkının borcu, ipotek gösterilen konut değerinin üzerinde kalmış, borç geri ödemelerinin düşmesi ile beraber de 2007 yılında haczedilen konut sayısı 2006'ya göre %79 artmıştır (Sapir, 2008: 90). Krizin ilk dönemi olan 2007 yılın ortalarında finans sektöründeki kayıp yaklaşık 50 milyar dolar olurken Şubat 2008'de 400 milyar dolar, Nisan 2008'de 945 milyar dolar ve Ekim 2008'de 1.405 milyar dolar olmuştur (Sitikantha. 2009: 23).

Grafik-5: ABD Hane Halkı Borcunun GSYİH'ya Oranı %

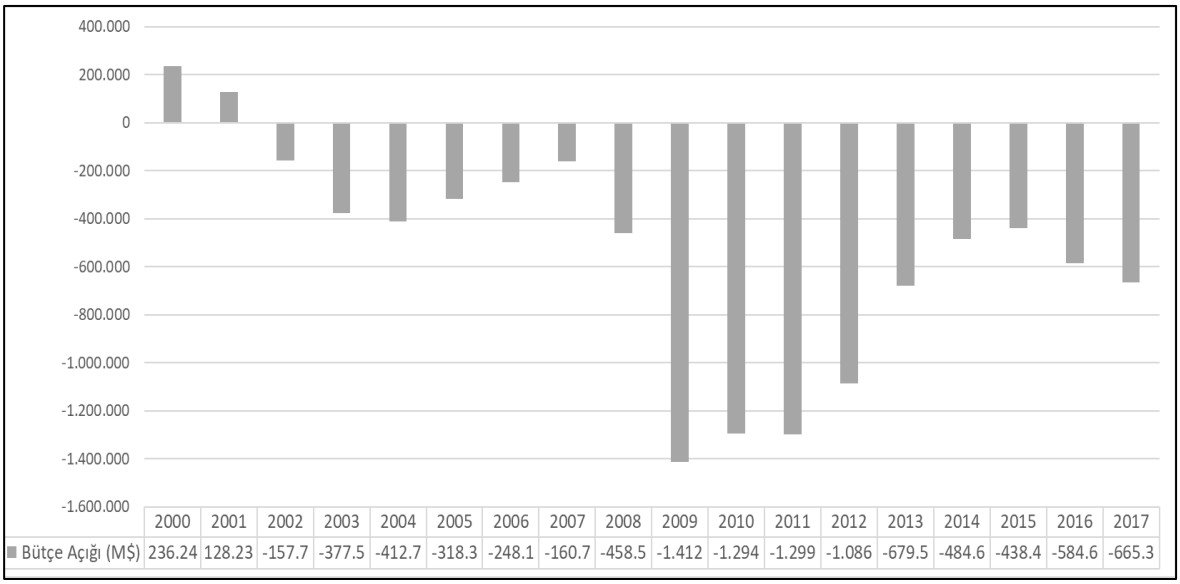
Kaynak: IMF, 2008

Subprime kredi krizi, tüm ABD finansal sistemini etkilerken, finans sektörü ile beraber makroiktisadi verilere de olumsuz olarak yansımıştır. Grafik-6 incelendiğinde, 2007'de 161 milyar dolar olan ABD bütçe açığının, 2008'de 459 milyar dolara çıktığı ve sonraki yıllarda artan bir trend izleyip zirve yaptığı 2011 yılında 1.300 milyar dolara ulaştığı görülmektedir.

Krizin diğer makroiktisadi verilere etkisinin ele alınması adına Grafik-7 incelendiğinde, Tüketici fiyatları endeksinin kriz öncesi 2007 yılında %2,85 seviyesinde olduğu, krizin başladığı 2008 yılında %3,85'e yükseldiği görülmektedir.

2017 yılına kadar 2008 yılı seviyelerinin altında seyreden enflasyon oranı 2009 yılında negatif olarak -%0,34 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik-6: ABD Bütçe Açığı (Milyon USD)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Bütçe Açığı (M$)	236.24	128.23	-157.7	-377.5	-412.7	-318.3	-248.1	-160.7	-458.5	-1.412	-1.294	-1.299	-1.086	-679.5	-484.6	-438.4	-584.6	-665.3

Kaynak: US Government Accountablity Office, 2018 and OECD, 2018

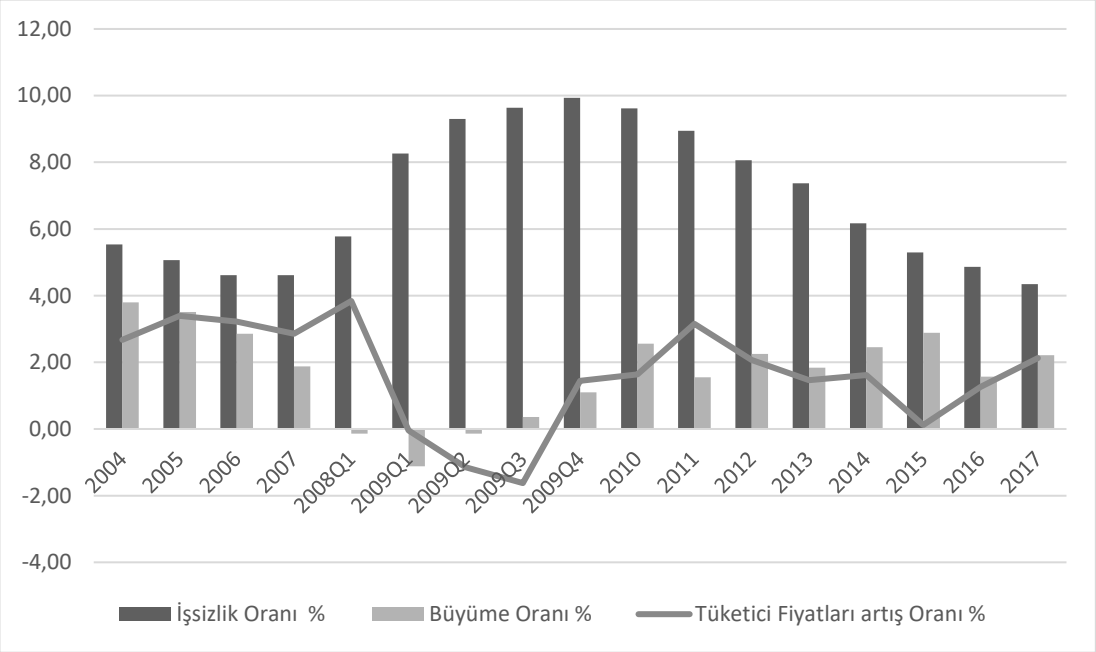
2004-2017 yılları arasındaki ABD işsizlik verileri incelendiğinde, Mart 2007'de %4,4 olan işsizlik oranı sürekli artmış ve Aralık 2009'da %10 seviyesine çıkmıştır. 2004-2017 yılları arasında 2009 yılı, işsizlik oranının en yüksek olduğu dönem olarak kayıtlara geçerken 2009'dan 2017'ye kadar ise azalan bir trend ile %4,35 seviyesine gerilemiştir.

ABD ekonomisi, 2008'in son çeyreğinde teknik olarak resesyona girmiştir. Arka arkaya iki çeyrek dönem boyunca GSYİH'nın sürekli düşmesi olarak tanımlanan resesyon (Arıkan, 2008: 12), ABD ekonomisinin 2008 yılı üçüncü ve dördüncü çeyreğinde yaşadığı -%0,5 ve -%2,2 küçülme ile ortaya çıkmıştır. 2009 yılı birinci ve ikinci çeyreğinde -%1,1 ve -%0,2 küçülen ABD ekonomisi üst üste dört dönem boyunca negatif büyüme performansı sergilemiştir. 2011 yılı birinci ve üçüncü çeyrekleri ile 2014 yılı birinci çeyreğinde de küçülen ABD ekonomisi, 2009 yılından 2017 yılına kadar yıllık %1,6 ile %2,9 seviyeleri arasında büyümüştür.

2008 yılında gelişmekte olan ülkeleri de etkisi altına almaya başlayan kriz bu ülkelerin borsalarında değer kaybı yaşanmasına, risk primlerinin artmasına, ülke paralarının değer yitirmesine, yabancı sermaye akımlarında spekülatif hareketlerin

yaygınlaşmasına yol açmıştır (Kutlu ve Demirci, 2011:129). Küresel finansal krizin özellikle AB ve Türkiye ekonomilerine olan etkileri bir sonraki başlıkta incelenecek olup makroiktisadi göstergeler analiz edilecektir.

Grafik-7: ABD Enflasyon Oranı, Büyüme Oranı ve İşsizlik Oranı (%)

Kaynak: OECD, 2018

2.5.3. Küresel Finansal Krizin AB ve Türkiye'ye İktisadi Etkileri

Küresel finansal kriz ABD ekonomisi ile beraber AB ekonomisini de etkilemiştir. İspanya, İrlanda, Yunanistan ve Portekiz başta olmak üzere birçok AB ülkesinde 2008 yılının ikinci yarısı ile beraber büyüme, istihdam, kamu borcu vb. iktisadi değişkenlerde olumsuz gelişmeler gözlenmiştir. Krizin derinleştiği 2009 yılı ve sonrasında AB ülkeleri Maastricht yakınsama kriterlerinden ıraksarken Türkiye, AB ülkeleri ortalamasından daha iyi bir performans sergilemiştir. Ulusal verilerin yanında bölgesel verilerde de benzer sonuçlara rastlanmıştır. Bölgesel GSYİH ve KBGSYİH bakımından Türkiye'nin en gelişmiş 4 bölgesi, AB ülkelerinin gelişmiş bölgelerine kıyasla krizden daha az etkilenmiştir.

AB ülkeleri ve Türkiye'nin sabit fiyatlarla GSYİH verilerini yansıtan Tablo-1'e göre, 2008 yılı öncesinde AB genelinde %2,1 ile %3,3 arasında büyüme gerçekleşmiştir. Özellikle krizden en çok etkilenen ülkelerden olan İrlanda,

Yunanistan, İspanya ve Hırvatistan'ın kriz öncesi dönemde AB ortalamasının üzerinde bir büyüme oranına sahip olduğu görülmektedir. Krizin yoğun olarak makroiktisadi verilere yansıdığı 2008 yılında, birçok ekonomide durgunluk başlamış; bir sonraki yıl ise, büyüme oranları negatife dönmüştür. Kriz sürecinde AB'nin nispeten gelişmiş ülkelerinde toparlanma daha kısa sürmüş; gelişmekte olan ülkelerde ise toparlanma uzun döneme yayılmıştır.

Tablo-1: GSYİH Yıllık Değişim Oranları (%, 2004 – 2017)

Ülke\Yıl	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
AB (28 Ülke)	2,5	2,1	3,3	3,1	0,5	-4,3	2,1	1,8	-0,4	0,3	1,8	2,3	2,0	2,4
Euro Bölgesi (19 Ülke)	2,3	1,7	3,2	3,1	0,5	-4,5	2,1	1,6	-0,9	-0,2	1,4	2,1	1,9	2,4
Almanya	1,2	0,7	3,7	3,3	1,1	-5,6	4,1	3,7	0,5	0,5	2,2	1,7	2,2	2,2
İrlanda	6,7	5,8	5,0	5,3	-4,4	-5,0	1,9	3,7	0,2	1,3	8,8	25,1	5,0	7,2
Yunanistan	5,1	0,6	5,7	3,3	-0,3	-4,3	-5,5	-9,1	-7,3	-3,2	0,7	-0,4	-0,2	1,5
İspanya	3,2	3,7	4,2	3,8	1,1	-3,6	0,0	-1,0	-2,9	-1,7	1,4	3,6	3,2	3,0
Fransa	2,8	1,6	2,4	2,4	0,3	-2,9	1,9	2,2	0,3	0,6	1,0	1,1	1,2	2,2
Hırvatistan	4,1	4,2	4,9	5,3	2,0	-7,3	-1,5	-0,3	-2,3	-0,5	-0,1	2,4	3,5	2,9
İtalya	1,6	0,9	2,0	1,5	-1,1	-5,5	1,7	0,6	-2,8	-1,7	0,1	0,9	1,1	1,6
Hollanda	2,0	2,2	3,5	3,8	2,2	-3,7	1,3	1,6	-1,0	-0,1	1,4	2,0	2,2	2,9
Avusturya	2,7	2,1	3,5	3,7	1,5	-3,8	1,8	2,9	0,7	0,0	0,7	1,1	2,0	2,6
Polonya	5,1	3,5	6,2	7,0	4,2	2,8	3,6	5,0	1,6	1,4	3,3	3,8	3,1	4,8
Portekiz	1,8	0,8	1,6	2,5	0,2	-3,0	1,9	-1,8	-4,0	-1,1	0,9	1,8	1,9	2,8
Birleşik Krallık	2,5	3,0	2,5	2,5	-0,3	-4,2	1,7	1,6	1,4	2,0	2,9	2,3	1,8	1,7
Türkiye	9,4	8,4	7,1	5,0	0,8	-4,7	8,5	11,1	4,8	8,5	5,2	6,1	3,2	7,4

Kaynak: EUROSTAT, 2018 ve TÜİK, 2018

Kriz öncesinde (2004-2008 döneminde) Türkiye, AB ülkelerine kıyasla daha yüksek büyüme oranlarına sahiptir. 2001 krizi sonrasında Türkiye'de hayata geçirilen yapısal reformlar ile finans sektörü güçlendirilmiş; krizler karşısında dirençli ve istikrarlı bir yapıya kavuşmuştur (BDDK, 2009: 9). 2004-2008 döneminde %4,7 ile %9,4 arasında bir büyüme performansı sergileyen Türkiye ekonomisi, küresel krizin etkisinin yayılmasıyla beraber 2008 yılında yavaşlamış, 2009 yılında ise negatif büyümüştür. 2010 ve 2011 yıllarında tekrar yüksek büyüme oranları kaydeden Türkiye ekonomisi, sonraki yıllarda da AB ortalamasının üzerinde pozitif büyüme rakamlarına ulaşmıştır.

Ekonomik açıdan sürekli takip edilen bir diğer veri enflasyondur. Tablo-2'de seçili yıllarda fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen yıllık değişimler sergilenmektedir. Maastricht yakınsama kriterleri açısından da önemli bir gösterge

olan enflasyon verileri, kriz öncesi dönemde makul düzeylerde seyrederken, 2008 yılında, seçilmiş ülkelerin fiyatlar genel düzeyinde artış meydana gelmiştir. 2009 yılında, negatif büyüme oranlarına paralel olarak enflasyon oranlarında nispi bir düşüş gözlemlenirken; Portekiz, İspanya ve İrlanda'da deflasyon yaşanmıştır. 2010 ve 2013 yılları arasında AB genelinde artan enflasyon oranı, 2014 ve 2017 yılları arasında tekrardan düşük hatta negatif seviyelere gelmiştir.

Tablo-2: Enflasyon Oranları (%, 2004 – 2017)

GEO/TIME	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
AB (28 Ülke)	2,3	2,3	2,3	2,4	3,7	1,0	2,1	3,1	2,6	1,5	0,5	0,0	0,3	1,7
Euro Bölgesi (19 Ülke)	2,2	2,2	2,2	2,2	3,3	0,3	1,6	2,7	2,5	1,3	0,4	0,0	0,2	1,5
Almanya	1,8	1,9	1,8	2,3	2,8	0,2	1,1	2,5	2,1	1,6	0,8	0,1	0,4	1,7
İrlanda	2,3	2,2	2,7	2,9	3,1	-1,7	-1,6	1,2	1,9	0,5	0,3	0,0	-0,2	0,3
Yunanistan	3,0	3,5	3,3	3,0	4,2	1,3	4,7	3,1	1,0	-0,9	-1,4	-1,1	0,0	1,1
İspanya	3,1	3,4	3,6	2,8	4,1	-0,2	2,0	3,0	2,4	1,5	-0,2	-0,6	-0,3	2,0
Fransa	2,3	1,9	1,9	1,6	3,2	0,1	1,7	2,3	2,2	1,0	0,6	0,1	0,3	1,2
Hırvatistan	2,1	3,0	3,3	2,7	5,8	2,2	1,1	2,2	3,4	2,3	0,2	-0,3	-0,6	1,3
İtalya	2,3	2,2	2,2	2,0	3,5	0,8	1,6	2,9	3,3	1,2	0,2	0,1	-0,1	1,3
Hollanda	1,4	1,5	1,6	1,6	2,2	1,0	0,9	2,5	2,8	2,6	0,3	0,2	0,1	1,3
Avusturya	2,0	2,1	1,7	2,2	3,2	0,4	1,7	3,6	2,6	2,1	1,5	0,8	1,0	2,2
Polonya	3,6	2,2	1,3	2,6	4,2	4,0	2,6	3,9	3,7	0,8	0,1	-0,7	-0,2	1,6
Portekiz	2,5	2,1	3,0	2,4	2,7	-0,9	1,4	3,6	2,8	0,4	-0,2	0,5	0,6	1,6
Birleşik Krallık	1,3	2,1	2,3	2,3	3,6	2,2	3,3	4,5	2,8	2,6	1,5	0,0	0,7	2,7
Türkiye	10,1	8,1	9,3	8,8	10,4	6,3	8,6	6,5	9,0	7,5	8,9	7,7	7,7	11,1

Kaynak: EUROSTAT, 2018 ve TUİK, 2018

AB tanımlı brüt kamu borç stokunun GSYİH'ya oranı, Maastricht kriteri olarak %60'ın üzerinde olmamalıdır. Tablo-3 incelendiğinde, kriz öncesinde seçilmiş ülkelerden İtalya ve Yunanistan hariç, diğer ülkeler Maastricht kriterini yerine getirmekte ya da %60 oranına yakın sonuçlar elde edecek düzeyde bir performans sergilemektedir. 2008 sonrasında AB üyesi ülkelerde kamu borç stokunda artan bir seyir gözlemlenirken, Türkiye'de kamu borç stoku, yıllar itibariyle azalarak 2008 yılının da altında bir seviyeye inmiştir. 2018'in II. çeyreği itibariyle değerlendirildiğinde, seçili ülkeler arasında Türkiye, en düşük kamu borç stokuna sahip ülke konumundadır. Özelikle küresel finansal kriz ölçeğinde borç stoku bakımından yüksek riske sahip olan ülkeler ile krizin ekonomik etkileri arasında bir korelasyon olduğu gözlemlenmektedir. Tablo-1'deki büyüme oranları ile Tabo-3'teki

borç stoku yıllar itibariyle karşılaştırıldığında borç yükünün fazla olduğu birçok ülkelerde büyüme oranlarının daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo-3: Kamu Borç Stokunun GSYİH'ya Oranı (%, 2004 – 2018)

GEO/TIME	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018Q2
AB (28 Ülke)	60,9	61,5	60,1	57,5	60,7	73,3	78,8	81,4	83,8	85,7	86,4	84,4	83,3	81,6	81,0
Euro Bölgesi (19 Ülke)	68,5	69,3	67,4	65,0	68,7	79,2	84,6	86,6	89,7	91,6	91,8	89,9	89,1	86,8	86,3
Almanya	64,8	67,0	66,5	63,7	65,2	72,6	81,0	78,6	79,9	77,4	74,5	70,8	67,9	63,9	61,5
İrlanda	28,2	26,1	23,6	23,9	42,4	61,5	86,0	110,9	119,9	119,7	104,1	76,8	73,4	68,4	69,1
Yunanistan	102,9	107,4	103,6	103,1	109,4	126,7	146,2	172,1	159,6	177,4	178,9	176,8	180,8	178,6	179,7
İspanya	45,3	42,3	38,9	35,6	39,5	52,8	60,1	69,5	85,7	95,5	100,4	99,3	99,0	98,1	98,1
Fransa	65,9	67,4	64,6	64,5	68,8	83,0	85,3	87,8	90,6	93,4	94,9	95,6	98,2	98,5	99,1
Hırvatistan	40,3	41,2	38,6	37,2	39,0	48,3	57,3	63,8	69,4	80,4	84,0	83,7	80,2	77,5	76,1
İtalya	100,1	101,9	102,6	99,8	102,4	112,5	115,4	116,5	123,4	129,0	131,8	131,6	131,4	131,2	133,1
Hollanda	50,3	49,8	45,2	43,0	54,7	56,8	59,3	61,7	66,2	67,7	67,9	64,6	61,9	57,0	54,0
Avusturya	65,2	68,6	67,3	65,0	68,7	79,9	82,7	82,4	81,9	81,3	84,0	84,8	83,0	78,3	76,5
Polonya	45,0	46,4	46,9	44,2	46,3	49,4	53,1	54,1	53,7	55,7	50,4	51,3	54,3	50,7	50,7
Portekiz	62,0	67,4	69,2	68,4	71,7	83,6	96,2	111,4	126,2	129,0	130,6	128,8	129,2	124,8	124,9
Birleşik Krallık	38,6	39,8	40,7	41,7	49,7	63,7	75,2	80,8	84,1	85,2	87,0	87,9	87,9	87,4	86,7
Türkiye	57,7	50,8	44,7	38,2	38,1	43,9	40,1	36,5	32,7	31,4	28,8	27,6	28,3	28,3	29,2

Kaynak: EUROSTAT, 2018 ve T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2018

Küresel finansal krizinin etkileri, finans sektörünün ardından reel sektöre de yansımıştır. Kriz ile beraber sanayi sektöründe kapasite kullanım oranları düşmüş ve işten çıkarmalar ile işsizlik oranında artış yaşanmıştır. İşsizlik oranlarının düşük olduğu 2008 ve öncesi yıllar ile kriz dönemi kıyaslandığında, işsizlik oranının en çok artış gösterdiği ülkeler Yunanistan, İspanya, İtalya, Hırvatistan ve İrlanda olmuştur. 2017 yılı itibariyle Almanya, Birleşik Krallık ve Polonya kriz öncesi durumundan daha düşük bir işsizlik oranına ulaşırken, Avusturya ise, kriz öncesi işsizlik oranlarına dönmüştür. Avro alanı ile 28 AB ülkesinin verileri karşılaştırıldığında, 2004 yılında aynı seviyede olan işsizlik oranlarının kriz sonrasında hızla farklılaşıp 2017 yılı itibariyle, Avro bölgesindeki işsizlik oranının AB genelinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye açısından değerlendirildiğinde, işsizlik oranlarının kriz öncesi dönemde %9 ile %10 aralığında seyrederken, kriz döneminde %13 seviyelerine çıktığı

gözlemlenmiştir. 2009 sonrası %8,4 seviyesine kadar gerileyen işsizlik oranı, 2017 yılı itibariyle %10,9 seviyesine yükselmiştir.

Tablo-4: İşsizlik oranı (%, 2004 – 2017)

GEO/TIME	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
AB (28 Ülke)	9,3	9,0	8,2	7,2	7,0	9,0	9,6	9,7	10,5	10,9	10,2	9,4	8,6	7,6
Euro Bölgesi (19 Ülke)	9,3	9,1	8,4	7,5	7,6	9,6	10,2	10,2	11,4	12,0	11,6	10,9	10,0	9,1
Almanya	10,4	11,2	10,1	8,5	7,4	7,6	7,0	5,8	5,4	5,2	5,0	4,6	4,1	3,8
İrlanda	4,7	4,6	4,8	5,0	6,8	12,6	14,6	15,4	15,5	13,8	11,9	10,0	8,4	6,7
Yunanistan	10,6	10,0	9,0	8,4	7,8	9,6	12,7	17,9	24,5	27,5	26,5	24,9	23,6	21,5
İspanya	11,0	9,2	8,5	8,2	11,3	17,9	19,9	21,4	24,8	26,1	24,5	22,1	19,6	17,2
Fransa	8,9	8,9	8,8	8,0	7,4	9,1	9,3	9,2	9,8	10,3	10,3	10,4	10,1	9,4
Hırvatistan	13,8	13,0	11,6	9,9	8,6	9,3	11,8	13,7	15,8	17,4	17,2	16,1	13,4	11,1
İtalya	8,0	7,7	6,8	6,1	6,7	7,7	8,4	8,4	10,7	12,1	12,7	11,9	11,7	11,2
Hollanda	5,7	5,9	5,0	4,2	3,7	4,4	5,0	5,0	5,8	7,3	7,4	6,9	6,0	4,9
Avusturya	5,5	5,6	5,3	4,9	4,1	5,3	4,8	4,6	4,9	5,4	5,6	5,7	6,0	5,5
Polonya	19,1	17,9	13,9	9,6	7,1	8,1	9,7	9,7	10,1	10,3	9,0	7,5	6,2	4,9
Portekiz	7,8	8,8	8,9	9,1	8,8	10,7	12,0	12,9	15,8	16,4	14,1	12,6	11,2	9,0
Birleşik Krallık	4,7	4,8	5,4	5,3	5,6	7,6	7,8	8,1	7,9	7,5	6,1	5,3	4,8	4,4
Türkiye	:	9,5	9,0	9,1	10,0	13,0	11,1	9,1	8,4	9,0	9,9	10,3	10,9	10,9

Kaynak: EUROSTAT, 2018.

2.5.4. Küresel Finansal Krizin AB ve Türkiye'ye Bölgesel Etkileri

Bu çalışmayı literatür içinde özgün kılan, yakınsama kriterlerinin küresel kriz bağlamında ve bölgeler özelinde incelenecek olmasıdır. Bu kapsamda NUTS–2 bölgesel istatistik sınıflamasına göre GSYİH verileri derlenmiş ve seçilmiş ülkelerdeki en yüksek GSYİH oranına sahip dört bölge Tablo–5'te kullanılmıştır. Bölge verileri incelendiğinde, GSYİH'da meydana gelen değişimlerin ulusal değişimler ile paralellik sergilediği ve küresel finansal krizin etkilerinin ulusal ve bölgesel anlamda benzer olduğu gözlenmektedir.

Tablo–5 sonuçlarına göre, bölgesel bağlamda krizden en az etkilenen ilk 10 AB Bölgelesi sırasıyla; Southern (irlanda), Eastern and Midland (İrlanda), Oberbayern (Almanya), Inner London – West (Birleşik Krallık), Stuttgart (Almanya), Inner London – East (Birleşik Krallık), Prov. Oost-Vlaanderen (Belçika) , Prov. Vlaams-

Brabant (Belçika), Oberösterreich (Avusturya) ve Prov. Antwerpen'dir (Belçika). Bu ülkelerin 2017 yılındaki bölgesel bazda KBGSYİH'ları, 2008 yılına göre %26,9 ile %99,5 arasındadır. Bölgeler arasında en fazla dikkat çeken İrlanda Cumhuriyetine ait Southern bölgesi ile Eastern and Midland bölgesidir. Bu bölgeler, AB genelinde 2008-2017 yılları arasında GSYİH'da en yüksek artışın yaşandığı iki bölge olurken sırasıyla %99,5 ile %43,1 artış gözlemlenmiştir. GSYİH'da yaşanan sıçramanın sebeplerinin başında İrlanda Cumhuriyeti'nin 2015 yılında vergi kanununda yaptığı değişiklik sonucu global şirketlerin merkezlerini İrlanda'ya taşımasıdır. Bu sonuç neticesinde 2015 yılında İrlanda ekonomisinin GSYİH'daki artış %25,1 olmuştur. Takip eden yıllarda ise 2016 yılı için %5 ve 2017 yılı için %7,2 ulusal büyüme gerçekleşmiştir.

Gelişmiş ülkelerin ve borç stokunun görece daha düşük olduğu ülkelerde kriz sonrası toparlanma süreci de genellikle daha kısa olurken, gelişmekte olan ülkelerde ve borç stokunun görece daha yüksek olduğu ülkelerde bu süre daha uzun olmuştur. Tablo-5'te seçili bölgeler arasında 2008 yılına kıyasla 2017 yılında negatif büyümenin gerçekleştiği tek ülke Yunanistan olmuştur. Yunanistan'ın seçili dört bölgesinde gerçekleşen küçülme %24,1 ile %26,9 arasındadır. 2008 ile 2017 yılları arasında negatif olmasa da görece daha düşük büyüme performansı gösteren ülkeler ise İspanya Portekiz ve İtalya'dır. Bu ülkelerin seçili bölgelerinde gerçekleşen büyüme oranları %0,1 ile %13,4 arasında değişmektedir. 2008-2017 yılları arasında 28 üyeli AB büyüme verileri incelendiğinde %17,5 oranında GSYİH'da artışın yaşandığı görülmektedir.

Türkiye'den seçilen beş bölge için GSYİH'nın en yüksek olduğu yıl, birçok AB ülkesinde olduğu gibi 2008'dir. 2017 yılı ile 2008 yılı kıyaslandığında, bölgesel olarak GSYİH'daki değişimin %29,7 ile %62,8 arasında olduğu görülmektedir. Bölgeler içerisinde %62,8 ile Doğu Marmara en yüksek büyüme oranını yakalarken, sırasıyla %48,9 ile İstanbul, %44,2 Bursa, Eskişehir, Bilecik bölgesi, %41,7 ile İzmir ve %29,7 ile Ankara en yüksek GSYİH artışının yaşandığı beş bölge olmuştur. Türkiye'nin bölgesel büyüme performansı AB ile karşılaştırıldığında Doğu Marmara bölgesi, İrlanda'nın Southern bölgesinden sonra en yüksek GSYİH artış oranını yakalayan bölge olmuştur. Listede Doğu Marmara'dan sonra İstanbul 3., Bursa, Eskişehir, Bilecik bölgesi 4. sırada yer alırken İzmir 6. ve Ankara ise 12. Sırada yer almıştır.

Tablo-5: Seçilmiş AB ve Türkiye NUTS-2 Bölgelerinde GSYİH (AVRO; 2004 – 2017)

Ülke	Bölge	2004	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
AB 28	AB - 28 Ülke	11.110.716	13.005.711	13.086.522	12.330.593	12.841.530	13.217.461	13.484.171	13.596.777	14.072.023	14.828.288	14.958.253	15.383.066
Almanya	Oberbayern	169.728	190.235	188.197	184.700	193.648	207.712	215.064	223.134	232.022	244.334	252.617	262.804
Almanya	Düsseldorf	161.092	178.345	186.285	177.724	180.355	186.673	187.447	190.560	197.481	202.342	207.488	214.292
Almanya	Darmstadt	151.617	163.380	165.387	157.994	163.087	169.126	171.058	175.197	182.452	186.858	193.477	200.193
Almanya	Stuttgart	139.367	158.946	157.437	144.873	159.985	169.278	173.826	178.044	185.665	198.387	202.849	209.789
Avusturya	Wien	64.530	73.965	76.694	76.313	78.130	80.748	81.982	83.118	84.750	87.266	91.222	93.865
Avusturya	Oberösterreich	39.964	47.410	49.713	48.055	49.592	52.574	53.979	55.425	57.137	58.679	60.697	63.395
Avusturya	Niederösterreich	37.926	44.580	46.348	45.200	46.286	48.511	49.803	50.470	52.049	53.850	55.319	57.349
Avusturya	Steiermark	31.033	36.539	37.601	36.635	37.576	39.467	40.956	41.304	42.711	43.673	45.130	47.223
Belçika	Région de Bruxelles-Capitale	56.742	63.531	64.675	64.867	67.691	70.775	71.868	72.200	72.154	74.522	76.430	77.694
Belçika	Prov. Antwerpen	56.413	65.818	67.568	65.376	68.763	71.545	73.483	74.443	76.448	78.861	82.042	85.753
Belçika	Prov. Oost-Vlaanderen	34.930	40.725	41.529	41.750	43.504	45.308	46.270	47.089	48.141	50.163	51.918	53.855
Belçika	Prov. Vlaams-Brabant	30.454	35.854	36.732	37.200	38.191	39.426	41.242	42.153	42.792	44.089	45.867	47.104
Birleşik Krallık	Inner London - West	156.123	200.033	176.033	158.086	170.955	177.684	199.282	200.494	227.955	259.897	251.231	245.190
Birleşik Krallık	Berkshire, Buckinghamshire and Oxfordshire	95.196	107.776	96.566	84.156	90.357	93.499	103.406	102.775	113.642	132.057	120.787	116.150
Birleşik Krallık	Inner London - East	89.670	113.818	102.161	92.192	99.736	106.623	117.048	115.412	128.911	147.191	136.149	134.081
Birleşik Krallık	Surrey, East and West Sussex	87.319	100.979	90.954	78.606	84.464	85.078	95.167	95.024	103.956	120.546	108.949	105.006
İrlanda	Eastern and Midland	85.398	109.354	105.387	95.695	94.328	92.379	95.073	102.125	113.877	127.855	140.062	150.761
İrlanda	Southern	51.383	64.213	59.747	54.356	52.971	56.661	58.090	57.589	60.441	111.791	110.753	119.213
İrlanda	Northern and Western	19.363	23.635	22.634	20.049	20.422	22.100	22.054	20.208	20.974	22.820	22.423	24.136
İspanya	Cataluña	162.716	203.403	209.014	202.037	203.334	200.202	195.228	193.146	196.676	205.350	213.931	223.988
İspanya	Comunidad de Madrid	153.815	194.533	202.014	199.509	197.926	198.904	195.629	192.900	195.191	204.304	211.782	220.025
İspanya	Andalucía	118.724	148.645	152.144	146.322	146.132	144.664	139.724	137.391	139.084	145.761	149.692	155.935
İspanya	Comunidad Valenciana	83.896	105.193	108.512	102.786	102.334	100.673	96.437	95.256	97.310	100.851	104.188	108.633
İtalya	Nord-Est	319.173	359.241	362.023	347.266	355.347	367.226	362.539	365.104	371.346	379.229	389.454	398.789
İtalya	Lombardia	301.790	333.047	346.189	330.594	345.569	352.857	346.972	344.407	351.589	359.485	369.320	380.955
İtalya	Lazio	166.260	184.742	185.199	182.492	184.141	187.649	182.525	180.802	181.792	182.911	189.982	193.101
İtalya	Veneto	132.334	146.984	147.220	142.048	144.738	149.232	146.773	147.023	149.520	152.793	157.723	162.224
Portekiz	Área Metropolitana de Lisboa	57.128	65.590	67.279	66.245	67.653	66.073	62.276	62.791	63.194	64.823	66.956	69.978
Portekiz	Norte	42.250	49.220	50.458	49.210	50.844	49.997	48.538	49.404	50.776	52.740	55.049	57.241
Portekiz	Centro (PT)	29.344	33.207	33.236	32.941	33.650	32.919	31.806	32.177	32.632	34.194	35.342	36.756
Portekiz	Alentejo	10.403	11.819	11.781	11.344	11.799	11.526	10.930	10.895	11.104	11.941	12.121	12.736
Türkiye	Istanbul	97.360	149.206	158.091	138.855	172.069	179.167	205.705	218.216	214.265	238.826	242.038	235.448
Türkiye	Ankara	31.256	49.839	52.514	46.935	56.626	56.620	62.636	66.177	64.331	70.054	71.844	68.092
Türkiye	Izmir	21.243	31.477	32.792	28.466	35.843	37.171	42.384	44.547	43.843	46.890	47.462	46.466
Türkiye	Bursa, Eskisehir, Bilecik	17.419	27.452	28.909	25.034	30.982	32.350	36.786	39.300	38.823	42.339	42.861	41.681
Türkiye	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	16.213	26.434	28.469	24.225	31.028	33.452	38.199	41.382	41.313	45.963	46.496	46.342
Yunanistan	Attiki	90.815	112.008	116.717	116.001	110.462	100.972	92.671	87.642	86.047	84.515	83.872	85.285
Yunanistan	Kentriki Makedonia	26.694	31.952	33.304	32.439	30.348	28.092	25.807	24.172	23.771	23.918	24.237	24.953
Yunanistan	Thessalia	10.397	11.752	12.186	11.814	10.835	9.953	9.517	9.065	9.114	9.154	9.214	9.437
Yunanistan	Kriti	9.679	11.200	11.808	11.509	10.860	9.716	8.845	8.565	8.781	8.880	8.732	8.962

Kaynak: EUROSTAT, 2019

Bölgesel sınıflamalarda yapılan değişiklik sonucu 2015 yılı öncesine ait bölgesel gelir verilerin bulunmadığı Fransa, Hollanda, Litvanya ve Polonya hariç tutularak, AB ve Türkiye'deki tüm bölgeler incelendiğinde, 2008 yılında 28.469 milyon AVRO GSYİH ile Doğu Marmara 251 bölge içerisinde 130. sırada yer alırken, 2017 yılına gelindiğinde 46.342 milyon AVRO GSYİH seviyesine ulaşıp 38 basamak ilerleyerek 93. sıraya yükselmiştir. Benzer şekilde İstanbul Bölgesi 2008 yılındaki 158.091 milyon AVRO'luk GSYİH'sı ile 9. sıradayken, 2017 yılında 235.448 milyon AVRO'ya yükselen GSYİH ile 4. sıraya ulaşmıştır. Ankara ve İzmir bölgeleri de gelişim gösteren bölgelerdir. 2008 yılında Ankara bölgesi 52.514 milyon AVRO gelir ile 62. sırada, İzmir bölgesi de 32.972 milyon ARO ile 117. sırada bulunmaktadır. 2017 yılı ile Ankara bölgesi 68.092 milyon AVRO gelir seviyesine gelerek 61. sıraya, 46.466 AVRO gelir seviyesine ulaşan İzmir bölgesi ise 92. sıraya yerleşmiştir. Bursa, Eskişehir Bilecik bölgesi ise 128. Sıradan 106. Sıraya ilerlemiştir.

Bölge bazında Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (KBGSYİH) verileri ile hazırlanan Tablo-6'ya, seçili ülkelerdeki en yüksek KBGSYİH'ya sahip 4 bölge dahil edilmiştir. Tablo–6'ya göre, bölgesel bazda krizden en az etkilenen ve 2017 yılında 2008 yılına kıyasla en yüksek büyüme rakamlarına ulaşan bölgeler ülkeler; %89,6 Southern (İrlanda), %33,1 Eastern and Midland (İrlanda), %28,3 Oberbayern (Almanya), %27,6 Inner London – West (Birleşik Krallık), %25,2 Tirol (Avusturya), %23,7 Salzburg (Avusturya), %22,3 Vorarlberg (Avustusya), %20,7 Prov. Brabant Wallon (Belçika), %20,3 Prov. Vlaams-Brabant (Belçika), %18,9 Prov. Antwerpen'dir (Belçika).

Tablo-6: Seçilmiş AB ve Türkiye NUTS-2 Bölgelerinde KBGSYİH (AVRO; 2004–2017)

Ülke	Bölge	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
AB 28	AB - 28 Ülke	22.500	23.400	24.700	26.100	26.100	24.500	25.500	26.200	26.600	26.800	27.700	29.100	29.300	30.000
Almanya	Hamburg	51.200	52.300	52.900	54.500	55.900	54.000	55.600	56.000	56.800	58.700	59.800	62.200	62.900	64.700
Almanya	Oberbayern	40.800	41.400	42.800	44.900	44.100	43.200	45.100	47.900	49.000	50.200	51.600	53.600	54.800	56.600
Almanya	Darmstadt	40.800	41.000	42.400	44.000	44.500	42.400	43.700	45.100	45.300	46.000	47.500	48.000	49.100	50.500
Almanya	Bremen	37.600	38.200	40.000	41.600	42.300	38.500	41.000	42.400	44.200	44.500	45.600	46.800	47.700	49.700
Avusturya	Wien	39.800	41.000	42.900	44.400	45.800	45.300	46.100	47.300	47.500	47.400	47.600	48.100	49.200	50.000
Avusturya	Salzburg	33.500	35.000	37.000	39.700	40.500	39.600	41.500	43.400	45.000	45.000	45.700	47.300	48.900	50.100
Avusturya	Vorarlberg	30.700	32.100	33.600	35.700	36.700	35.700	36.400	38.500	39.200	40.400	42.100	44.800	44.100	44.900
Avusturya	Tirol	30.300	32.100	33.900	35.600	36.100	35.800	36.300	38.000	39.500	40.300	41.200	42.600	43.600	45.200
Belçika	Région de Bruxelles-Capitale	56.600	58.700	59.500	61.100	61.100	60.100	61.300	62.700	62.700	62.300	61.700	63.100	64.200	65.000
Belçika	Prov. Antwerpen	33.700	35.500	36.600	38.500	39.200	37.600	39.200	40.300	41.100	41.400	42.300	43.400	44.800	46.600
Belçika	Prov. Brabant Wallon	29.500	30.700	32.100	33.800	36.200	35.000	39.800	37.100	37.400	38.100	39.700	41.300	42.400	43.700
Belçika	Prov. Vlaams-Brabant	29.400	30.500	32.400	33.900	34.500	34.700	35.300	36.100	37.600	38.200	38.500	39.400	40.700	41.500
Birleşik Krallık	Inner London - West	149.400	159.500	168.600	186.800	164.500	146.500	157.900	162.300	180.500	180.100	202.100	226.200	217.000	209.900
Birleşik Krallık	Inner London - East	48.000	51.100	53.700	58.100	50.900	44.800	47.600	49.700	53.600	51.800	56.800	63.500	57.800	56.400
Birleşik Krallık	Berkshire, Buckinghamshire and Oxfordshire	44.800	45.900	47.600	49.200	43.700	37.700	40.100	41.100	45.100	44.400	48.600	56.000	50.800	48.600
Birleşik Krallık	North Eastern Scotland	42.200	44.900	48.700	53.300	49.900	43.500	45.700	47.400	52.500	52.000	56.800	60.300	51.400	48.700
İrlanda	Eastern and Midland	43.900	47.600	49.800	51.400	48.600	43.800	43.000	41.900	42.900	45.900	50.500	55.700	60.100	64.000
İrlanda	Southern	37.200	38.700	41.200	43.300	39.400	35.500	34.500	36.800	37.500	37.000	38.600	71.300	70.200	74.700
İrlanda	Northern and Western	26.200	27.300	30.000	29.800	27.900	24.300	24.600	26.500	26.500	24.200	25.200	27.400	26.700	28.400
İspanya	Comunidad de Madrid	26.500	28.100	30.200	31.600	32.100	31.400	31.000	31.000	30.400	30.200	30.600	31.900	32.900	33.800
İspanya	Comunidad Foral de Navarra	25.000	26.600	28.200	29.500	30.100	28.900	28.800	28.500	27.500	27.400	28.000	28.900	29.900	30.900
İspanya	País Vasco	24.700	26.500	28.600	30.300	31.200	29.800	30.100	29.800	29.300	28.900	29.500	30.600	31.600	33.000
İspanya	Cataluña	24.000	25.200	26.800	28.100	28.300	27.100	27.200	26.700	26.000	25.900	26.600	27.800	28.800	30.100
İtalya	Provincia Autonoma di Bolzano/Bozen	33.700	34.000	35.600	36.700	37.500	37.000	38.000	38.900	40.200	40.400	40.700	41.600	42.300	42.300
İtalya	Lombardia	32.700	33.200	34.000	35.100	36.200	34.300	35.600	36.100	35.200	34.700	35.200	35.900	36.900	38.000
İtalya	Valle d'Aosta/Vallée d'Aoste	32.300	33.100	34.000	34.700	35.500	33.800	35.300	35.800	36.000	34.300	34.300	34.400	34.300	35.200
İtalya	Lazio	31.900	32.500	33.400	34.500	34.100	33.200	33.200	33.600	32.100	31.100	30.900	31.100	32.200	32.700
Portekiz	Área Metropolitana de Lisboa	21.000	21.700	22.600	23.700	24.200	23.700	24.000	23.400	22.100	22.300	22.500	23.100	23.800	24.700
Portekiz	Algarve	15.300	16.000	16.800	17.700	17.900	16.800	16.800	16.400	16.000	16.200	17.000	17.900	19.200	20.500
Portekiz	Região Autónoma da Madeira (PT)	14.400	15.100	15.800	16.400	16.800	16.300	16.500	16.400	15.100	15.400	15.900	16.500	17.200	18.100
Portekiz	Alentejo	13.400	13.900	14.800	15.400	15.400	14.900	15.500	15.200	14.500	14.600	15.000	16.400	16.800	17.800
Türkiye	Istanbul	8.200	10.000	10.700	12.000	12.500	10.800	13.100	13.300	15.000	15.600	15.000	16.500	16.400	15.800
Türkiye	Ankara	7.500	9.200	9.800	11.300	11.600	10.200	12.000	11.700	12.700	13.200	12.600	13.400	13.500	12.600
Türkiye	Antalya, Isparta, Burdur	5.900	7.000	7.500	8.300	8.500	7.400	9.400	9.200	9.900	10.000	9.600	10.200	9.500	8.900
Türkiye	Izmir	5.900	7.200	7.800	8.500	8.700	7.400	9.200	9.400	10.600	11.000	10.700	11.300	11.300	10.900
Türkiye	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	5.700	7.100	7.900	8.800	9.200	7.700	9.600	10.200	11.400	12.100	11.900	12.900	12.700	12.300
Yunanistan	Attiki	23.000	23.700	26.200	28.100	29.200	29.000	27.600	25.400	23.500	22.500	22.400	22.200	22.200	22.700
Yunanistan	Notio Aigaio	19.700	20.600	22.000	23.400	24.700	22.900	21.700	19.700	18.200	17.900	18.000	18.300	17.800	18.000
Yunanistan	Ionia Nisia	17.500	18.300	19.500	20.700	21.800	20.200	19.100	16.600	15.600	14.700	15.000	15.100	15.200	15.400
Yunanistan	Sterea Ellada	16.900	17.500	18.200	19.000	19.600	18.600	17.700	16.500	15.400	14.400	14.200	14.300	14.700	15.400

Kaynak: EUROSTAT, 2019

2017 yılında, 2008'e göre KBGSYİH bakımından gerileyen bölgelerin başında Yunanistan gelmektedir. Seçili 4 Yunanistan bölgesinde -%21,4 ile -%29,4 arasında düşüş gerçekleşirken, İtalya'nın Lazio Bölgesinde -%4,1, Birlşik Krallık'ın North Eastern Scotland bölgesinde -%2,4 ve İtalya'nın Valle d'Aosta/Vallée d'Aostemeyi bölgesindeki gerileme -%0,8 olmuştur.

Türkiye'den seçili 5 bölge için Bölgesel KBGSYİH gelişmeleri 2008-2017 yılları için incelendiğinde, her bölgede kişi başına gelirin arttığı görülmektedir. Ankara bölgesinde kişi başına gelir %8,6 artarken, İstanbul'da %26,4, İzmir'de %25,3 ve Antalya, Isparta, Burdur bölgesi %4,7 oranında değişmiştir. Doğu Marmara bölgesi ise seçili beş bölge arasında en fazla artışın yaşandığı bölge olurken %33,7 oranında KBGSYİH'da değişim olmuştur.

Bölgesel veri eksikliğinden dolayı Fransa, Hollanda, Litvanya ve Polonya hariç tutularak ve AB ve Türkiye'nin tüm bölgelerinin dahil edildiği KBGSYİH sıralaması incelendiğinde; 2008 yılında 214. sırada bulunan Antalya, Isparta, Burdur bölgesi 219. sıraya gerilerken benzer şekilde Ankara Bölgesi 201. Sıradan 202. sıraya ve İzmir Bölgesi de 211. Sıradan 212. Sıraya gerilemiştir. Sıralamada üst basamaklara çıkan bölgelerden İstanbul 2008 yılında 197. sıradayken 185. sıraya, Doğu Marmara Bölgesi ise 210. sıradan 203. Sıraya yükselmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 2008 KRİZİ'NİN ÜLKELER VE BÖLGELER ARASI YAKINSAMA SONUÇLARI

Çalışmanın bu bölümünde, ilgili literatür ve ekonometrik yöntemler özetlendikten sonra oluşturulacak model yardımıyla, AB ülkelerinden ve Türkiye'den seçilen bölgeler arasında yakınsama – ıraksama ilişkisi küresel finansal krizin etkilerini de ortaya koyacak şekilde analiz edilecektir.

3.1. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Ekonometrik yöntemlerde meydana gelen gelişmeler sayesinde yakınsama teorisi amprik olarak da tartışılmaktadır. Analizlerin bir bölümü yakınsamanın varlığını gösterirken bir kısmı da yakınsama olmadığı aksine ıraksamanın gözlemlendiği sonucuna ulaşmıştır.

Baumol (1986: 1079), yakınsama konusunda ilk araştırmalardan birini gerçekleştirmiş olup, Maddison'un veri setini kullanarak 16 sanayileşmiş ülke örneklemiyle 1870-1979 dönemi için analizini gerçekleştirmiştir. Analiz neticesinde, seçili ülkeler arasında negatif ve anlamlı bir β yakınsaması elde etmiş; β 'nın tahmini neredeyse -1'e eşit çıkmıştır. Baumol, 1870 yılının değil, 1979 yılının en gelişmiş ülkelerini modele dahil etmiştir.

Sonrasında örneklem ülke sayısını 72'ye genişleten Baumol, yaptığı analizde birden çok yakınsama kulübünün varlığına işaret etmiş ve yüksek gelirli ülkeler grubu içinde bulunan ülkelerin kendi aralarında gelir yakınsaması gösterdiği sonucuna ulaşmıştır. Bu yapılanmayı "yakınsama kulübü" olarak adlandıran Baumol'un bir diğer bulgusu ise, grupların birbirleriyle neredeyse hiçbir yakınsama göstermediği yönünde olmuştur.

Dowrick ve Nguyen (1989), 24 OECD üyesinin 1950-1985 dönemi verileriyle yaptıkları analizde, KBGSYİH açısından Yunanistan, İtalya, Portekiz ve İspanya gibi nispeten düşük gelirli ülkelerin daha yüksek gelirli ülkelere yakınsadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo-7: Yakınsama Analizi İçin Literatür Özeti

Yazarlar / Yıl	Dönem	Yöntem	Örneklem	Bulgu
Baumol (1986)	1870-1979	Yatay kesit analiz	16 OECD Ülkesi	Yakınsama
Barro ve Sala-i Martin - 1990	1963-1986, 1960-1985	Yatay kesit analiz	48 ABD Eyaleti 98 ülke, 20 OECD Ülkesi	Yakınsama
Barro ve Sala-i Martin - 1991	1963-1986, 1950-1985	Yatay kesit analiz	48 ABD Eyaleti 73 Avrupa Bölgesi	Yakınsama
Barro (1991)	1960-1985	Yatay kesit analiz	98 ülke	Yakınsama
Islam (1995)	1960-1985	Panel regresyon	98 ülke, 75 orta büyüklükte ülke ve 22 OECD Ülkesi	Yakınsama
Caselli vd. (1996)	1965-1985	Panel regresyon analizi	93 ülke	Yakınsama
Bernard ve Jones -1996	1963-1989	Panel birim kök analizi	ABD eyaletleri ve 7 sektör	İmalat sanayi ve madencilikte yakınsama
Kocenda ve Papell -1997	1959-1979, 1979-1994	Panel birim kök analizi	Avrupa Birliği ülkeleri	Yakınsama
Hofer ve Wörgötter -1997	1961-1989, 1961-1986	Zaman serisi analizi	9 Avusturya Bölgesi ve 84 ilçesi	Bölgeler ve ilçeler arasında yakınsama
Filiztekin (1998)	1975-1995	Zaman serisi ve panel regresyon analizi	Türkiye'de 65 il, 7 sektör	Sektörel yakınsama
Berber vd. (2000)	1975-1997	Yatay kesit ve panel regresyon analizi	Türkiye'de 7 Bölge	Iraksama
Erk vd. (2000)	1979-1997	Yatay kesit analiz	Türkiye'de 67 il ve 7 bölge	Iraksama
Fleissig ve Strauss -2001	1900-1987, 1948-1987	Panel birim kök analizi	15 OECD ve 10 Avrupa ülkesi	Yakınsama
Kocenda (2001)	1991-1998	Panel birim kök analizi	11 Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesi	Baltık ülkelerinde yüksek düzeyde yakınsama
Crespo-Cuaresma vd. - 2002	1960-1998	Panel regresyon analizi	Avrupa Birliği ülkeleri	Yakınsama
Altınbaş vd. -2002	1987-1998	Yatay kesit analiz	Türkiye'de 81 il	Iraksama
Sağbaş (2002)	1986-1997	Zaman serisi analizi	Türkiye'de 67 il	Yakınsama
Doğruel ve Doğruel (2003)	1987-1999	Yatay kesit analiz	Türkiye'de 67 il	Yakınsama
Drennan vd. (2004)	1969-2001	Zaman serisi birim kök analizi	ABD'nin 318 büyük şehri	Iraksama
Saraçoğlu ve Doğan (2005)	1985-2004	Panel birim kök analizi	29 Avrupa Birliği ülkesi ve birliğe aday ülke	Üye ülkelerde ıraksama, aday ülkelerde yakınsama
Guetat ve Serranito (2005)	1960-1990, 1960-2000	Panel birim kök analizi	Orta Doğu ve Kuzey Avrupa Ülkeleri	12 ülke grubu için yakınsama
Altın vd. (2006)	1970-2004	Panel regresyon analizi	Avrupa Birliği Ülkeleri	Yakınsama
Dahlhaus (2007)	1950-2006	Panel regresyon ve panel birim kök analizi	32 OECD, 20 Avrupa Birliği ve 15 Avrupa Ülkesi	Üç grup içinde Yakınsama
Sağbaş (2002)	1986-1997	Zaman serisi analizi	Türkiye'de 67 il	Yakınsama
Doğruel ve Doğruel (2003)	1987-1999	Yatay kesit analiz	Türkiye'de 67 il	Yakınsama
Karaca (2004)	1975-2000	Zaman serisi ve yatay kesit analizi	Türkiye'de 67 il	Iraksama
Ersungur ve Polat -2006	1987-2000	Zaman serisi ve yatay kesit analizi	Türkiye'de İBB Düzey 1	Zayıf yakınsama
Halaç ve Kuştepeli -2008	1990-2001	Panel birim kök analizi	Türkiye'de 7 bölge	Iraksama
Yamanoğlu (2009)	1990-2008	Yatay kesit analizi	Türkiye'de 67 il	2001-2008 için kuvvetli mali yakınsama
Karaalp ve Erdal -2009	1993-2001	Yatay kesit analizi	Türkiye'de 73 il 7 bölge	İller arasında yakınsama, bölgeler arasında ıraksama
Zeren ve Yılancı -2011	1991-2000	Panel regresyon analizi	Türkiye'de İBB Düzey 2	17 bölge için mutlak, 25 bölge için kuşullu yakınsama
Poetzold (2013)	1980-2005	Panel regresyon analizi	AB-15 ülkesi	Yakınsama
Tsanana ve ark. (2013)	1989-2009	Nahar-Inder (1998) yöntemi	AB-15 ve 8 Balkan ülkesi	Yakınsama Yok
Abdioğlu ve Uysal (2013)	2004-2008	Panel birim kök testleri	İBB Düzey-2	Yakınsama Yok
Gögül ve Korap (2014)	1970-2012	Panel birim kök testi	26 OECD ülkesi	Yakınsama

Yakınsamayı çok sayıda ülke verisi ile test eden çalışmalara, Barro ve Sala-i Martin (1990) tarafından da katkı sağlanmıştır. 1963-1986 dönemi için 48 ABD eyaleti; 1960-1985 dönemi için 98 ülke ve 1960-1985 dönemi için OECD ülkelerinin seçildiği çalışmaların her birin de yakınsama bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca 1991 yılında kişi başına reel GSYİH açısından 7 Avrupa ülkesinin 73 bölgesinde 1950-1985 yılları için yakınsama varlığı araştırılmış ve yakınsama varlığının yanında yakınsama oranın yıllık %2 seviyesinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Mankiw, Romer ve Weil (1992), 98 petrol üreticisi olmayan ülke, 75 gelişmekte olan ülke ve 22 OECD üyesi için mutlak ve koşullu yakınsama hipotezinin geçerliliğini 1960-1985 dönemi için araştırmıştır. Analiz bulgularına göre OECD ülkelerinde mutlak yakınsama ve diğer ülkelerde koşullu yakınsama gözlemlenmiştir.

Caselli, Esquivel ve Lefort (1996), 93 ülkenin KBGSYİH bakımından yakınsama ilişkisini, 1965-1985 dönemi için test etmiştir. Panel veri yaklaşımının kullanıldığı çalışma sonucunda, yılda %10 oranında yakınsamanın olduğu belirlenmiştir.

Evans ve Karras (1996), ABD'nin 48 eyaletinde yakınsama olup olmadığını 1970-1986 dönemi için test etmiştir. Faktörlerin ve teknolojinin eyaletler arasında oldukça hareketli olduğunu belirten bu çalışmada yüksek hızda bir yakınsamanın varlığına rastlanmıştır. Bernard ve Jones (1996), panel birim kök analizleri çerçevesinde toplam emek verimliliğini kullanarak 1963-1989 dönemi için 7 sektörde ABD eyaletlerinin yakınsayıp yakınsamadığını incelemiş; eyaletler arasında yakınsama olduğunu ve yakınsamanın imalat sanayi ve madencilik sektörlerinden kaynaklandığını tespit etmişlerdir.

Kocenda ve Papell (1997), panel birim kök testi ile AB ülkelerinde enflasyon yakınsamasının söz konusu olup olmadığını, 1959-1979 ve 1979-1994 dönemleri için test etmiştir. Döviz kuru mekanizmasına (ERM) dahil olan ülkelerin, söz konusu mekanizma dışında kalan ülkelere göre daha yüksek yakınsama hızına sahip oldukları görülmüştür.

Hofer ve Wörgötter (1997), zaman serisi analiziyle 1961-1989 dönemi için 9 Avusturya bölgesi ve 1961-1986 dönemi itibariyle bu bölgelerdeki 84 ilçe için kişi

başına düşen gelir açısından yakınsama ilişkisini incelemiştir. Yakınsama hızı, bölgeler arasında yılda %1, ilçeler arasındaki ise %2 olarak tespit edilmiştir.

Fleissig ve Strauss (2001), panel birim kök testlerini kullanarak 1948-1987 ve 1900-1987 dönemlerinde, 15 OECD ve 10 Avrupa ülkesi için kişi başına reel GSYİH'nin yakınsayıp yakınsamadığını incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre, 1900-1987 dönemi için yakınsamanın varlığına rastlanmadığı; buna karşın, 1948-1987 döneminde yakınsama hızının Avrupa ülkeleri için yıllık %6 ile %9 arasında; OECD ülkeleri için yıllık %4 ile %8 arasında olduğu saptanmıştır.

Kocenda (2001), panel birim kök testi ile 1991-1998 döneminde 11 Merkezi ve Doğu Avrupa (geçiş) ekonomilerinin çeşitli makroiktisadi değişkenler bağlamında yakınsayıp yakınsamadıklarını araştırmıştır. Ülke grupları bazında Baltık ülkelerinin en yüksek yakınsama hızına sahip olduğu; makroiktisadi değişkenler içerisinde en yüksek yakınsama hızının reel gelir büyüme oranında gerçekleştiği sonucuna ulaşmıştır.

OECD ülkelerini kapsayan bir diğer çalışma, Bassanini ve Scarpetta (2001) tarafından 1971-1998 dönemi için gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada, parasal sermaye ile beşeri sermayenin rolü, panel regresyon analizleri çerçevesinde incelenmiş; büyüme seviyelerinde yakınsama hızının yüksek olduğu, beşeri sermayedeki %10'luk bir artışın KBGSYİH'yı %4 ile %7 arasında arttırdığı tespit edilmiştir. Benzer bir çalışma, 2002 yılında Crespo-Cuaresma, Dimitz ve Ritzberger-Grunwald tarafından AB ülkeleri için panel veri analizleri ile yapılmıştır. 1960-1998 dönemi verileri kullanılmış olup, 1960 yılının gelişmekte olan ülkelerinin yıllık %3,5 ile %5,5 arasında değişen yakınsama hızı sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca AB'ye sonradan dahil olan Yunanistan, Portekiz, İspanya ve İrlanda'nın üyelikten kazançlı çıktığı; büyüme göstergelerinde pozitif gelişmeler olduğu vurgulanmıştır.

Gracia, Gil-Alana ve Cunado (2004), Tayvan'daki olağanüstü büyümeyi açıklama amacıyla yaptıkları çalışmada, Japonya ve ABD ile yakınsamanın var olup olmadığı 1903-1999 dönemi için incelemiştir. Sonuçlar, 1967-1999 döneminde Tayvan ile ABD ve Japonya arasında bir yakınsamanın olduğunu gösteren yeterli kanıtların bulunmadığını ortaya koymuştur.

Guetat ve Serranito (2005), panel birim kök analizleri ile Orta Doğu ve Kuzey Avrupa ülkeleri arasında oluşturulan 20 grupta, 1960-1990 ve 1960-2000 dönemleri itibariyle yakınsamanın olup olmadığını test etmiştir. Bulgulara göre, 15 ülke grubu, 1960-1990 döneminde; 12 ülke grubu ise, 1960-2000 döneminde yakınsama göstermektedir.

Saraçoğlu ve Doğan (2005), yakınsama hipotezini, panel birim kök analizleri yoluyla AB ülkeleri ve aday ülkelerin 1985-2004 dönemine ait reel kişi başına GSYİH'larına alt üç aylık serileri kullanarak analiz etmiştir. AB üyesi ülkelerin grup ortalamalarından ıraksadığı ve sadece aday ülkelerin yakınsadığı tespit edilmiştir. Seçili ülkelerin, lider ülke olarak belirlenen Fransa ile yakınsama ilişkileri tek tek incelendiğinde, ilk 15 AB üyesinin Fransa'ya yakınsadığı; üye ülkelerden Avusturya, İrlanda, İtalya, Estonya, Litvanya ve aday ülkelerden de sadece Türkiye'nin yakınsadığı sonucuna varılmıştır.

Postiglione, Benedetti ve Lafratta'nın (2009), 14 Avrupa ülkesinin 191 düzey-2 bölgeleri ile yaptıkları çalışmada, 1980-2002 dönemi için β yakınsaması tahmin edilmiştir. β katsayısı negatif ve yüksek derecede anlamlı çıkmıştır (β= -0.211). Yakınsama oranı ise, %1.030 ile Barro ve Sala-i Martin (1991) ve Sala-i Martin'in (1996) birbirinden bağımsız olarak inceledikleri Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya bölgeleri yakınsaması sonucu ile benzer (yaklaşık 2%) olmuştur.

Bernard ve Durlauf (1996), 15 OECD üyesini kapsayan örneklemle yakınsama hipotezini test etmiş ve anlamlı sonuçlara ulaşamamıştır. Buna karşın, Nahar ve Inder (2002), aynı çalışmadan yola çıkarak yeni bir analiz gerçekleştirmiş ve ele alınan serilerin durağan olmaması halinde bile yakınsama hipotezinin anlamlı sonuçlar verebileceğini göstermiştir. 22 OECD ülkesinin verileriyle testlerini uygulayan Nahar ve Inder, seçili ülkeler arasında anlamlı yakınsama bulgusu elde etmiştir.

Konuya ilişkin olarak Türkiye'de de birçok araştırma yapılmıştır. Filiztekin (1998), 65 il ve 7 sektör arasında 1975-1995 dönemi için Türkiye'de koşullu yakınsamanın varlığını araştırmıştır. İllerin kendi durağan durum denge seviyelerine yakınsama hızının yıllık %1,9 olduğu; ayrıca yakınsamanın, hizmetler ve tarım sektörü hariç diğer sektörler için geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Berber, Yamak ve Artan (2000), 1975-1997 dönemi için Türkiye'nin 7 coğrafi bölgesinde kişi başına düşen reel GSYİH bakımından yakınsama varlığını araştırmıştır. Sonuçta bölgeler arasında yakınsama gözlenmediği ve ıraksamanın söz konusu olduğu belirtilmiştir.

Erk, Ateş ve Direkçi (2000), Türkiye'deki 1979-1997 dönemi ve 67 il ve 7 coğrafi bölge bazında yakınsama varlığını yatay kesit veriler kullanarak test etmiştir. Ele alınan dönemde iller arasında yakınsama olmadığı aksine ıraksamanın gözlendiği ifade edilmiştir.

Türkiye'de iller bazında yakınsama, 1987-1998 dönemi için Altınbaş, Doğruel ve Güneş (2002) tarafından test edilmiş ve yakınsamanın bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kamu harcamalarının yakınsama üzerindeki etkisini 67 il için 1986-1997 dönemi verileriyle inceleyen Sağbaş (2002), Türkiye'de kamu harcamalarının büyümeye ve dolayısıyla yakınsamaya pozitif bir katkıda bulunmadığını göstermiştir. Karaca (2004), 1975 - 2000 dönemi için, Türkiye'de bölgeler arası gelir farklılıklarının azaltılması amacıyla uygulanan iktisat politikalarının etkinliğini araştırmış ve gelir farklılıklarının azalmadığını hatta gelir dağılımı konusundaki adaletsizliğin arttığını vurgulamıştır.

Ersungur ve Polat (2006), 1987-2001 döneminde Türkiye'deki Düzey-1 bölgelerinin kişi başı gelirleri ile yapılan analiz sonucunda bölgeler arasında, zayıf da olsa bir yakınsamanın gerçekleştiğini saptamıştır. Bu sonucun gerçekleşmesinde, özellikle Türkiye'de yaşanan 1994, 1999 ve 2001 mali krizlerinin etkisi vurgulanmıştır. İstanbul gibi gelir seviyesi yüksek bölgelerin, normal zamanlarda diğer bölgelere göre kişi başına gelir seviyelerinin daha hızlı artış göstermesine rağmen, bu bölgelerde kriz dönemlerinde, gelir seviyesi düşük bölgelere göre kişi başına gelir düzeylerinde daha büyük oranda düşüş yaşandığı; bunun da bölgelerin kişi başına gelir seviyelerinin yakınlaşmasına katkıda bulunduğu ileri sürülmüştür.

Kılıçaslan ve Özatağan (2007), 1987-2000 yılları arasında Türkiye illeri (64 il) için yapılan yakınsama analizinde, kişi başı gelir yanında nüfus etkisi de modele dahil

edilmiştir. Türkiye'nin gelişmekte olan bölgelerinin kişi başı gelirlerinin bir süre sonra yüksek gelirli bölgelere yakınsadığı gözlemlenmiştir.

Halaç ve Kuştepeli (2008), 7 coğrafi bölge bazında 1990-2001 dönemi için Türkiye'de bölgeler arası kişi başına gelirin yakınsayıp yakınsamadığını panel birim kök analizi ile araştırmış ve yakınsama eğiliminin olmadığını tespit edilmiştir.

Yamanoğlu (2008), Türkye'de iller arasında 1990-2001 ve 1995-2001 döneminde mutlak ve koşullu yakınsama bulguları elde ederken, 1990-1995 dönemi için yakınsama veya ıraksamanın olmadığı sonucuna varmış; 1990-2001 yılları arasında yaklaşık olarak %0,7 oranında yıllık yakınsamanın gerçekleştiğini tespit etmiştir.

Yamanoğlu (2009) ise, 1990-2008 döneminde Türkiye'de uygulanan iller arası mali politikalar için Solow ve Tiebout geçerliliğini araştırmıştır. Neticede, 2001-2008 döneminde mali yakınsamanın bulunduğu; ancak 1990-2001 döneminde mali yakınsamanın söz konusu olmadığı belirlenmiştir.

Karaalp ve Erdal (2012), 1993-2001 dönemine ait kişi başı gelirlerle Türkiye'de iller, her bir bölgedeki iller ve bölgeler arasında σ- yakınsamasını Türkiye'de 73 il arasında yakınsama saptanırken, yedi coğrafi bölge içindeki iller arasında σ-yakınsama analizi farklı sonuçlar vermiştir. Her bir bölgedeki iller arası σ-yakınsama analizinde ise, Akdeniz, Doğu Anadolu, Güney Doğu Anadolu, İç Anadolu, Karadeniz ve Marmara bölgelerindeki iller arasında σ-yakınsaması; Ege bölgesindeki iller arasında ıraksama bulunmuştur. Bölgeler arasında ise farklılıkların azalmadığı, ıraksama yaşandığı gözlenmiştir.

Abdioğlu ve Uysal (2013), Türkiye'de 26 Düzey-2 bölgesi itibariyle neoklasik büyüme modeli temelli yakınsama hipotezinin 2004-2008 dönemi için geçerli olup olmadığını, panel birim kök testleri kullanarak analiz etmiş ve bölgeler arasında gayri safi katma değer (GSKD) bakımından genel olarak herhangi bir yakınsama eğiliminin olmadığı; tek tek incelendiğinde, sadece birkaç bölgenin İstanbul'a yakınsadığı sonucuna ulaşılmıştır.

3.2. YÖNTEM

Yakınsama teorisi üzerine literatür incelendiğinde, yöntem olarak sıklıkla panel regresyon, panel birim kök, yatay kesit ve zaman serisi analizinin kullanıldığı bilinmektedir. Diğer araştırmaların aksine bu çalışmada farklı bir analiz yöntemi olarak aritmetik ortalama analizi kullanılmıştır.

3.2.1. Beta Yakınsama, Sigma Yakınsama ve Aritmetik Ortalama Yakınsama

İlk analiz yöntemi olarak 81 bölge için Solow büyüme modelinin geçerliliği test edilmiştir. Yöntem olarak bölgeler için 2004 yılındaki KBGSYİH ile 2017 yılındaki KBGSYİH arasındaki artış oranı hesaplanmıştır.

$$ln(Y_{it} - Y_{i0}) = \alpha + \beta y_{i0} + u_i \quad (9)$$

Mutlak beta yakınsamasının analizi için kullanılan yukarıdaki denklemde, Y_{it}, t döneminde KBGSYİH simgelerken Y_{i0} ise başlangıç zamanındaki KBGSYİH'yı temsil etmektedir. Denklemin hesaplanması sonucu beta katsayısının nagatif çıkması yakınsamanın varlığına işaret etmektedir.

İkinci analizde sigma yakınsamasının varlığı aynı 81 bölge için varyasyon katsayısı ile yıllar itibariyle analiz edilmiştir. Varyasyon katsayısına ulaşmak için öncelikle 81 bölgenin KBGSYİH'sının standart sapması hesaplanmıştır. Hesaplanan standart sapma ilgili yılın 81 bölge için hesaplanan aritmetik ortalamasına bölünmüş ve varyasyon katsayısı elde edilmiştir. Sigma yakınsamasına göre yıllar itibariyle hesaplanan varyasyon katsayıları sıfıra yakın ise yakınsama varlığının kanıtı anlamına gelmektedir. Katsayı ne kadar sıfıra yakınsa yakınsama o kadar güçlü olmaktadır.

$$\text{Varyasyon Katsayısı} = \text{Sh}_Y/\overline{Y} \quad (10)$$

Burada Sh_Y yıl içi 81 bölgenin standart hatasını ifade ederken, $\overline{Y}$ yıllık 81 bölgenin ortalamasını ifade etmektedir.

Üçüncü analizde 2004-2017 yılları kriz öncesi ve kriz sonrası olmak üzere iki ayrı bölüme ayrılmıştır. Verileri iki döneme ayırmanın sebebi 2008 krizi öncesi ve sonrasını ayrı ayrı değerlendirmektir. Karşılaştırılan dönemlerde öncelikle her yıl ve

her bölgenin KBGSYİH'sı AB28 ile oranlanmıştır. Yıl ve bölge bazında elde edilen oranlar, kriz öncesi dönem için 5 yıl ortalaması ve kriz sonrası 8 yılın ortalaması elde edilmiştir. Bölge ve iki ayrı dönem bazında elde edilen ortalamalar aynı dönemdeki AB28 ortalama kişi başına gelirine oranlanarak kriz öncesi ve kriz sonrası için bölge bazında iki ayrı katsayı elde edilmiştir.

Bulunan ilk dönem katsayısı 0 ile 1 arasında yer alıyorsa, ikinci dönemde katsayının artması pozitif yakınsamaya, katsayının düşmesi negatif ıraksamayı ifade eder. Benzer şekilde ilk dönem katsayısı 1'in üzerinde olması halinde ikinci dönem katsayısı ilk döneme göre düşerse negatif yakınsamaya, artarsa pozitif ıraksamayı ifade eder.

$$AO = AO_2 / AO_1 \tag{11}$$

$$AO_1 = \frac{\sum_{i=1}^{k} X_i}{k} / \frac{\sum_{i=1}^{m} Y_i}{m} \tag{12}$$

$$AO_2 = \frac{\sum_{i=1}^{m} X_i}{m} / \frac{\sum_{i=1}^{k} Y_i}{k} \tag{13}$$

AO1 = (toplam marka/(yıl)) / (AB28 /(yıl)) , AO2 = (toplam marka/(yıl)) / (AB28 /(yıl))

Sonuç Katsayısı = AO2/AO1

Sonuç katsayısı her koşulda 1'den büyük ise pozitif yakınsamayı ya da ıraksamayı, 1'den küçük ise negatif yakınsamayı ya da ıraksamayı ifade eder. Burada belirleyici olan husus bölgenin başlangıç değeridir. Eğer başlangıçtaki katsayı AB28 ortalamasının altında ise ve ikinci dönemdeki değer ilk döneme göre daha yüksekse sonuç 1'in üzerinde çıkacak ve pozitif yakınsamayı ifade edecektir.

Başlangıçtaki katsayı, AB-28 ortalamasının altında ise ve sonuç 1'den küçük çıkıyorsa bu negatif ıraksamayı ifade eder.

Eğer başlangıçtaki katsayı AB28 ortalamasının üzerinde ise ikinci dönemdeki değer ilk döneme göre daha yüksekse sonuç 1'in üzerinde çıkacak ve pozitif ıraksamayı ifade edecektir.

Başlangıçtaki katsayı, AB-28 ortalamasının üzerinde ise ve sonuç 1'den küçük çıkıyorsa, bu negatif yakınsama anlamına gelmektedir.

3.3. ANALİZ

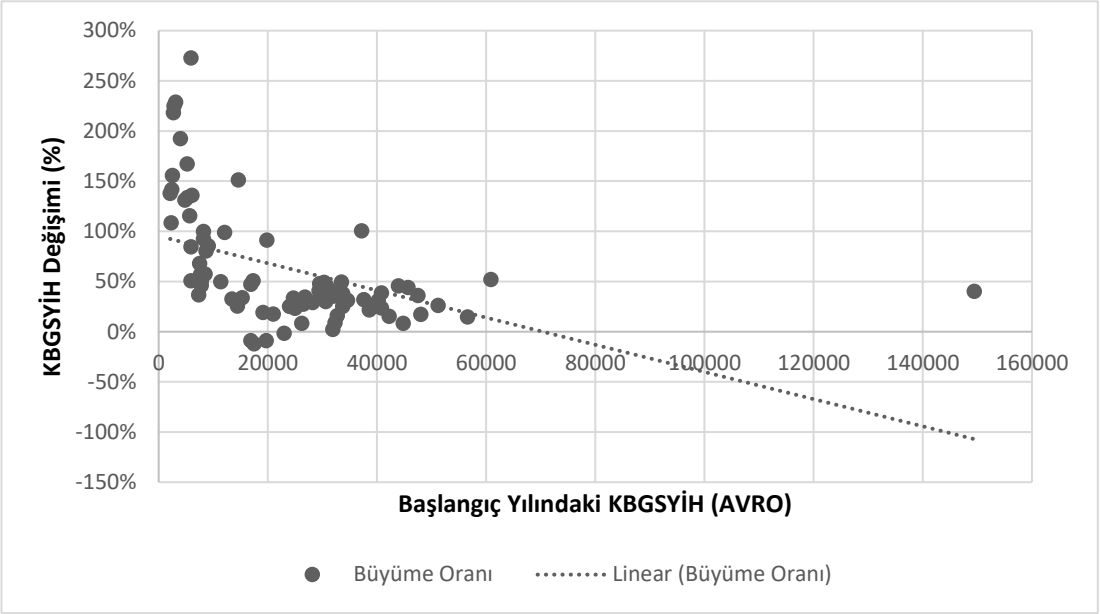
Üç ayrı uygulamanın test edildiği çalışmada ilk olarak Solow büyüme modelinin geçerliliği mutlak beta yakınsaması ile test edilmiştir. İkinci uygulamada yakınsama/ıraksama varlığı yaygın olarak kullanılan sigma yakınsaması ile varyasyon katsayısı hesaplanarak seçili bölge ve dönemler içerisinde aranmıştır. Üçüncü analizde ise özgün bir yöntem kullanılmıştır. Öncelikle yöntem tanıtılarak iki farklı dönem için bölge bazında ortalama büyüme oranları AB28 ile karşılaştırılmıştır. Diğer analiz yöntemlerinden farklı olarak bölge bazında detaylı yakınsama /ıraksama sonuçlarına ulaşılmıştır.

3.3.1. Veri Seti, Beta Yakınsama Analizi ve Bulgular

Analiz için kullanılan veriler EUROSTAT'tan temin edilmiş olup 2004-2017 yılları için Bölgesel KBGSYİH (AVRO) verileri kullanılmıştır. 25 ülke ve 81 NUTS-II düzeyinde bölgenin yer aldığı veriler her üç analiz için de kullanılmış olup, üçüncü analiz için 28 ülkeli AB ortalama KBGSİH ile yakınsama-ıraksama özelinde iki farklı dönem için hesaplanan ortalama KBGSYİH kullanılarak karşılaştırılmıştır.

Teori kapsamında saçılım diyagramı incelendiğinde dikey eksende başlangıç ve bitiş yıllarına göre KBGSYİH'da gerçekleşen değişim oranı (2004 ve 2017) yer alırken, yatay eksende ülkelerin başlangıç yılındaki KBGSYİH'ları AVRO cinsinden yer almaktadır. Grafikteki lineer büyüme trendi incelendiğinde başlangıç yılında düşük kişi başına sahip olan ülkelerin bitiş yılına göre daha yüksek büyüme oranlarını yakaladığı görülmektedir. Bu sonuçtan hareketle, başlangıç yılında görece düşük kişi başı gelire sahip olan bölgelerin, görece yüksek kişi başı gelire sahip olan bölgelere göre daha yüksek büyüme oranlarına ulaştığı ve bunun sonucunda mutlak beta yakınsamasının varlığından söz edilebilmektedir.

Grafik-8: Bölge Bazında Büyüme Oranlarının Dağılımı ve Beta Yakınsama

Ülkelerdeki bölgelerin tamamı analize katılmamış olup seçili ülkelerin 2004 yılındaki en yüksek KBGSYİH'sına sahip ilk dört bölgesi seçilmiş, Türkiye'den ise ilk beş bölge analize dahil edilmiştir.

Tablo-8: Koşullu Beta Yakınsaması Regresyon Analiz Sonuçları

Regression Statistics	
Multiple R	0,472338383
R Square	0,223103548
Adjusted R Square	0,213269416
Standard Error	0,525583339
Observations	81

ANOVA

	df	*SS*	*MS*	*F*	*Significance F*
Regression	1	6,266912207	6,266912207	22,68665313	8,5077E-06
Residual	79	21,82278988	0,276237847		
Total	80	28,08970208			

	Coefficients	*Standard Error*	*t Stat*	*P-value*	*Lower 95%*	*Upper 95%*	*Lower 95,0%*	*Upper 95,0%*
Intercept	0,952586673	0,090190664	10,56192111	9,11674E-17	0,773066648	1,132106698	0,773066648	1,132106698
X Variable 1	-1,35381E-05	2,84232E-06	-4,763050822	8,5077E-06	-1,91956E-05	-7,88061E-06	-1,91956E-05	-7,88061E-06

İlk analiz yöntemi olarak 81 bölge için Solow büyüme modelinin geçerliliği test edilmiştir. Mutlak (koşuluz) beta yakınsamasının kullanıldığı yöntemde Seçili bölgeler için 2004 yılındaki KBGSYİH ile 2017 yılındaki KBGSYİH arasındaki artış oranı hesaplanmış olup Grafik-8'deki saçılım diyagramı elde edilmiştir. Saçılım diyagramı beta yakınsaması hakkında fikir verse de ekonometrik olarak doğruluğunun teyidi için regresyon analizi uygulanmıştır.

Analiz hesaplamalarının sergilendiği Tablo-8'de, sonuçlarının anlamlılığı için ilk olarak t ve P değerlerin incelenmiştir ve her iki değerin anlamlı sonuçlar ürettiği saptanmıştır. Yakınsama varlığının kanıtı açısından beta katsayısı da incelenmiş olup, katsayı negatif çıktığından mutlak beta yakınsamasının varlığı tespit edilmiştir.

Tablo-9: Yıllara Göre Bölgelerin KBGSYİH'sındaki Değişim Oranları

Ülke	Bölge	2004 (AVRO)	2017 (AVRO)	Büyüme Oranı (%)
Romanya	Bucuresti - Ilfov	5.900	22.000	273%
Romanya	Vest	3.100	10.200	229%
Romanya	Centru	2.800	9.100	225%
Romanya	Nord-Vest	2.700	8.600	219%
Bulgaristan	Yugozapaden	4.000	11.700	193%
Letonya	Latvija	5.200	13.900	167%
Bulgaristan	Yugoiztochen	2.500	6.400	156%
Slovakya	Bratislavský kraj	14.600	36.700	151%
Bulgaristan	Severoiztochen	2.400	5.800	142%
Bulgaristan	Severen tsentralen	2.100	5.000	138%
Slovakya	Západné Slovensko	6.100	14.400	136%
Slovakya	Stredné Slovensko	5.300	12.400	134%
Slovakya	Východné Slovensko	4.800	11.100	131%
Türkiye	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	5.700	12.300	116%
Kuzey Makedonya	Severna Makedonija	2.300	4.800	109%
İrlanda	Southern	37.200	74.700	101%
Çekya	Jihovýchod	8.200	16.400	100%
Malta	Malta	12.100	24.100	99%
Türkiye	Istanbul	8.200	15.800	93%
Çekya	Praha	19.800	37.900	91%
Çekya	Střední Cechy	9.100	16.900	86%
Türkiye	Izmir	5.900	10.900	85%
Çekya	Jihozápad	8.700	15.700	80%
Türkiye	Ankara	7.500	12.600	68%
Macaristan	Nyugat-Dunántúl	8.500	13.400	58%
Hırvatistan	Kontinentalna Hrvatska	7.700	12.100	57%
Lüksemburg	Luxembourg	60.900	92.600	52%
Macaristan	Budapest	17.300	26.100	51%
Türkiye	Antalya, Isparta, Burdur	5.900	8.900	51%
Macaristan	Közép-Dunántúl	7.800	11.700	50%

Slovenya	Vzhodna Slovenija	11.400	17.100	50%
Avusturya	Salzburg	33.500	50.100	50%
Avusturya	Tirol	30.300	45.200	49%
Belçika	Prov. Brabant Wallon	29.500	43.700	48%
Slovenya	Zahodna Slovenija	16.900	24.900	47%
Avusturya	Vorarlberg	30.700	44.900	46%
Hırvatistan	Jadranska Hrvatska	7.800	11.400	46%
İrlanda	Eastern and Midland	43.900	64.000	46%
Danimarka	Hovedstaden	45.700	65.900	44%
İsveç	Övre Norrland	30.800	43.500	41%
Belçika	Prov. Vlaams-Brabant	29.400	41.500	41%
İsveç	Västsverige	33.000	46.500	41%
Birleşik Krallık	Inner London - West	149.400	209.900	40%
Almanya	Oberbayern	40.800	56.600	39%
Belçika	Prov. Antwerpen	33.700	46.600	38%
Macaristan	Pest	7.300	10.000	37%
İsveç	Stockholm	47.500	64.700	36%
Danimarka	Nordjylland	32.000	43.400	36%
Danimarka	Syddanmark	33.500	45.300	35%
Finlandiya	Länsi-Suomi	26.800	36.100	35%
Portekiz	Algarve	15.300	20.500	34%
İspanya	País Vasco	24.700	33.000	34%
Portekiz	Alentejo	13.400	17.800	33%
Almanya	Bremen	37.600	49.700	32%
Danimarka	Midtjylland	34.600	45.500	32%
Finlandiya	Helsinki-Uusimaa	40.200	52.700	31%
İsveç	Mellersta Norrland	30.600	39.800	30%
Finlandiya	Etelä-Suomi	28.200	36.400	29%
İspanya	Comunidad de Madrid	26.500	33.800	28%
Almanya	Hamburg	51.200	64.700	26%
Portekiz	Região Autónoma da Madeira (PT)	14.400	18.100	26%
Avusturya	Wien	39.800	50.000	26%
İtalya	Provincia Autonoma di Bolzano/Bozen	33.700	42.300	26%
İspanya	Cataluña	24.000	30.100	25%
Almanya	Darmstadt	40.800	50.500	24%
İspanya	Comunidad Foral de Navarra	25.000	30.900	24%
Finlandiya	Åland	38.600	47.100	22%
Güney Kıbrıs	Kypros	19.100	22.800	19%
Portekiz	Área Metropolitana de Lisboa	21.000	24.700	18%
Birleşik Krallık	Inner London - East	48.000	56.400	18%
İtalya	Lombardia	32.700	38.000	16%
Birleşik Krallık	North Eastern Scotland	42.200	48.700	15%
Belçika	Région de Bruxelles-Capitale / Brussels Hoofdstedelijk Gewest	56.600	65.000	15%
İtalya	Valle d'Aosta/Vallée d'Aoste	32.300	35.200	9%
Birleşik Krallık	Berkshire, Buckinghamshire and Oxfordshire	44.800	48.600	8%
İrlanda	Northern and Western	26.200	28.400	8%

İtalya	Lazio	31.900	32.700	3%
Yunanistan	Attiki	23.000	22.700	-1%
Yunanistan	Notio Aigaio	19.700	18.000	-9%
Yunanistan	Sterea Ellada	16.900	15.400	-9%
Yunanistan	Ionia Nisia	17.500	15.400	-12%

Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen ilk analizde, seçili bölgeler arasındaki yakınsama ilişkisi bölge bazında detaya inilmeden genel bir bakış açısıyla gerçekleşmiş olup, yıl bazında detaylı sonuçlara ulaşılamamaktadır. Bu durum analizin eksikliği olarak ifade edilebilir. Ayrıca enflasyonun hesaba katılmış olmaması, ülkelerin farklı enflasyon rakamlarına sahip olması analizde düşük enflasyonlu ülkeleri avantajlı hale getirmiştir. Bununla birlikte ölçüm birimi AVRO olması sebebiyle avantaj ve dezavantajlar yansıyabilmektedir. Bunlar da çalışmaların eleştirilen diğer yanları olmaktadır.

Mevcut analizin bir diğer eksik noktası ise yakınsama ilişkisi oransal anlamda değerlendirilmekte ancak matematiksel olarak düşük KBGSYİH değerine sahip olan bölgelerdeki ufak gelir artışları oransal olarak büyük sonuçlar doğurmaktadır. Bu da analizde farklılaşmaya ve sonuçların doğru yorumlanmamasına yol açmaktadır. Örneğin 2004 yılında 5.900 AVRO kişi başına gelire sahip olan Romanya - Bucuresti Ilfov bölgesi 2017 yılına gelindiğinde gelirini 22.000 AVRO'ya yükselterek seçili 81 bölge içerisinde %273 oranında artış ile oransal olarak en fazla artışı sergileyen bölge olmuştur. Nominal olarak bakıldığında ise kişi başına gelirdeki net artış 16.100 AVRO olmaktadır. Diğer taraftan Birleşik Krallık - Inner London West bölgesi 2004 yılından 2017 yılına kadar kişi başına düşen gelirini %40 arttırmış ve nominal olarak kişi başına gelir 149.400 AVRO'dan 209.900 AVRO'ya yükselerek net olarak 60.500 AVRO artmıştır.

Yukarıdaki çıkarımlar sonucunda başlangıç ve bitiş yıllarına dair yakınsama hakkında sonuçlara ulaşılabilirken yıllara sari sonuçlar elde edilemediğinden ikinci bir analiz gereksinimi doğmuştur.

3.3.2. Varyasyon Katsayısı ile Sigma Yakınsama Analizi ve Bulgular

İkinci analiz yönteminde sigma yakınsamasının varlığı aynı data seti kullanılarak varyasyon katsayısı özelinde yıllar itibariyle detaylı sonuçlara ulaşabilmek için analiz edilmiştir. Bu analiz yönteminde her yıl için öncelikle standart

sapma katsayısı 81 bölge dahil edilerek hesaplanmış olup varyasyon katsayısına ulaşmak için 81 bölgenin ortalama KBGSYİH'sına bölünmüştür. Her yıl için ayrı ayrı hesaplanan varyasyon katsayısı yıl bazında seçili bölgeler arasında yakınsamanın durumunu göstermektedir. Sigma yakınsamasına göre varyasyon katsayısı 0 ile 1 arasında olmaktadır. Katsayı sıfıra ne kadar yakın ise yakınsama o kadar fazla olmakta, bire yaklaştıkça ise yakınsama zayıflamaktadır.

Tablo-10: Yıllara Göre 81 Bölgenin Standart Sapma, Ortalama ve Varyasyon Katsayıları

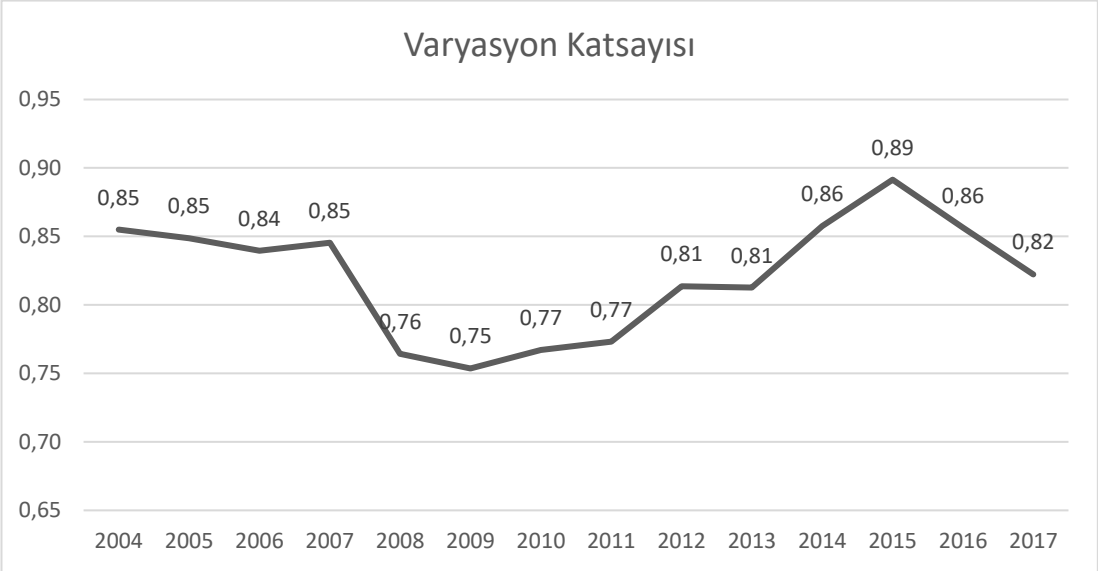
Yıl	Standart Sapma	Ortalama	Varyasyon Katsayısı
2004	20.673,98	24.181,48	0,85
2005	21.596,09	25.443,21	0,85
2006	22.632,63	26.960,49	0,84
2007	24.300,85	28.745,68	0,85
2008	22.141,51	28.971,60	0,76
2009	20.416,89	27.092,59	0,75
2010	21.730,45	28.324,69	0,77
2011	22.451,47	29.038,27	0,77
2012	24.146,02	29.676,54	0,81
2013	24.256,70	29.851,85	0,81
2014	26.323,33	30.693,83	0,86
2015	28.982,62	32.511,11	0,89
2016	28.079,35	32.787,65	0,86
2017	27.614,08	33.585,19	0,82

Grafik-9 incelendiğinde başlangıç yılı olan 2004 yılında 81 bölge için varyasyon katsayısı 0,85 olurken krizin etkilerinin yüksek hissedildiği yıllarda 0,75'e kadar düşmüş ve bu dönemlerde yakınsama seçili bölgeler arasında daha yüksek olmuştur. Kriz etkilerinin azalması ile beraber ise yeniden yakınsama hızı yavaşlarken 2015 sonrasında varyasyon katsayısı tekrar düşüş eğilimine girmiş ve tekrardan yakınsama hızı artmıştır. Analiz dönemi boyunca (14 yıl) ortalama varyasyon katsayısı ise 0,82'dir.

Daha önce gerçekleştirilen iki farklı yakınsama analizi, 81 bölgenin genel anlamda birbirlerine yakınsayıp yakınsamadığı hakkında sonuçlar üretse de her bir bölge için detaylı sonuçlara yıllar özelinde ulaşılamamaktadır. Bölge ve yıl bazında

detaylı yakınsama sonucu elde etmek adına üçüncü bir yöntem daha çalışma kapsamında kullanılmıştır.

Grafik-9: Yıllara Göre Varyasyon Katsayısı ve Sigma Yakınsama

3.3.3. Aritmetik Ortalama ile Yakınsama Analizi ve Bulgular

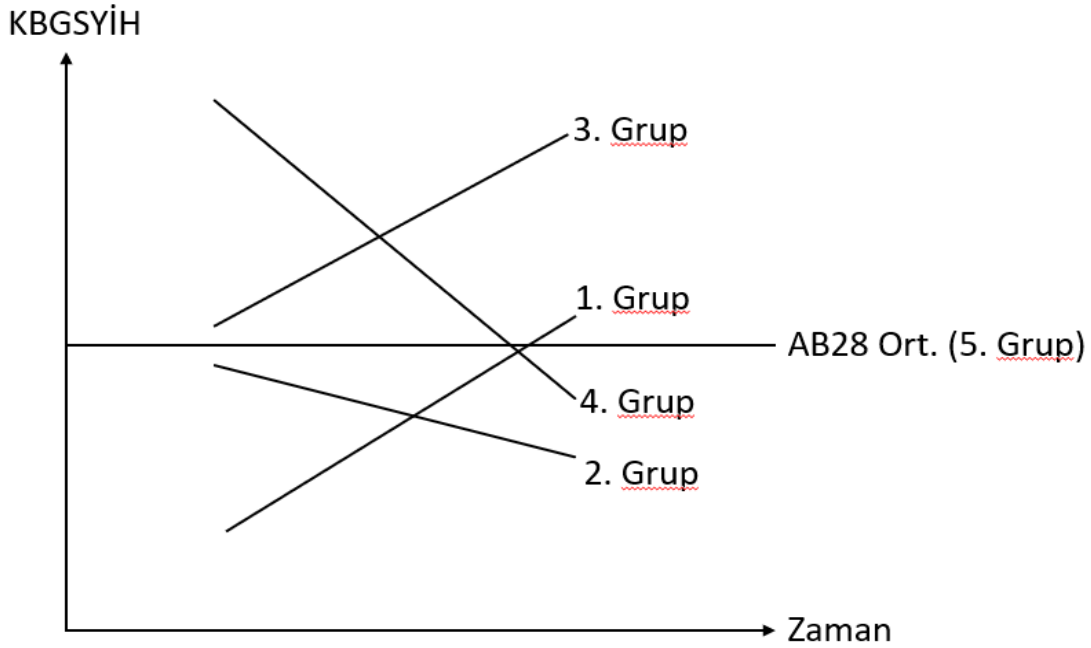
Yakınsama analizlerine farklı bir bakış açısı getirmesi, küresel finansal kriz özelinde bir değerlendirme yapılması ve bölgelerin ayrı ayrı değerlendirilmesi amacıyla üçüncü bir analiz yöntemi olarak aritmetik ortalama kullanılmıştır.

Bu analizde, kriz etkilerinin KBGSYİH bakımından en fazla hissedildiği yıl olan 2009 eşik değer olarak alınıp, öncesindeki 2004-2008 yılları ile sonrasındaki 2010-2017 dönemlerinin karşılaştırması yapılmıştır. Karşılaştırılan dönemlerde her bölge için dönemin ortalama KBGSYİH'sı hesaplanmış olup bulunan değer AB28 ortalama KBGSYİH değerinin dönem ortalamasına oranlanmıştır. İki dönemin aritmetik ortalamalarını aynı dönemdeki AB28 ortalamasına oranlanması sayesinde yakınsamanın karşılaştırılması için başlangıç noktası olarak bir yıl değil, 2004-2008 yıllarına ait 5 yılın ortalama KBGSYİH'sı baz alınmıştır. Aynı şekilde kriz sonrası dönem için de 2010-2017 yıllarını kapsayan 8 yılın ortalama KBGSYİH'sı yakınsama karşılaştırması için kullanılmıştır. İlk iki analizde seçili bölgelerin ortalaması kullanılmış olup, 3. analizde bölge gelirlerinin AB28 ortalama KBGSYİH'sına bölünmesinin temel sebebi, bölgelerin tüm AB üye ülkelerinin ortalamasına yakınsayıp yakınsamadığının belirlenmesi amacıyla yapılmıştır.

3. Analiz yönteminin getirdiği avantajlardan biri, bir yılın başlangıç ya da bitiş yılı olarak seçilmesinin seçili yıla dair istisnai durumlardan arındırılıp, dönemin seçilerek görece daha uzun zamandaki bölgelerin performanslarının analiz edilmesidir.

Yukarıdaki yöntem kullanılarak yapılan analizin sonuçları değerlendirildiğinde, seçili bölgeler için 5 farklı bulguya rastlanmaktadır. AB ortalamasının üzerinde KBGSYİH'ya sahip bölgeler ile altında yer alan bölgeler dört farklı sonuç doğurmaktadır. Ayrıca AB ortalaması ile paralel gelişen bölgeler ile birlikte beşinci grup oluşmaktadır. Birinci ve ikinci gruptaki bölgeler kriz öncesi dönemde AB28 ortalama KBGSYİH'sının altında kişi başına gelire sahip olmakta olur, birinci grup bölgeler kriz sonrasında pozitif yakınsarken ikinci grup bölgeler ise kriz sonrasında negatif ıraksamıştır.

Grafik-10: Türlerine göre Yakınsama/Iraksama Grupları

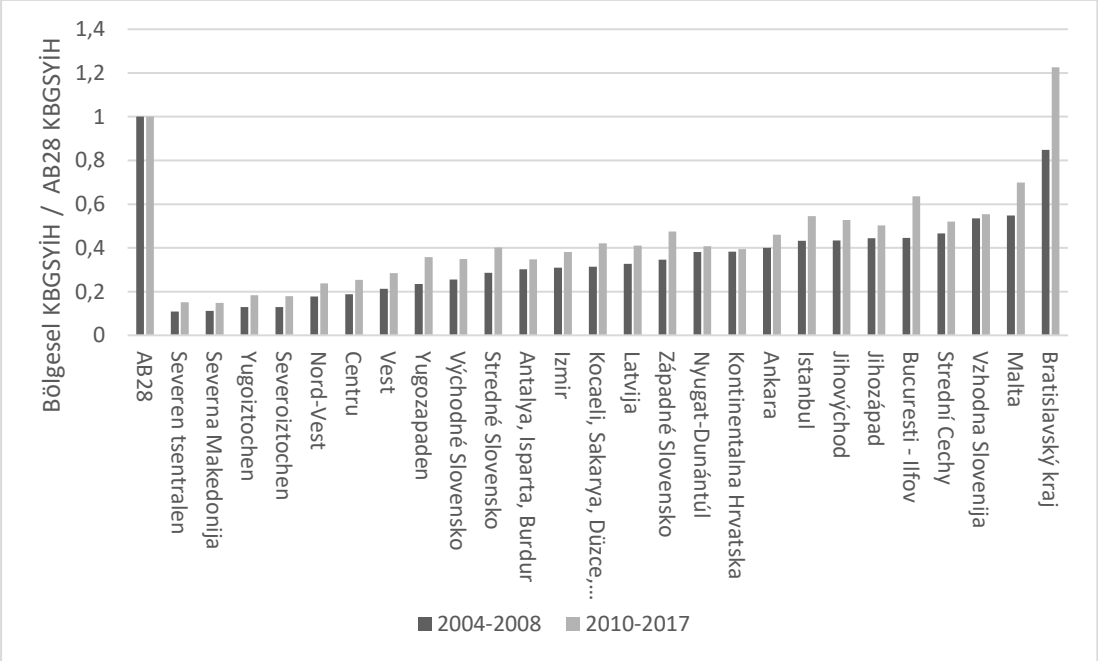
Üçüncü ve dördüncü grup bölgeler kriz öncesi dönemde AB28 ortalama KBGSYİH'sının üzerinde kişi başına gelire sahiptir. Kriz sonrası dönemde üçüncü grup bölgeler AB ortalamasından pozitif olarak ıraksarken dördüncü grup bölgeler negatif yakınsamıştır. Beşinci grup ise AB ortalaması ile paralel değişim göstermiş olup ne yakınsamakta ne de ıraksamaktadır.

Birinci gruptaki bölgeler incelendiğinde toplamda 81 bölgeden 26'sının bu gruba girdiği görülmektedir. Bu bölgelerin ortak özellikleri, 2004-2008 dönemi için

her bir bölgenin AB28 ortalama KBGSYİH'sının altında gelire sahip olmalarıdır. Bir diğer ortak özellikleri ise 26 bölgenin tamamı kriz sonrası dönemde (2010-2017) KBSYİH'larını AB28 ortalamasından daha fazla arttırarak ortalamaya yakınsamışlardır.

Analize Türkiye'den dahil edilen diğer dört bölge incelendiğinde, İstanbul bölgesinin geliri kriz öncesine kıyasla %41 artarken AB28 ortalaması ile oranı bağlamında ise 0,43 katından 0,55 katına çıkmıştır. Ankara Bölgesi'nin kişi başına düşen geliri %29 artmış ve 0,40 katından 0,46 katına ulaşmıştır. İzmir bölgesindeki gelir artışı %38,5 olurken bölgenin geliri AB28 ortalama gelirinin 0,31 katından 0,38 katına yükselmiştir. Son olarak Antalya Isparta ve Burdur illerinden oluşan Batı Akdeniz Bölgesinin kişi başına gelir artışı %29 olarak gerçekleşmiş olup AB'ye kıyasla bölgenin geliri 0,30 katından 0,35 katı olmuştur.

Grafik-11: 1. Grup Bölgelerin Kriz Öncesi ve Sonrası KBGSYİH'larnın AB28 KBGSYİH'sına Oranı

Birinci grup genel olarak değerlendirildiğinde geliri en fazla artan ve AB ortalamasına en fazla pozitif yakınsayan bölge Bulgaristan – Yugozapaden bölgesi olmuştur. Bölgenin geliri kriz öncesi döneme göre %69 artmış olup, kişi başına düşen gelirinin AB28 kişi başına gelirine oranı 0,24'ten 0,36'ya yükselmiştir. 1. grupta en az

pozitif yakınsayan bölge ise geliri %15,6 artan Hırvatistan - Kontinentalna Hrvatska bölgesidir. Bu bölgenin gelirinin AB28'e oranı 0,38'den 0,39'a çıkmıştır. Dikkat çeken bir diğer bölge ise Slovakya - Bratislavský kraj bölgesidir. Bu bölgenin gelir artışı %61,3 olurken, kriz öncesinde AB28 ortalama gelirin 0,85 katı bir kişi başına gelire sahipken, kriz sonrasında AB ortalamasının üzerine çıkarak 1,23 katına ulaşmıştır.

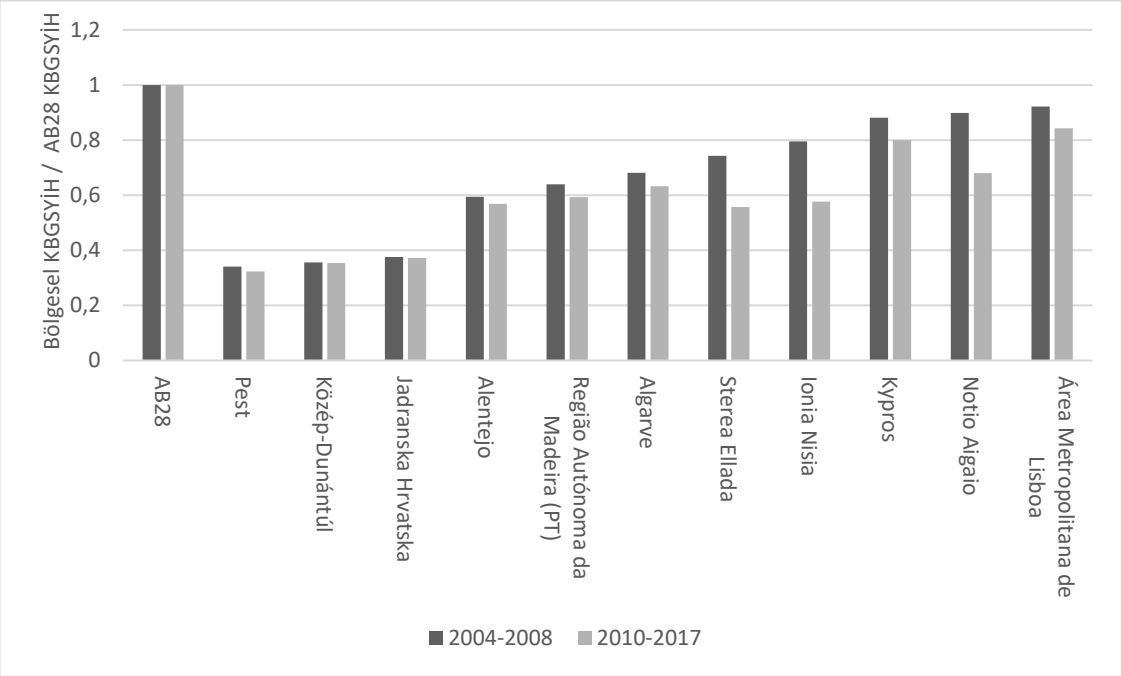
Tablo-11: 1. Grup, KBGSYİH Bağlamında AB Ortalamasına Pozitif Yakınsayan Bölgeler

Ülke	Bölge
Bulgaristan	Severen tsentralen
Kuzey Makedonya	Severna Makedonija
Bulgaristan	Yugoiztochen
Bulgaristan	Severoiztochen
Romanya	Nord-Vest
Romanya	Centru
Romanya	Vest
Bulgaristan	Yugozapaden
Slovakya	Východné Slovensko
Slovakya	Stredné Slovensko
Türkiye	Antalya, Isparta, Burdur
Türkiye	Izmir
Türkiye	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
Letonya	Latvija
Slovakya	Západné Slovensko
Macaristan	Nyugat-Dunántúl
Hırvatistan	Kontinentalna Hrvatska
Türkiye	Ankara
Türkiye	Istanbul
Çekya	Jihovýchod
Çekya	Jihozápad
Romanya	Bucuresti - Ilfov
Çekya	Střední Cechy
Slovenya	Vzhodna Slovenija
Malta	Malta
Slovakya	Bratislavský kraj

Birinci grupta yer alan bölgeler genel olarak değerlendirildiğinde KBGSYİH'larının AB28 ortalama KBGSYİH'sına kıyasla görece daha fazla arttığı ve pozitif yakınsamanın varlığının söz konusu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 2008 küresel finansal kriz bağlamında değerlendirildiğinde birinci gruptaki bölgeler için krizin yakınsama anlamında bir fırsat olduğu kanısına varılmaktadır. Bu grupta yer alan 26 bölgenin kriz öncesi dönem (2004-2008) ile kriz sonrası dönem (2010-2017) arasındaki ortalama büyüme oranı %42,9 olmaktadır.

İkinci grupta yer alan bölgeler birinci grupta olduğu gibi ilk dönem itibariyle AB28 ortalamasının altında KBGSYİH'ya sahiptir. Birinci gruptan farklı olarak kriz sonrası dönemde AB ortasına yakınsamayıp negatif Iraksamaktadırlar. 11 bölge bu grupta yer almakta olup; Macaristan'dan iki, Portekiz ve Yunanistan'dan üç, Hırvatistan ve Güney Kıbrıs'tan birer bölge bu gruba girmiştir.

Grafik-12: 2. Grup Bölgelerin Kriz Öncesi ve Sonrası KBGSYİH'larnın AB28 KBGSYİH'sına Oranı

Negatif ıraksamanın temel sebeplerinden bir 11 bölgenin kriz öncesi dönemdeki KBGSYİH'larının Kriz sonrası dönemde AB28 ortalama KBGSYİH'sına kıyasla görece daha az artmış olmasıdır. Bu sonuç ise zaten AB ortalamasının altında gelire sahip bölgelerin negatif anlamda ıraksayarak ortalamadan uzaklaşması anlamına

gelmektedir. Krizden olumsuz etkilenen bu bölgeler içerisinde en çok negatif ıraksayan bölge Yunanistan'ın- Ionia Nisia bölgesi olmuştur. Bölgenin geliri kriz öncesinde göre %19 azalırken AB28 ortalama gelirine oranı ise 0,80'den 0,58'e gerilemiştir. Bölgelerin yer aldığı ülkelerdeki ortak özellikler incelendiğinde, seçili ülkelerin kriz sonrası dönemde borç seviyelerinin gelirlerine oranının %75'in üzerine çıktığı, hatta Yunanistan'da %180'e kadar yükseldiği bilinmektedir. Ayrıca bu gruptaki tüm ülkeler gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer almaktadır ve kriz sonrası toparlanma süreçleri görece daha yavaş olmuştur. İkinci grupta yer alan 11 bölgenin kriz öncesi dönem ile kriz sonrası dönem arasındaki ortalama büyüme oranı %0 olmaktadır. Bu oran ile ikinci gruptaki bölgeler toplamda 5 grup içerisinde en düşük grup büyüme oranına sahip bölge grubu olmuştur.

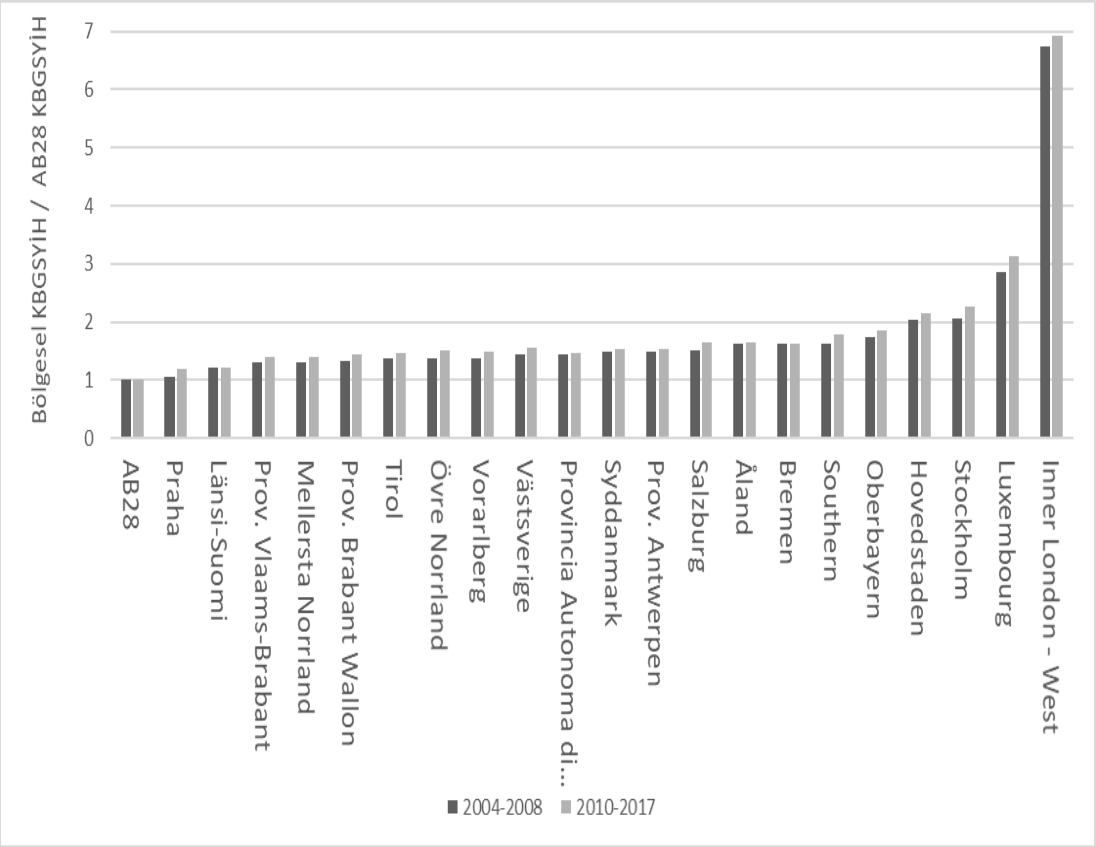
Tablo-12: 2. Grup, KBGSYİH Bağlamında AB Ortalamasına Negatif Iraksayan Bölgeler

Ülke	Bölge
Macaristan	Pest
Macaristan	Közép-Dunántúl
Hırvatistan	Jadranska Hrvatska
Portekiz	Alentejo
Portekiz	Região Autónoma da Madeira (PT)
Portekiz	Algarve
Yunanistan	Sterea Ellada
Yunanistan	Ionia Nisia
Güney Kıbrıs	Kypros
Yunanistan	Notio Aigaio
Portekiz	Área Metropolitana de Lisboa

Kriz öncesi dönemde AB28 ortalaması üzerinde KBGSYİH'ya sahip bölgelerin, kriz sonrası dönemde AB ortalaması üzerinde gelir artışı sergilemesi pozitif ıraksama olarak nitelendirilmiştir. 21 bölge bu statüde yer alırken üçüncü grup bölgeler olarak sınıflandırılmışlardır. 21 bölgenin ülke bazında dağılımı incelendiğinde; İsveç'ten 4, Avusturya ve Belçika'dan 3, Almanya, Danimarka ve Finlandiya'dan 2, Birleşik Krallık, Çekya, İrlanda, İtalya ve Lüksemburg'dan 1'er bölge 3. Grup'ta yer almıştır. Grup içerisindeki 21 bölgeden kişi başına geliri en fazla artan bölge İrlanda –

Southern bölgesi olmuştur. Bölgenin geliri kriz öncesi döneme göre %25 artarken 39.960 AVRO'dan 50.075 AVRO'ya yükselmiştir. AB28 ortalamasına göre kişi başına gelirleri ise 1,63 katından 1,78 katına yükselmiştir. 3. Grup bölgeler arasında geliri en az artan bölge Almanya'nın Bremen bölgesi olmuşur. %13,3 artış yaşanan bölgenin kişi başına geliri kriz öncesinde AB ortalamasının 1,63katı iken kriz sonrası dönemde 1,64 katına yüksemiştir.

Grafik-13: 3. Grup Bölgelerin Kriz Öncesi ve Sonrası KBGSYİH'larnın AB28 KBGSYİH'sına Oranı

Bu grupta yer alan bölgeler AB ortalamasının üzerinde kişi başına gelir artışı kaydettiklerinden küresel finansal krizden birinci grup gibi daha avantajlı çıkan bölgeler olmuşlardır. Kriz öncesi dönemde AB28 ortalama gelirinin üzerinde kişi başına gelire sahip olan bu bölgeler, gelirlerini görece daha fazla arttırarak AB ortalamasından pozitif ıraksamışlardır. Bu grubu oluşturan 21 bölgenin kriz öncesi dönem ile kriz sonrası dönem arasındaki ortalama büyüme oranı %19,8 olmaktadır.

Üçüncü gruba benzer şekilde kriz öncesi AB28 ortalama KBGSYİH üzerinde kişi başına gelirleri olan bölgeler üçüncü gruptan farklı olarak kriz sonrası dönemde AB ortalamasının altında artış sergilemesi sonucu ortalamaya yakınsamışlardır fakat bu yakınsama negatif anlamdadır.

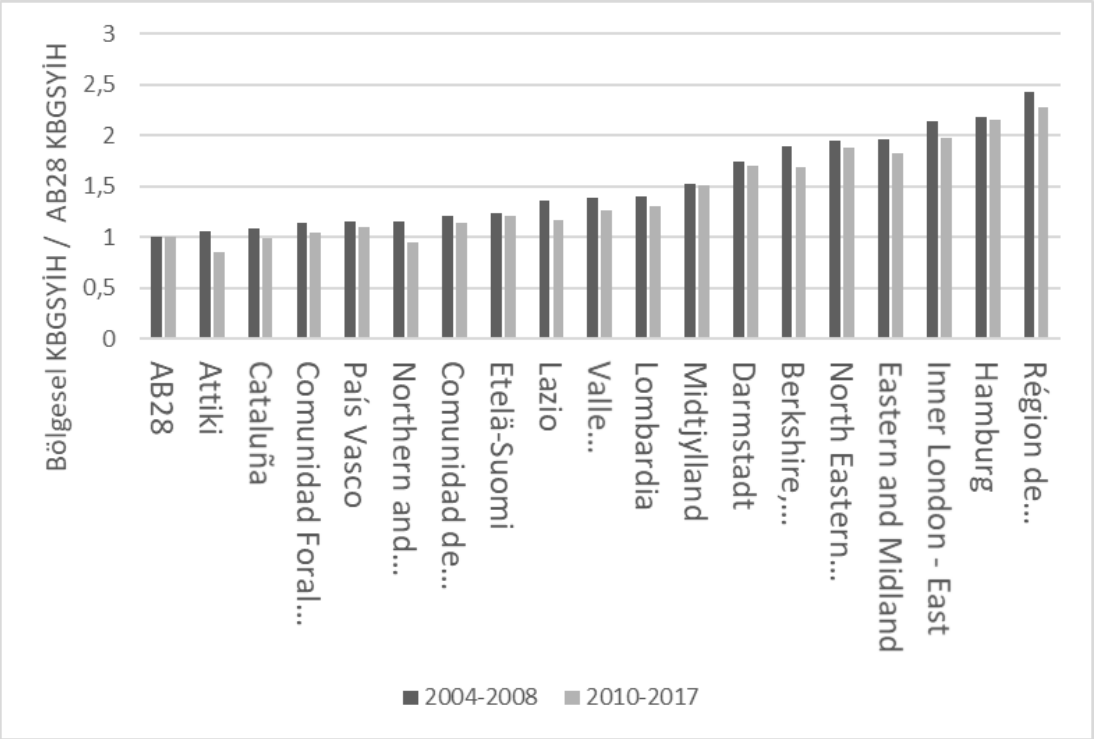
Tablo-13: 3. Grup, KBGSYİH Bağlamında AB Ortalamasına Pozitif Iraksayan Bölgeler

Ülke	Bölge
Çekya	Praha
Finlandiya	Länsi-Suomi
Belçika	Prov. Vlaams-Brabant
İsveç	Mellersta Norrland
Belçika	Prov. Brabant Wallon
Avusturya	Tirol
İsveç	Övre Norrland
Avusturya	Vorarlberg
İsveç	Västsverige
İtalya	Provincia Autonoma di Bolzano/Bozen
Danimarka	Syddanmark
Belçika	Prov. Antwerpen
Avusturya	Salzburg
Finlandiya	Åland
Almanya	Bremen
İrlanda	Southern
Almanya	Oberbayern
Danimarka	Hovedstaden
İsveç	Stockholm
Lüksemburg	Luxembourg
Birleşik Krallık	Inner London - West

Bu sonuçtan yola çıkarak dördüncü grupta yer alan bölgeler negatif yakınsayan bölgeler olarak nitelendirilmiştir ve 18 bölge bu gruba girmektedir. Bölgelerin ülkelere göre dağılımı incelendiğinde; İspanya'dan 4, İtalya ve Birleşik Krallık'tan 3, İrlanda ve Almanya'dan 2, Yunanistan, Finlandiya, Danimarka ve Belçika'dan 1 bölge 4. Grupta yer almıştır.

4. grupta yer alan 15 bölge, kriz sonrasında AB28 ortalamasından daha yavaş büyüme performansı gösterse de hala AB28 ortalama KBGSYİH'sının üzerinde gelire sahip olmayı sürdürmüşlerdir. Kalan 3 bölge ise kriz öncesinde AB28 ortalama kişi başına gelirinin üzerinde gelire sahipken kriz sonrasında AB28 ortalamasının altına gerilemiştir. Bu bölgeler Yunanistan – Attiki, İspanya – Cataluña ve İrlanda - Northern and Western bölgeleridir.

Grafik-14: 4. Grup Bölgelerin Kriz Öncesi ve Sonrası KBGSYİH'larnın AB28 KBGSYİH'sına Oranı

Yunanistan – Attiki bölgesi kriz öncesi döneme göre KBGSYİH'sı %9,5 gerilerken AB28 ortalama KBGSYİH'sına oranı da 1,06 katından 0,86 katına düşmüştür. Benzer şekilde İspanya – Cataluña bölgesinin kişi başına geliri kriz öncesinde AB28 ortalama kişi başına gelirinin 1,08 katı iken kriz sonrasında 0,99 katına gerilemiştir. İrlanda – Northern and Western bölgesi ise kriz öncesinde 1,15 katında gelire sahipken kriz sonrasında 0,95 katına gerilemiştir.

Grubu oluşturan 18 bölgenin kriz öncesi dönem ile kriz sonrası dönem arasındaki ortalama büyüme oranı %4,2 olmaktadır. Tüm gruplar değerlendirildiğinde

dördüncü grupta yer alan böler ortalama grup büyüme oranı ile kriz sonrası en düşük büyüme oranına sahip ikinci bölge grubu olmuştur.

Tablo-14: 4. Grup, KBGSYİH Bağlamında AB Ortalamasına Negatif Yakınsayan Bölgeler

Ülke	Bölge
Yunanistan	Attiki
İspanya	Cataluña
İspanya	Comunidad Foral de Navarra
İspanya	País Vasco
İrlanda	Northern and Western
İspanya	Comunidad de Madrid
Finlandiya	Etelä-Suomi
İtalya	Lazio
İtalya	Valle d'Aosta/Vallée d'Aoste
İtalya	Lombardia
Danimarka	Midtjylland
Almanya	Darmstadt
Birleşik Krallık	Berkshire, Buckinghamshire and Oxfordshire
Birleşik Krallık	North Eastern Scotland
İrlanda	Eastern and Midland
Birleşik Krallık	Inner London - East
Almanya	Hamburg
Belçika	Région de Bruxelles-Capitale / Brussels Hoofdstedelijk Gewest

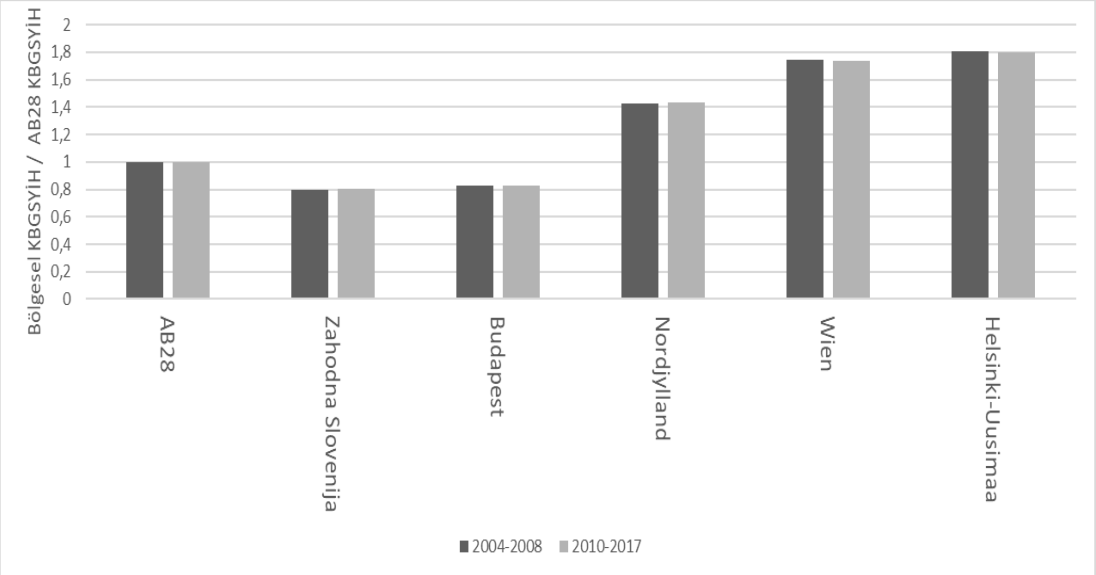
Analiz kapsamında 81 bölge incelenmiş olup ilk dört gruba girmeyip kriz öncesi ve sonrası dönemde AB-28 ortalaması ile paralel gelişim gösteren bölgeler 5. Grup bölgeler olarak sınıflandırılmıştır. Bu bölgeler; Solvenya - Zahodna Slovenija, Macaristan – Budapest, Danimarka – Nordjylland, Avusturya – Wien ve Finlandiya - Helsinki-Uusimaa bölgeleridir. Bu bölgelerin kişi başına gelirlerindeki artış AB28 ortalaması ile aynı olurken ne yakınsamışlardır ne de ıraksamışlardır.

Tablo-15: 5. Grup, KBGSYİH Bağlamında AB Ortalamasına Benzer Gelişen Bölgeler

Ülke	Bölge
Slovenya	Zahodna Slovenija
Macaristan	Budapest
Danimarka	Nordjylland
Avusturya	Wien
Finlandiya	Helsinki-Uusimaa

Beşinci grupta yer alan 5 bölgenin kriz öncesi dönem ile kriz sonrası dönem arasındaki ortalama büyüme oranı %12,4 olmaktadır. Slovenya ve Macaristan'ın bölgeleri kriz öncesinde AB28 ortalama KBGSYİH'sının altında sırasıyla 0,8 ve 0,83 katında gelire sahipken kriz sonrasında da aynı oranda kalmışlardır. Danimarka, Avusturya ve Finlandiya'nın bölgeleri ise AB28'in üzerinde sırasıyla 1,43, 1,74 ve 1,80 katı gelire sahip bölgeler olarak AB28 ortalamasının üzerinde kalmışlardır.

Grafik-15: 5. Grup Bölgelerin Kriz Öncesi ve Sonrası KBGSYİH'larnın AB28 KBGSYİH'sına Oranı

3. analiz sonucuna göre beş gruba ayılan 81 bölge, birinci ve ikinci dönem analiz değerleri ile bir arada Tablo-15'te listelenmektedir. Tablodaki değerler bölgenin ilgili dönemdeki kişi başına düşen milli gelir ortalamasının aynı dönemdeki AB28 ortalamasına bölünmesi sonucunu göstermektedir. Tablodaki sıralama, ilk dönem itibariyle en düşük kişi başına gelir seviyesine sahip bölgeden en yüksek gelire sahip bölgeye göredir.

Tablo-16: Dönemlere ve Bölgelere Göre Hesaplanan Ortalama KBGSYİH'nın AB-28 ortalama KBGSYİH'ya oranı

Ülke	Bölge	2004-2008	2010-2017
Bulgaristan	Severen tsentralen	0,11	0,15
Kuzey Makedonya	Severna Makedonija	0,11	0,15
Bulgaristan	Yugoiztochen	0,13	0,18
Bulgaristan	Severoiztochen	0,13	0,18
Romanya	Nord-Vest	0,18	0,24
Romanya	Centru	0,19	0,25
Romanya	Vest	0,21	0,28
Bulgaristan	Yugozapaden	0,24	0,36
Slovakya	Východné Slovensko	0,26	0,35
Slovakya	Stredné Slovensko	0,29	0,40
Türkiye	Antalya, Isparta, Burdur	0,30	0,35
Türkiye	Izmir	0,31	0,38
Türkiye	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	0,31	0,42
Letonya	Latvija	0,33	0,41
Macaristan	Pest	0,34	0,32
Slovakya	Západné Slovensko	0,35	0,47
Macaristan	Közép-Dunántúl	0,36	0,35
Macaristan	Nyugat-Dunántúl	0,38	0,41
Hırvatistan	Kontinentalna Hrvatska	0,38	0,39
Hırvatistan	Jadranska Hrvatska	0,38	0,37
Türkiye	Ankara	0,40	0,46
Türkiye	Istanbul	0,43	0,55
Çekya	Jihovýchod	0,43	0,53
Çekya	Jihozápad	0,44	0,50
Romanya	Bucuresti - Ilfov	0,45	0,64
Çekya	Střední Cechy	0,47	0,52
Slovenya	Vzhodna Slovenija	0,53	0,55
Malta	Malta	0,55	0,70
Portekiz	Alentejo	0,59	0,57
Portekiz	Região Autónoma da Madeira (PT)	0,64	0,59
Portekiz	Algarve	0,68	0,63
Yunanistan	Sterea Ellada	0,74	0,56
Yunanistan	Ionia Nisia	0,80	0,58
Slovenya	Zahodna Slovenija	0,80	0,80
Macaristan	Budapest	0,83	0,83
Slovakya	Bratislavský kraj	0,85	1,23
Güney Kıbrıs	Kypros	0,88	0,80
Yunanistan	Notio Aigaio	0,90	0,68

Portekiz	Área Metropolitana de Lisboa	0,92	0,84
Çekya	Praha	1,06	1,20
Yunanistan	Attiki	1,06	0,86
İspanya	Cataluña	1,08	0,99
İspanya	Comunidad Foral de Navarra	1,13	1,04
İspanya	País Vasco	1,15	1,10
İrlanda	Northern and Western	1,15	0,95
Finlandiya	Länsi-Suomi	1,20	1,22
İspanya	Comunidad de Madrid	1,21	1,14
Finlandiya	Etelä-Suomi	1,23	1,20
Belçika	Prov. Vlaams-Brabant	1,31	1,39
İsveç	Mellersta Norrland	1,31	1,41
Belçika	Prov. Brabant Wallon	1,32	1,45
İtalya	Lazio	1,36	1,17
Avusturya	Tirol	1,37	1,48
İsveç	Övre Norrland	1,37	1,52
Avusturya	Vorarlberg	1,37	1,49
İtalya	Valle d'Aosta/Vallée d'Aoste	1,38	1,27
İtalya	Lombardia	1,40	1,30
Danimarka	Nordjylland	1,43	1,43
İsveç	Västsverige	1,44	1,55
İtalya	Provincia Autonoma di Bolzano/Bozen	1,45	1,47
Danimarka	Syddanmark	1,48	1,53
Belçika	Prov. Antwerpen	1,49	1,53
Avusturya	Salzburg	1,51	1,66
Danimarka	Midtjylland	1,53	1,51
Finlandiya	Åland	1,62	1,64
Almanya	Bremen	1,63	1,64
İrlanda	Southern	1,63	1,78
Almanya	Darmstadt	1,73	1,70
Avusturya	Wien	1,74	1,74
Almanya	Oberbayern	1,75	1,85
Finlandiya	Helsinki-Uusimaa	1,80	1,80
Birleşik Krallık	Berkshire, Buckinghamshire and Oxfordshire	1,89	1,69
Birleşik Krallık	North Eastern Scotland	1,94	1,88
İrlanda	Eastern and Midland	1,97	1,82
Danimarka	Hovedstaden	2,03	2,15
İsveç	Stockholm	2,06	2,26
Birleşik Krallık	Inner London - East	2,13	1,97
Almanya	Hamburg	2,18	2,16
Belçika	Région de Bruxelles-Capitale / Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2,42	2,28
Lüksemburg	Luxembourg	2,86	3,14
Birleşik Krallık	Inner London - West	6,75	6,92

3. analiz kapsamında genel bir değerlendirme yapıldığında bölgesel büyüme performanslarının genellikle ülkenin makroiktisadi sonuçları ile paralel seyrettiği sonucuna ulaşılabilmektedir. Örneğin krizden en çok etkilenen ülkelerin başında gelen Yunanistan'ın bölgesel sonuçları da ulusal ekonomik göstergelerde olduğu gibi olumsuz olmuştur. Yunanistan'dan modele dahil edilen dört bölgenin üçü negatif olarak AB-28 ortalamasından ıraksarken, bir bölgesi de negatif yakınsamıştır. Benzer şekilde Portekiz'den modele dahil edilen dört bölgenin tamamı negatif ıraksayan bölgelerdendir. Benzer örnekler çoğaltılabileceği gibi bu ülkelerin ortak özellikleri yüksek borç stokuna sahip olmaları ve mali disiplinin görece daha düşük olmasıdır. Diğer taraftan Türkiye'den modele dahil olan 5 bölgenin tamamı ise AB-28 ortalamasına pozitif yakınsamıştır. Türkiye'nin borç stoku incelendiğinde AB-28 içerisindeki en düşük seviyedeki ülke olduğu görülmektedir.

Kırılgan ve risk primi yüksek ekonomiler, kriz dönemlerinde likidite akışı açısından tercih edilmediğinden sermaye akışı genellikle görece daha güvenilir ekonomilere doğru seyretmektedir. Bu kapsamda ülkelerin küresel finansal kriz gibi borç ve likidite krizlerine karşı daha dirençli olmaları adına mali disiplini gözeterek kontrollü politikalar ve reformlar ile yönetilmeleri, benzer kriz etkilerinin azaltılması ve kısa sürede toparlanma yaşamaları adına önem arz etmektedir.

SONUÇ

Sanayi Devrimi ve izleyen süreçte Batı Avrupa'da iktisadi dönüşüm, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ayrımını şekillendirmiş; II. Dünya Savaşı sonrasında kolonyal ilişkilerde çözülme, söz konusu ayrışmayı teorik ve politik tartışmaların merkezine yerleştirmiştir. İktisadi gelişme göstergeleri bağlamında ülkeler arasında farkın zamanla azalması ve düşük gelirli ülkelerin gelişmiş ekonomilere yaklaşması, kalkınma olarak anılan iktisadi/yapısal dönüşümün temel amacı olmuştur. Benzer şekilde, aynı ülkenin farklı bölgeleri ve bütünleşme girişimine taraf olan farklı ülkelerin de benzer gelişme düzeyine erişmeleri amaçlanmıştır.

İktisadi bütünleşme sürecinde başarı, taraf ülkeler arasındaki farkların düşük olması/kalması ve zamanla azalmasını gerektirmektedir. Aday ülkelerden de, birliğin belirlediği kriterlere yaklaşmaları, üyelerin birbirlerine yakınsamaları beklenmektedir.

Neo-klasik büyüme teorisine göre, sermaye verimliliğinin daha yüksek olduğu gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelere kıyasla daha yüksek oranda büyüme kaydedecek ve onların gelişme düzeyine zamanla yakınsayacaktır. Solow'un geliştirdiği bu teorik yaklaşım, yakınsama hipotezinin temelini oluşturmuş; özellikle ekonometri alanında yaşanan gelişmeler sonrasında sıklıkla analize konu edilmiştir. Farklı ülkelerin ekonomi politikalarının etkinliğinin karşılaştırılması, model için seçilen dönemdeki yakınsama hızlarının tespiti ve yakınsama türlerinin belirlenmesi akademik çalışmalara konu olmaktadır.

1929 Büyük Buhranı, 2008 küresel finans krizi gibi krizlerle, küresel ölçekte iktisadi göstergeler bozulmakta ve ekonomiler yavaşlamaktadır. Talep yetersizliği, arz fazlalığı, salgınlar, enerji kaynaklarının yetersizliği, savaşlar, finansal sistemin bozulması vb birçok içsel ve dışsal sebeplerle günümüze kadar küresel etkileri olan ve ekonomik yansımaları gerçekleşen krizler yaşanmıştır. 2007 yılı Ağustos ayında ABD'de mortgage krizi olarak başlayan ve dünyayı etkisi altına alan küresel finansal krizin de benzer etkileri olmuştur. ABD'de 2001 yılında %6,5 olan kısa vadeli faiz oranlarının 2003 yılına kadar kademeli olarak %1 seviyelerine inmesi ile beraber finansman maliyetleri azalmış ve özellikle konut sektöründe yüksek talep artışları olmuştur. Bu dönemde küresel likiditede bolluk koşullarında, finans kuruluşlarının kullandırdığı riskli krediler (subprime ipotekli konut kredileri) de artmıştır. Riskli

kredilerin toplam krediler içerisindeki payı 2000'li yılların başında %7 seviyesinde iken 2006 yılında %20 seviyesine çıkmıştır. Hanehalkı borcunun GSYİH'ya oranı da, aynı yıllarda %74'ten %99,6 seviyesine yükselmiştir. Geri ödenemeyen/temerrüde düşen krediler sonucunda finans kuruluşları likidite sıkıntısına düşerken ABD ekonomisi, 2008'in son çeyreğinde teknik olarak resesyona girmiştir. Küresel finansal kriz ABD ekonomisi ile beraber AB ekonomisini de etkilemiştir. Özellikle borç stoku yüksek olan Yunanistan, Portekiz, İtalya ve İrlanda, krizden en çok etkilenen ülkeler olmuşlardır. Kriz döneminde Türkiye, nispeten iyi iktisadi performans gösteren ülkelerden biri olmuştur. Birçok ülkede finans ve bankacılık sektöründe sorunlar derinleşir ve finans kuruluşları iflasa sürüklenirken, Türkiye finans sektöründe pozitif büyüme kaydedilmiştir. Benzer şekilde gelişmiş ülkelerde büyüme zayıflarken ve negatif büyüme oranları oluşurken Türkiye, 2010 yılında %8,5 ve 2011 yılında %11,1 olmak üzere, rekor büyüme seviyesini yakalamıştır.

Küresel finansal kriz sürecinde yaşanan gelişmelerin yakınsama bağlamında değerlendirilebilmesi için öncelikle yakınsama literatüründeki benzer çalışmalar incelenmiştir. Ulaşılan çalışmalarda yakınsama analizlerinin genellikle ulusal düzeyi kapsadığı ve nadiren NUTS-II bölge seviyesinde çalışmaların gerçekleştirildiği görülmüştür. Özellikle de kriz ve yakınsama bağlamında NUTS-II düzeyinde araştırma boşluğu saptanmıştır.

Bu çalışma ile, 2008 küresel finansal krizinin, NUTS-II bölge düzeyinde etkilerinin yakınsama özelinde analiz edilmesi ve bölgesel dengesizlikler açısından, küresel finansal krizin yakınsama için (özellikle de Türkiye'den seçilen bölgeler açısından) bir avantaj olup olmadığı sorusunun yanıtı aranmıştır.

1986 yılında Baumol'un yatay kesit analizi kullanarak gerçekleştirdiği ilk yakınsama analizinin ardından 1980'lerin sonları ve 1990'larda sıklıkla yakınsama konulu araştırmalar yapılmıştır. Yöntem olarak genellikle yatay kesit analizi, panel regresyon analizi, zaman serisi analizi ve panel birim kök analizi kullanılmıştır. Araştırmalarda OECD ülkeleri başta olmak üzere, ABD ve AB ülkelerinde yakınsamanın varlığı muhtelif dönemler için araştırılmıştır. Ülke bazlı araştırmalara da sıklıkla rastlanmakta olup, ülke içindeki il ve bölge bazında yakınsama araştırmaları da mevcuttur.

Bu çalışmada EUROSTAT veri tabanından elde edilen ve Avro cinsinden ifade edilen NUTS-II seviyesindeki KBGSYİH verileri kullanılmıştır. 2008 küresel krizinin yakınsama/ıraksama sonuçlarını saptamak üzere, kriz öncesi ve sonrasını kapsayan 2004-2017 yıllarına ait zaman serilerinden yararlanılmıştır. Örnekleme, AB ve Türkiye'den NUTS-II seviyesinde 81 bölge dahil edilmiştir. Yöntem olarak beta ve sigma yakınsaması ile beraber bu çalışma ile birlikte ilk kez kullanılan aritmetik ortalama yöntemiyle yakınsama varlığı araştırılmıştır.

Gerçekleştirilen ilk analiz ile koşullu beta yakınsaması 2004-2017 yılları için seçili 81 AB ve Türkiye bölgeleri için araştırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre başlangıç yılı olan 2004 yılında görece düşük kişi başı gelire sahip olan bölgelerin birçoğunun, görece yüksek kişi başı gelire sahip olan bölgelere kıyasla daha yüksek büyüme oranlarına ulaştığı gözlemlenmiştir. Ayrıca gerçekleştirilen regresyon analizinde t ve P değerleri anlamlı sonuçlar üretmiş olup, beta katsayısının negatif olması sebebiyle de seçili 81 bölge arasında yakınsama varlığına ulaşılmıştır.

Mutlak beta yakınsaması sıklıkla literatürde işlenmiş olup, seçili bölgeler ve dönemi kapsayan benzer bir analiz ile karşılaşılmamıştır. Konu açısından literatürde yakın sayılabilecek çalışmalardan biri Folfas tarafından 2017 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada NUTS-3 seviyesinde seçilen 211 bölge için 2000 ile 2011 yılları arasında yakınsamanın varlığı araştırılmıştır. Bölgelerin seçildiği ülkeler Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'dır. Araştırma neticesinde kriz öncesi 2000-2008 dönemlerinde seçili 10 yeni üye ülkenin bölgeleri arasında mutlak beta yakınsama varlığına ulaşılırken, 2008-2011 kriz döneminde ise yakınsama çok düşük olmuştur. Mutlak beta yakınsamasının araştırıldığı bir diğer araştırma 2011 yılında Nevima ve Melecky tarafından gerçekleştirilmiştir ve Vişegrad Grubu olarak adlandırılan; Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Slovakya'nın NUTS-II seviyesindeki 35 bölgesi için 1995-2008 yılları için test edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre seçili dönem ve bölgeler için kriz öncesi dönemde mutlak beta yakınsamasının varlığına ulaşılmıştır.

Mutlak beta yakınsaması seçili bölgelerin başlangıç ve bitiş yıllarında birbirlerine yakınsamaları hakkında bilgi verse de, seçili yılların her biri için detaylı sonuçlara ulaşmak mümkün değildir. Bu bağlamda her bir bölge içi ayrı ayrı olmasa

da seçili 81 bölgenin kendi içinde yakınsayıp yakınsamadığının yıllar özelinde araştırılması için ayrıca ikinci bir analiz olarak sigma yakınsaması kullanılmıştır. İkinci analizde varyasyon katsayısı kullanılarak seçili bölgeler için yakınsamanın varlığı; birimlerin 81 bölgenin ortalamasına yakınsayıp yakınsamadığı hakkında bulgular elde edilmiştir. Bu bağlamda her yıl için varyasyon katsayıları belirlenmiş; özellikle krizin en yoğun hissedildiği dönemlerde varyasyon katsayısının sıfıra en yakın seviyesine ulaştığı ve 2009 yılında 0,75 olduğu gözlenmiştir. Kriz öncesi dönemde bu katsayı genellikle 0,85 seviyesinde iken kriz sonrası 2015 yılında 0,89 seviyelerine yükselmiştir. Varyasyon katsayısının sıfıra yaklaşması yakınsamanın artması anlamına geldiğinden bu sonuçlara göre seçili bölgeler kriz yıllarında daha fazla yakınsamışlardır.

Sigma yakınsaması açısından literatürdeki diğer çalışmalar incelendiğinde seçili bölgeler ve dönemin kullanıldığı benzer bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Benzer nitelikte akademik araştırmalardan biri Gömleksiz, Sahbaz ve Mercan tarafından 2017 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada sigma yakınsama varlığı, Türkiye'deki NUTS-II seviyesindeki bölgeler için 2004-2014 yılları aralığında araştırılmıştır ve yakınsama hızının kriz sonrasında, kriz öncesi döneme göre daha fazla artığı sonucuna ulaşılmıştır. AB genelinde sigma yakınsaması ile ilgili yapılan araştırmalardan biri Monfort tarafından 2008 yılında gerçekleştirilmiştir. AB-27 ve AB-15 ülkelerinin NUTS-II seviyesinde bölgeleri ile yapılan analizde varyasyon katsayısı hesaplanarak yakınsama varlığı 1979-2005 yılları için araştırılmıştır. Sonuç olarak 1990'ların ortalarına kadar AB-15 çerisinde güçlü bir yakınsamanın gerçekleştiği, fakat sonrası yıllarda yakınsama hızının görece düştüğü ve sabit bir seviyeye ulaştığı tespit edilmiştir. AB-27 için de 2005 yılına dek sigma yakınsamasının varlığı tespit edilmiş olup, yapılan incelemelerde AB-15'ten ziyade genişlemeler sonrası dahil olan ülkelerin yakınsama hızının artmasında etkili olduğu kanısına varılmıştır.

Bu tezin ikinci analiziyle sigma yakınsamasının varlığı varyasyon katsayısı kullanılarak araştırılmış olup, analizin yöntemi ve ürettiği sonuçlar sebebiyle detaylı olarak her bir bölge ve yıl bazında yakınsama sonuçlarına ulaşılamamıştır. Analizi derinleştirme adına matematiksel olarak yalın olan fakat daha fazla detaya ulaşılabilen aritmetik ortalama analizi kullanılarak yakınsama varlığı incelenmiştir. Literatür genel olarak tarandığında bu yönteme daha önce rastlanılmamıştır.

Aritmetik ortalama analizinde, kriz etkilerinin yayılıp derinleştiği 2009 yılı eşik değer olarak alınıp, öncesindeki 2004-2008 ile sonrasındaki 2010-2017 dönemlerinin karşılaştırması yapılmıştır. Bölge bazında her iki dönemin ayrı ayrı ortalama KBGSYİH'sı hesaplanarak, iki dönem için bulunan değerler yine her iki dönem için hesaplanan AB-28 ortalama KBGSYİH'sına oranlanmıştır. Bu sayede yakınsamanın karşılaştırılması için ilk analiz yönteminde olduğu gibi başlangıç ve bitiş noktası olarak bir yıl değil, 2004-2008 dönemine ait 5 yılın ve 2010-2017 dönemine ait 8 yılın ortalama KBGSYİH'sı baz alınmıştır. Yönteminin getirdiği avantajlardan biri, bir yılın başlangıç ya da bitiş yılı olarak seçilmesinin seçili yıla dair istisnai durumları içinde barındırma riskini azaltmaktadır. Örneklemin çoğaltılarak belirli bir dönemin seçilmesi ve görece daha uzun zaman için bölgelerin performanslarının ortalamasının hesaplanması, yıllara ait özgün risklerden arındırılması ve daha sağlıklı analiz anlamına gelmektedir.

İlk iki analizde seçili bölgelerin ortalama KBGSİH'sı analizde kullanılırken, üçüncü analizde AB-28 ortalama KBGSYİH'sı kullanılmıştır. Aritmetik ortalama yönteminin kullanıldığı üçüncü analizdeki en önemli çıkarım, beş özgün bulgu ve beş yeni terminolojinin ilk kez kullanılarak literatüre kazandırılmasıdır. Literatürdeki mevcut çalışmalarda, sadece yakınsama ya da ıraksama varlığına ilişkin sonuçlara ulaşılırken, ayrıca yakınsama hızları da hesaplanabilmiştir. Fakat bu çalışmanın üçüncü analizi ile yakınsamanın pozitif ve negatif olabileceği gibi ıraksamanın da pozitif ve negatif olabileceği sonucu çıkmıştır. Hatta kimi durumda ne yakınsama ne de ıraksamanın olduğu, özellikle kişi başına gelir anlamında karşılaştırılan birim ile aynı oranda değişikliklerin oluşabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda, analiz bulgularına göre seçili bölgeler beş ayrı gruba ayrılmıştır. Birinci ve ikinci gruptaki bölgeler, kriz öncesi dönemde AB-28 ortalama KBGSYİH'sının altında kişi başına gelire sahip olup; birinci grup bölgeler kriz sonrasında pozitif yakınsarken, ikinci grup bölgeler kriz sonrasında negatif ıraksamıştır. Üçüncü ve dördüncü grup bölgeler kriz öncesi dönemde AB-28 ortalama KBGSYİH'sının üzerinde kişi başına gelire sahip olup; kriz sonrası dönemde üçüncü grup bölgeler AB ortalamasından pozitif olarak ıraksarken, dördüncü grup bölgeler negatif yakınsamıştır. Beşinci grup ise AB ortalaması ile paralel değişim göstermekte ve ne yakınsamakta ne de ıraksamaktadır.

Birinci gruptaki bölgeler incelendiğinde toplamda 81 bölgeden 26'sının bu gruba girdiği görülmektedir. Bu bölgelerin ortak özellikleri, 2004-2008 dönemi için her bir bölgenin AB-28 ortalama KBGSYİH'sının altında gelire sahip olmalarıdır. Bu 26 bölgenin tamamı kriz sonrası dönemde (2010-2017) KBSYİH'larını AB-28 ortalamasından daha fazla arttırarak ortalamaya yakınsamışlardır. Türkiye'den analize dahil edilen beş bölge de birinci grupta yer almıştır ve tamamı AB-28 ortalama KBGSYİH'sına pozitif yakınsamıştır.

İkinci grupta yer alan bölgeler, birinci grupta olduğu gibi, AB-28 ortalamasının altında KBGSYİH'ya sahiptirler fakat birinci gruptan farklı olarak kriz sonrası dönemde AB ortasına yakınsamayıp negatif ıraksamaktadırlar. 11 bölge ikinci grupta yer almaktadır.

Kriz öncesi dönemde AB-28 ortalaması üzerinde KBGSYİH'ya sahip bölgelerin, kriz sonrası dönemde AB ortalaması üzerinde gelir artışı sergilemesi pozitif ıraksama olarak nitelendirilmiştir ve seçili 81 bölgeden 21'i bu statüde yer alırken üçüncü grup bölgeler olarak sınıflandırılmışlardır.

Üçüncü gruba benzer şekilde kriz öncesi AB-28 ortalama KBGSYİH üzerinde gelirleri olan bazı bölgeler, üçüncü gruptan farklı olarak kriz sonrası dönemde, AB ortalamasının altında gelir artışı sergilemiştir. Böylelikle AB ortalamasına yakınsamışlardır fakat yakınsama bölgeler için negatif anlamdadır. Bu sonuçtan yola çıkarak dördüncü grupta yer alan bölgeler negatif yakınsayan bölgeler olarak nitelendirilmiştir.

Analiz kapsamındaki 81 bölgeden ilk dört gruba girmeyip kriz öncesi ve sonrası dönemde AB-28 ortalaması ile paralel gelişim gösteren bölgeler 5. Grup bölgeler olarak sınıflandırılmıştır. Bu bölgelerin kişi başına gelirlerindeki artış AB-28 ortalaması ile neredeyse aynı olmuş; dolayısıyla bu bölgeler ne yakınsamış ne de ıraksamışlardır.

81 bölge genel olarak değerlendirildiğinde gelir özelindeki ekonomik performansların, bağlı oldukları ülkenin makroiktisadi performansı ve mali politikaları ile yüksek oranda ilişkili olduğu sonucu doğmaktadır. Makroiktisadi olarak güçlü göstergelere sahip olan ülkelerin bölgelerinde de benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Kriz

dönemi özelinde değerlendirildiğinde, özellikle mali disipline sahip ülkelerin krizden daha az etkilendiği görülmektedir. Örneğin Türkiye'deki mali disiplin 2001 krizi neticesinde Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumunun kurulması, sermaye piyasalarında yeni düzenlemelere gidilmesi, dalgalı kur rejimine geçilmesi ve güçlü ekonomiye geçiş politikasının uygulanması vb. yapısal reformlar hayata geçirilmiş ve finans piyasaları başta olmak üzere kurumsal yapı ve kontrol mekanizmaları güçlendirilmiştir. 2001 krizi döneminde düşük olan brüt Merkez Bankası rezervleri arttırılarak krizlere karşı direnç kazanılmıştır. Kriz dönemindeki bir diğer önemli çıkarım para politikası bakımından esnekliktir. Özelikle borç kapasitesi yüksek olan ülkeler, likidite ihtiyacını karşılayabilmek için para politikası araçlarını kullanmaktadır ve faiz oranları başta olmak üzere birçok araçla krize müdahalede esneklik kazanmaktadır. Bu bağlamda kendi para birimi ve kendi merkez bankasına sahip ülkeler, ortak para birimi kullanan ülkelere nazaran daha avantajlı konumdadır. Özellikle Türkiye, İngiltere, Finlandiya vb. ülkeler kendi sahip olduğu merkez bankası ve para birimi ile para politikalarını etkin olarak kullanabilmişlerdir. Diğer taraftan Yunanistan, İspanya, İtalya, Portekiz ve İrlanda gibi krizden en çok etkilenen EUROZONE ülkeleri görece daha az esnek kalmışlardır.

Bu çalışma ile küresel finansal krizin yakınsama bağlamında bölgesel etkileri Türkiye ve AB örneğinde detaylı olarak geleneksel ve özgün yöntemlerin kullanılması ile incelenmiştir. Mevcut literatüre, özellikle terminoloji ve analiz yöntemi olarak katkılar sunulmuştur. Çalışmanın çıkarımları kullanılarak, Kovid-19 salgınının ülke ve bölgesel etkilerinin iktisadi yakınsama bağlamında incelenmesi mümkündür. OECD örneklemiyle benzer bir araştırma da, yapılmaya değer görünmektedir. Çok ülkeli analizler yanında, seçilmiş bir ülke ve Türkiye özelinde bir analiz de mümkündür. Küresel finansal krizin yakınsama bağlamında Türkiye'deki düzey-2 bölgelerine etkileri, yine incelenebilecek bir alandır. Mevcut çalışma kapsamında seçili ülkelerin en gelişmiş ilk dört ve Türkiye'den ilk beş bölge analize dahil edilmiştir. Daha detaylı analizler için AB ve aday ülkelerin tüm NUTS-II bölgelerinin yer aldığı ayrı bir çalışma ya da en gelişmiş bölgeler yerine en gelişmemiş bölgelerin yakınsama sonuçlarının analiz edildiği bir çalışma, konuya ilgi duyanlar için tavsiye edilen bir diğer araştırma konusudur.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

Aktan, Coşkun Can (1994). Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat. Ankara: Takav Matbaası

Allen, Franklin, and Douglas Gale (2007). Understanding Financial Crises. Oxford: Oxford University Press

Acharya, Viral V. and Thomas Philippon and Matthew Richardson and Nouriel Roubini (2009). "Prologue:A Bird's-Eye View The Financial Crisis of 2007–2009:Causes and Remedies", Restoring Financial Stability: How to Repair a Failed System. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., Hoboken

Arıkan, Ahmet Naci (2008). Amerika Birleşik Devletlerindeki Mali Kriz ve Petrol Fiyatlarındaki Değişimler. Ankara: Ümit Ofset

Bayraktutan, Yusuf (2006). "Küresel Finansal Krizler ve IMF", Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri, Halil Seyidoğlu, Rıfat Yıldız (Ed.), Denizli: Arıkan Basım Yayım

2. Makaleler, Bildiriler, Diğer Basılı Yayınlar

Abdioğlu, Zehra, Taner Uysal (2013)."Türkiye'de Yakınsama Hipotezinin testi: Genel ve Sektörel Analiz". Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, 575: 85-93.

Abdioğlu, Zehra, Taner Uysal (2013). "Türkiye'de Bölgeler Arası Yakınsama: Panel Birim Kök analizi". Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 3: 125-143.

Aktan, Coşkun Can (2001). "Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri", Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, 42: 1225-1230.

Alantar, Doğan (2008). "Küresel Finansal Kriz: Nedenler Ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme". Maliye ve Finans Yazıları, 1: 81.

Allen, Franklin, Gale, Douglas. (2007). "An Introduction to Financial Crises. SSRN Electronic Journal. 10-15.

Altun, Ayşen (2009). Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Yeni Bölgeselcilik Anlayışı Çerçevesinde Bölgeler arası Gelişmişlik Farklılıkları ve Yakınsama (Basılmamış Doktora Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Altınbaş, Sevgi, Fatma Doğruel, Merih Güneş (2002). "Türkiye'de Bölgesel Yakınsama: Kalkınmada Öncelikli İller Politikası Başarılı mı?", VI. ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi, 11-14 Eylül, Ankara: 1-21.

Aruoba, Feride (2006). Türkiye İlleri İçin Bir Ekonomik Yakınsama Sınaması ve İmalat Sanayi Yatırımları ile Eğitimin Büyümeye Etkisi (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Atalay, S. Serpil (2007). Yeni Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye'de Reel Yakınsama. (Basılmamış Uzmanlık Tezi), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.

Ateş, Şanlı (1996). "Ekonomik Büyümeye Yaklasımlar ve Yakınsama Sorunu", Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler fakültesi Dergisi, 6 (1): 1-16.

Barro, Robert J. (1991). "Economic Growth in a Cross-Section of Countries", Quarterly Journal of Economics, 106(2): 407-443.

Barro, Robert, Xavier Sala-i-Martin (1990). "Economic Growth and Convergence across the United States", NBER Working Paper, 3419: 1-61.

Barro, Rober,. Xavier Sala-i-Martin (1991). "Convergence across States and Regions", Brooking Papers on Economic Activities, 1: 107-182.

Bassanini, Andrea, Stefano Scarpetta (2001). "The Driving Forces of Economic Growth: Panel Data Evidence for the OECD Countries", OECD Economic Studies, 33: 1-56.

Baumol, William J. (1986). "Productivity Growth, Convergence and Welfare: What the Long-Run Data Show?", The American Economic Review, 76 (5): 1072–1085.

Berber, Metin, Rahmi Yamak, Seyfettin Artan (2000). "Türkiye'de Yakınlaşma Hipotezinin Bölgeler Bazında Geçerliliği Üzerine Ampirik Bir Çalışma: 1975-1997", 9. Ulusal Bölge Bilimi ve Bölge Planlama Kongresi Bildiriler Kitabı: 51-59.

Bayraktutan, Yusuf (2000). "Küreselleşme Kriz ve IMF", Liberal Düşünce Dergisi, 5: 14-18

Bernard, Andrew B., Steven N.Durlauf (1996). “Interpreting Tests of the Convergence Hypothesis”, Journal of Econometrics, 71: 161-173.

Bernard, Andrew, Charles Jones (1996). “Productivity and Convergence across U. S. States and Industries”, Empirical Economics, 21: 113-135.

Bordo, Michael D. (2007). “Growing up To Financial Stability”, National Bureau Of Economıc Research, Working Paper 12993.

Bostan, Aziz, Mehmet Bölükbaşı (2011). “Küresel Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörüne Etkileri; Türkiye Örneği”, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 48/562, 101-118.

Caselli, Francesco, Gerardo Esquivel, Fernando Lefort (1996). “Reopening the Convergence Debate: A New Look at Cross-Country Growth Empirics”, Journal of Economic Growth, 1(3): 363-389.

Ceylan, Reşat (2010). “Yakınsama Hipotezi: Teorik Tartışmalar”. Sosyo Ekonomi Dergisi, 2010-1: 47-60: 1-15.

Ceylan, Reyhan (2009). Ekonomik Büyüme ve Yakınsama Süreci (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Claessens, Stijn, M. Ayhan Köse (2013). Financial Crises: Explanations, Types, and Implications, IMF Working Paper, WP(13): 28.

Cunado, Juncal, Luis A. Gil-Alana, Perez de Gracia Fernando (2008). “Fractional Integration and Structural Breaks: Evidence from the International Monthly Arrivals in the US.”, Tourism Economics, 14: 13-23.

Danışoğlu, A. Çelikel (2007). “Para Krizleri: Türkiye'de Yaşanmış Krizlerin Değerlendirilmesi”, Sosyal Bilimler Dergisi, 2: 1-11.

Delice, Güven (2003). “Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif”, Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 20, 57-81.

DeLong, J. Bradford (1988). "Productivity Growth, Convergence, and Welfare: Comment," American Economic Review 78/5: 1138-1154.

Devarajan, Shantayanan and Rogers F. Halsey and Lyn Squire (2001), World Bank Economists Forum, Volume 1, Washington DC: The World Bank: 6-11

Doğan, Nükhet (2005). Avrupa Birliği Ülkeleri ve Avrupa Birliğine Aday Ülkelerin Yakınsama Hipotezi: Panel Veri Analizi (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Dowrick, Stewe, Duc-Tho Nguyen (1989). “OECD Comparative Economic Growth 1950-85: Catch-Up and Convergence”, American Economic Review, 79(5): 1010-1030.

Durlauf, Steven N., Paul A.Johnson (1995). “Multiple Regimes and Cross-Country Growth Behavior”, Journal of Applied Econometrics, 10(4): 365–84.

Durmuş, Savaş (2011). Türkiye’de 2000’den Sonra Yaşanan Ekonomik Krizler ve Kriz Döneminde Tüketicilerin İktisadi Davranışları (Basılmamış Doktora Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Dursunoğlu, Abdulkadir (2009). Teori ve İlişkileri ile Küresel Ekonomik Kriz Çizgi Kitapevi, İstanbul.

Erk, Nejat, Ateş Şanlı,Tuba Direkçi (2000). “Convergence and Growth within GAP (South Eastern Anatolia Project) Region and overall Turkey’s Regions”, IV. ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi,13-16 Eylül, Ankara: 1-30.

Ersungur, Ş. Mustafa, Özgür Polat (2006). “Türkiye’de Bölgeler Arasında Yakınsama Analizi”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 8, sayı 2: 335 - 343.

Evans, Paul, Georgois Karras (1996). “Do Economies Converge? Evidence from a Panel of U.S. States”, Review of Economics and Statistics, 78(3): 384-388.

Ferretti, G. M. Milesi, Assaf Razin (2000). “Current Account Reversals and Currency Crises: Empirical Regularities” Currency Crises, The University of Chicago Press: 286.

Filiztekin, Alpay (1998). “Convergence across Industries and Provincies in Turkey”, Koç University Working Paper, 8: 1-27.

Fleissig, Adrian, Strauss, Jack (2001). “Panel Unit Root Tests of OECD Stochastic Convergence”, Review of International Economics, 9(1): 153-162.

Flood, Robert P., Peter M.Garber (1984). “Collapsing Exchange-Rate Regimes: Some Linear Examples”, Journal of International Economics. 17(1-2), 1-13.

Folfas, Pawel (2017). Income Absolute Beta-Convergence of NUTS 3 Level Regions In New EU Member States Before and Durıng a Crısıs”, Folia Oeconomica Stetinensia, 2016-0031: 151-162.

Galor, Oded (1996). “Convergence? Inference from Theoretical Models”, The Economic Journal, 106: 1056–1069.

Gömleksiz, Mustafa, Ahmet Şahbaz, Birol Mercan (2017). "Regional Economic Convergence in Turkey: Does the Government Really Matter for?", Economies. 5(27): 1-16.

Gracia, Fernandp P. D., Luis Gil-Alana, Juncal Cunado (2004). "Is the US fiscal deficit sustainable?: A fractionally integrated approach", Journal of Economics and Business, 56(6): 501-526.

Guetat, Imene, Francisco Serranito (2005). "Using Panel Unit Root Tests to evaluate the Income Convergence Hypothesis in Middle East and North Africa Countries". Centre De La Recherche Scientifique, 2005.03: 1-51.

Gup, Benton E.(1998). "Bank Failures In The Major Trading Countries Of The World: Causes And Remedies", Greenwood Publishing Group, Inc, London.

Halaç, Umut, Yeşim Kuştepeli (2008). "Türkiye'de Bölgesel Gelirin Yakınsaması: Gelir Dağılımı Açısından Bir Değerlendirme", Dokuz Eylül University, Faculty of Business, Department of Economics, Discussion Paper Series, 08(01): 1-13.

Helleiner, Eric (2011). Understanding the 2007–2008 Global Financial Crisis: Lessons for Scholars of International Political Economy, The Annual Review of Political Science, University of California – Berkeley: 67-89.

Hevner, Leland B. (2009). "Adding a Real Estate Component to Your Portfolio – Considering a Truly Unique Asset, Chapter 8, The Perfect Portfolio, A Revolutionary Approach to Personal Investing", John Wiley & Sons, Inc.: 35 – 157.

Hofer, Helmut, Andreas Wörgötter (1997). "Regional per Capita Income Convergence in Austria", Regional Studies, 31(1): 1-12.

Islam, Nazrul (2003). "What We Have Learnt From Convergence Debate?", Journal of Economic Surveys, 17 (3), 309-354.

Işık, Nihat, Erhan Duman (2012). "1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri", Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Bahar 2012, C(2): 1.

Jaffee, Dwight (2008). "The U.S. Subprime Mortgage Crisis: Issues Raised and Lessons Learned", The World Bank Commission on Growth and Development Working Paper, 28.

Jones, I., Charles (2001). İktisadi Büyümeye Giriş (çev. İsmail Tuncer), Sanlı Ateş, Literatür Yayıncılık: İstanbul.

Karaalp, Hacer Simay, Fuat ERDAL (2012). Sanayileşmenin Bölgesel Yığılması ve Komşu İllerin Büyümesi Gelir Farklılıklarını Artırır mı? Türkiye için Bir Beta Yakınsama Analizi, Ege Akademik Bakış, 12 (4): 475-486.

Karaca, Orhan (2004) "Türkiye'de Bölgeler Arası Gelir Farklılıkları: Yakınsama var mı?", Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni,7: 1-16.

Karacan, Ali İhsan (1997). Bankacılık ve Kriz, Creative Yayıncılık, İstanbul

Kılıçaslan, Yılmaz, Güldem Özatağan (2007). Impact of Relative Population Change on Regional Income Convergence: Evidence from Turkey, Review of Urban and Regional Development Studies, 19(3): 210-223.

Kibritçioğlu, Aykut (2001). Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001, Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı, 41: 174-182.

Kindleberger, P. Charles, Robert Z. Alıber, (2003). "Manias, Panics and Crashes: A History of Financial Crises", Fifth Edition,John Wiley & Wiley & Sons, New Jersey.

Kindleberger, P. Charles (1978). "Manias, Panics, and Crashes: A History of Financial Crises", New York: Basic Books.

Kocenda, Evzen, David H. Papell, (1997). "Inflation Convergence within the European Union: A Panel Data Analysis", International Journal of Finance and Economics, 2(3): 98-189.

Kocenda, Evzen (2001). "Macroeconomic Convergence in Transition Countries", Journal of Comparative Economics, 29: 1-23.

Korap, Levent (2010). "OECD Ülkeleri İçin Ekonomik Yakınsama Öngörüsünün Zaman Serisi Panel Birim Kök Yöntemleri İle Sınanması". İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17: 189-206.

Krugman, Paul (1979). "A Model of Balance of Payments Crises", Journal of Money, Credit and Banking, 11(3): 311–325.

Kuştepeli, Yeşim, Umut Halaç (2008). "Türkiye'de Bölgesel Gelirin Yakınsaması: Gelir Dağılımı Açısından Bir Değerlendirme", Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Discussion Paper Series, 8(1): 1-14.

Kutlu, Hüseyin, Ali, N. Savaş Demirci (2011). "Küresel Finansal Krizi (2007-?) Ortaya Çıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkıs Ve Mevcut Durum", Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ekim 2011: 121-136.

Le Pen, Yannick, Sevi Benoit (2010). "On the non-convergence of energy intensities: Evidence from apair-wise econometric approach. Ecological Economics", Document de travail du GRANEM, 69(3): 641–650

Mankiw, N. GREGORY, David Romer, David N. Weil (1992). "A Contribution to the Empirics of Economic Growth", The Quarterly Journal of Economics, 107 (2): 407-437.

Monfort , Philippe (2008). "Convergence of EU Regions Measures and Evolution", European Union Regional Policy Working Papaers, 01(2008): 1-21

Nahar, Samsun, Inder, B. (2002). "Testing Convergence in Economic Growth for OECD Countries". Applied Economics, 34: 2011-2022.

Nevima, Jan, Lukas Melecky (2011). "Regional Competitiveness Evaluation of Visegrad Four Countries through Econometric Panel Data Model", Liberec Economic Forum Conference, :348-361

Obstfeld, Maurice. (1986). "Rational and Self-Fulfilling Balance-of-Payments Crises", The American Economic Review, 76(1): 72-81.

Obstfeld, Maurice. (1994). "The Logic of Currency Crises", Cahiers Economiques et Monetaires, 43: 189–213.

Özmucur, Süleyman, Pamuk Şevket (2005), "Did European Commodity Prices Converge Before 1800?" The New Comparative Economic History, Conference in Honour of Jeffrey G. Williamson: 1-24

Öztürk, Lütfü (2013). "Türkiye Avrupa Birliği'ne Yakınsıyor Mu? Bir Zaman Serisi Analizi, 1950-2008". Ege Akademik Bakış Dergisi, 4: 527-538.

Öztürk, Mustafa (2010). Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Krizler (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Öztürk, Serdar, Bekir Gövdere (2010). "Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Y.2010, C(15): 377-397.

Quah Danny T. (1996). "Twin peaks: Growth and Convergence in Models of Distribution Dynamics", The Economic Journal, 106:1045-1055.

Pasenti, Paolo A., Cedric Tılle (2000). “The Economics of Currency Crises and Contagion: An Intraduction”, Federel Reserve Bank of New York Economic Policy Review, 6(3): 3–16.

Parasız, İlker, Melike Bildirici (2003), Finansal Makro Ekonomi: Ekonomik Dalgalanmalar ve Krizler, Ezgi Kitabevi, Bursa.

Pinto, Brian, Evsey Gurvich, Sergei Ulatov (2004). “Lessons from the Russian Crisis of 1998 and Recovery, Managing Volatility and Crises”, Cambridge: Cambridge University Press: 406-438.

Postiglione, Paolo, Benedettı Roberto, Lafratta Giovanni (2009). “A regression tree algorithm for the identification of convergence clubs”, G. d'Annunzio University of Chieti–Pescara: 4.

Postiglione Pierro, Vercelli Alessandro (2015). “Kindleberger and Financial Crises”, Fınancıalısatıon, Economy, Socıety And Sustaınable Development Working Paper Series, 104: 1-36.

Rassekh, Farhad (1998). “The Convergence Hypothesis: History, Theory, and Evidence”, Open Economies Review, 9: 85–105.

Rassekh, Farha, Michael Panik, Baharat R. Kolluri (2001). “A test of the convergence hypothesis: the OECD experience, 1950-1990”, International Review of Economics and Finance , 10: 147-157.

Romer, M. Paul (1986), “Increasing Returns and Long-Run Growth”, The Journal of Political Economy, 94: 1002-1037.

Sağbaş, İsa (2002). “Türkiye'de Kamu Harcamalarının Yakınsama Üzerine Etkisi”, Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, 4(2): 137-148.

Sahiti, Arbana, Safet Merovci, Drita Konxheli (2012). “Types of Financial Crisis”, Asian Journal of Business and Management Sciences, 2/12: 31-39.

Sala-I Martin, Xavier (1994). “Regional Cohesion: Evidence and Theories of Regional Growth and Convergence”, Center Discussion Paper, 716: 1-46.

Sala-I Martin, Xavier (1996). “Regional Cohesion: Evidence and Theories of Regional Growth and Convergence”, European Economic Review, 40: 1325–52.

Sala-I Martin, Xavier (1996). “The Classical Approach to Convergence Analysis”, Economic Journal, 106: 1019–36.

Sala-I Martin, Xavier (2002). “15 Years of New Growth Economics: What Have We Learnt?”, Central Bank of Chile, Working Papers, No: 172.

Salant, Sephen, Dale Henderson (1978). “Market Anticipation of Government Policy and the Price of Gold”, Journal of Political Economy, 86: 627-648.

Sachs, Jeffrey (1998). "Alternative Approaches to Financial Crises in Emerging Markets", Capital Flows and Financial Crises (Ed.), Miles Kahler, Cornell University Pres, Ithaca New York, 243-262.

Sapir, Jacques (2008). ‘‘Global Finance In Crisis’’, Real-World Economics Review, 46: 82-101.

Saraçoğlu, Bedriye, Nükhet Doğan (2005). “Avrupa Birliği ve Avrupa Birliğine Aday Ülkelerin Yakınsama Hipotezi”, VII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, 26-27 Mayıs, İstanbul: 1-9.

Sitikantha, Pattanaik (2009). The Global Financial Stability Architecture Fails Again: subprime crisis lessons for policymakers, Asian-Pacific Economic Literature, Asian-Pacific Economic Literature, 23/1: 21-47.

Solow, Robert M. (1956). “A Contribution to the Theory of Economic Growth”, Quarterly Journal of Economics, 70 (1): 65-94.

Serranıto, Francisco (2005). ”Using panel unit root tests to evaluate the income convergence hypothesis in middle East and North Africa countries”. The Sorbonne Center Working Papers, 2005/03: 1-40.

Turgut, Ahmet (2007). “Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler”, TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 20/4-5:35-56.

Yamanoğlu, Kemal, B. (2008). “Türkiye'de Sosyo Ekonomik Faktörlerin İller Arası Yakınsama Üzerine Etkileri” İstatistikçiler Dergisi, 1: 33-49.

Yamanoğlu, Kemal B. (2009). “Türkiye’de İller Arası Mali Yakınsama”, Anadolu International Conference in Economics, 17-19 Haziran, Eskişehir: 1-19.

Yay, Turan, Gülsün Gürkan Yay, Ensar Yılmaz (2001). Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler, İTO Yayınları, İstanbul: 47.

Yıldırım, Kemal, Doğan Karaman, Murat Taşdemir (2012). Makro Ekonomi. Seçkin Yayınevi, İstanbul.

Zeren, Fatma (2011). Mekansal Ekonometri ve Mekansal Panel Ekonometri Yaklaşımları: AB Üye Ülkeleri İçin Gelir Yakınsama Hipotezi Üzerine Bir Uygulama (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Zeren, Fatma, Veli Yılancı (2011). "Türkiye'de Bölgeler Arası Gelir Yakınsaması: Rassal Katsayılı Panel Veri Analizi Uygulaması". Business and Economics Research Journal, 2: 143-151

3. Elektronik Kaynaklarr

Brasili Cristina, Gutierrez Luciano (2014). "Regional convergence across European Union". Working Paper, http://www.gutierrezluciano.net/ 15.11.2015.

Kaminsky, L. Graciela (2000). "Currency and Banking Crises: The Early Warnings of Distress". IMF Working Paper, http://www.gwu.edu/~clai/working_papers/Kaminsky_Graciela_07-00.pdf/ 03.05.2018.

Young, Andrew T., Higgins, Matthew J., Levy, Daniel (2006). "Sigma Convergence versus Beta Convergence: Evidence from U.S. County-Level Data", Social Science Research Network, https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/ 10.1111/j.1538-4616.2008.00148.x/ 20.05.2018.

ÖZGEÇMİŞ

[redacted] doğan Ömer Diler, ilkokulu Amerika Birleşik Devletleri'nde, Orta ve lise eğitimini ise, Kocaeli'de tamamlamıştır. Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi İktisat Bölümü'nden mezun olmuş ve aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat anabilim dalından, "Suyun Fiyatlandırma Politikası Çerçevesinde Sanal Su Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme" başlıklı tezi ile yüksek lisans derecesini almıştır. Kocaeli Üniversitesi İktisat anabilim dalında doktora yaparken, Kocaeli Ticaret Odası Ekonomik Araştırma ve Belge Servisinde çalışma hayatına başlamıştır. Ticaret odasında beş senelik çalışma sonrasında özel sektörde Alman, Fransız, Amerikan ve Japon şirketlerinde finansal kontrol görevi üstlenmiştir. Halen, otomotiv sektöründe faaliyet gösteren yabancı sermayeli bir firmada CFO olarak görevini icra yapmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.